

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Демчук Т.І., Манжосова О.В., Мошинська Я.С.,

. .

ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

*навчально-методичний посібник
для студентів денної та заочної форми навчання*

Чернівці – 2021

Рекомендовано до друку
Навчально-методичною радою Національного університету
«Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 7 липня 2021 року).

Рецензенти:

Козловська Л.В. – доктор юридичних наук, доцент, Начальник відділу опрацювання правових позицій касаційних судів і Великої Палати Департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду України

Глиняна К.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Автори:

Демчук Т.І. – доктор філософії, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»; *Манжосова О.В.* – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»; *Мошинська Я.С.* – асистент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»;

Основи римського приватного права: навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Демчук Т.І., Манжосова О.В., Мошинська Я.С., . . . Чернівці, 2021. 149 с.

У навчально-методичному посібнику «Основи римського приватного права» містяться матеріали, що відповідають вимогам навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» відповідно до навчальної програми студентів Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія». У навчально-методичному посібнику подаються лекційні матеріали занять, плани семінарських занять з практичними завданнями, які можуть бути використані для аудиторної та самостійної роботи студентів. У навчально-методичному посібнику наведено перелік рекомендованої літератури, яка може бути використана при підготовці до семінарських (практичних) занять, заліку, іспиту.

ЗМІСТ

Загальні положення.....	4
Теми лекційних занять.....	6
Теми семінарських (практичних) занять.....	24
Тестові завдання.....	27
Ситуаційні задачі.....	68
Питання до заліку/ іспиту.....	79
Термінологічний словник.....	84
Методи навчання.....	91
Методи контролю.....	92
Критерії оцінювання.....	93
Рекомендована література.....	94
Додатки.....	107

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання з навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» призначається для підготовки фахівців галузі знань 081 «Право» спеціальності 081 «Право».

Римське право – це система права, яка склалася в Стародавньому Римі та зіграла ключову роль у розвитку європейського права, оскільки в сучасних правових системах Європи основна юридична термінологія, правові інститути, структура викладання матеріалу в кодексах і законах беруть свій початок із римського права. «Основи римського приватного права» є навчальною дисципліною, вивчення якої сприяє розумінню майбутніми фахівцями юристами сучасного цивільного та сімейного права України.

Навчальна нормативна дисципліна «Основи римського приватного права» передбачає можливість ознайомлення з античною правовою культурою, її впливом на розвиток сучасної цивілістики і ставить за мету підготувати студентів до вивчення ряду основних та спеціальних цивілістичних дисциплін.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

Знати:

- юридичну термінологію поняття і зміст основних інститутів римського цивільного права, його історичну роль і значення для сучасної юридичної науки і практики;
- поняття, предмет та систему римського цивільного права;
- джерела римського цивільного права;
- основні принципи римського цивільного права;
- рецепцію римського права в Україні та у всьому світі;
- процес виникнення, становлення та розвитку окремих цивільно-правових інститутів;
- речові права (володіння, право власності, права на чужі речі);
- основні види зобов'язання;
- засади сімейного та спадкового права;
- положення римського цивільного процесу;
- особливості правового положення суб'єктів цивільного права.

Уміти:

- користуватися джерелами цивільного права;
- відмежувати цивільні майнові відносини від інших майнових відносин;
- правильно тлумачити і застосовувати норми цивільно-процесуального права;

– самостійно поповнювати і поглиблювати свої знання, визначати, обґрунтовувати і відстоювати свою правову позицію, захищати права, свободи і законні інтереси громадян, юридичних осіб, інтереси суспільства і держави.

Дисципліна «Основи римського цивільного права» має тісний зв'язок з такими юридичними дисциплінами, як теорія права, цивільне право та процес, трудове право, сімейне право, зобов'язальне право, спадкове право, міжнародне приватне право. Необхідність її вивчення зумовлена тим, що характерним чинником сучасного розвитку суспільства є значне розширення приватновласницьких відносин, які потребують належного правового регулювання. Дисципліна «Основи римського цивільного права» має суттєве значення в підготовці фахівців, спроможних забезпечити входження України в світове співтовариство.

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Мета вивчення: ознайомлення студентів з поняттям про римське приватне право як цивільного законодавства рабовласницького суспільства, яке пройшло декілька етапів у своєму становленні та розвитку; визначити його історичну роль у становленні цивільного права європейських державі; звернути увагу студентів на значення римського приватного права для сучасного юриста.

Питання до розгляду:

1. Основні історичні етапи римського приватного права.
2. Поняття та предмет римського приватного права.
2. Система римського приватного права.
3. Джерела римського приватного права.
4. Значення римської юриспруденції.
5. Рецепція римського приватного права.

Основний зміст

У Стародавньому Римі існувало три системи: цивільне право, право народів, преторське право, що складало цивільне право.

Цивільне право регулювало майнові відносини між римськими громадянами. Право народів регулювало майнові відносини як між римськими громадянами з однієї сторони і перегринами з іншої, так і між самими перегринами. Преторське право склалося в результаті практичної діяльності преторів і деяких інших магістратів. Преторське право регулювало майнові відносини, як між римськими громадянами, так і перегринами, однак застосовувалося у випадках, коли норми цивільного права і права народів виявлялися нездатними врегулювати нові відносини.

Стародавній Рим був центром юриспруденції, що народжувалася. Найбільш ретельно і глибоко розроблені два основних правових інститути, що мали вирішальне значення для зміцнення рабовласницького панування і господарського обороту: інститут необмеженої індивідуальної приватної власності й інститут договору.

Якщо брати до уваги виникнення, зміну та становлення джерел римського права, то розвиток римського права можна поділити на декілька основних періодів:

- 1) найдавніший, архаїчний (753–367 pp. до н. е.);
- 2) докласичний (367–17 pp. до н. е.);
- 3) класичний (17 p. до н. е.– 284 p. н. е.);
- 4) посткласичний (284–476 pp. н. е.);
- 5) право епохи Юстиніана (527–565 pp. н. е.).

Архаїчний період характеризується як етап початкового формування римського права. У цей період відбувається становлення головних видів джерел римського права, перехід від звичаїв, звичаєвого права до державного законодавства та заснованої на ньому постійної судової практики. Джерела права: звичаї, правові звичаї, царські закони, закони.

Докласичний період. У 367 p. до н. е. була введена посада міського претора. З 242 p. до н. е. почали обирати претора peregrinorum. Завдання преторів полягало в наданні допомоги консулам, а за їх відсутності вони виконували обов'язки останніх. Як консул, він міг скликати народні збори, засідання сенату, голосувати на них. Поступово в їх руках зосереджується судова влада. Претор здійснює правосуддя в Римі, до його функцій належить право проголошувати едикти із судових справ, що відіграло значну роль у розвитку римського приватного права. Джерела права: постанови народних зборів, едикти преторів.

Класичний період. В умовах розпаду республіканських установлень та затвердження у 284 p. н. е. домінує здійснюється формування принципів публічного права, в основі якого лежать вчення про природне право та принципи справедливості і гуманізму. До цього періоду відносять розквіт римської юридичної науки та судової юриспруденції. У кінці класичного періоду римське право досягає найвищого ступеня розробки та досконалості. Інститути права класичної епохи набули логічно та юридично завершеного виду і системи, які стають зразком для приватного права взагалі. Джерела права: постанови сенату та діяльність юристів.

Посткласичний період. Від часів домінує здійснюється процес спрощення та уніфікації різних класичних правопорядків. Правотворча діяльність повністю зосередилася в руках імператора як єдиного і необмеженого законодавця. Розвиток імператорського законодавства та його переважне значення змінює коло джерел права. Єдиним джерелом права стають постанови імператора, які дістали назву імператорських конституцій.

Право епохи Юстиніана. Завдяки правовій політиці імператора Юстиніана та виконаної при ньому кодифікації всього римського права для правової культури були збережені безцінні тексти римських класичних юристів та імператорських конституцій. Джерела права: кодифікація імператора Юстиніана.

З XII століття починається активне пристосування римського приватного права (рецепція) до нових виробничих відносин Південної і Центральної Європи, що потім поширилося на всю Європу. Рецепції римського права значною мірою сприяли його абстрактний характер, відділення від землі, що його породила, здатність приживлятися в будь-яких економічних умовах.

Рецепція (лат. *rescriptio* — *прийняття*) – це відродження шляхом впливу високорозвиненої системи права, яка існувала раніше, на менш розвинену правову систему.

Рецепція римського приватного права — це процес відродження й пристосування загальних положень та засад цього права окремими правовими системами в умовах певних суспільно.економічних відносин.

I етап – раннє та пізнє середньовіччя (V – початок XII ст.);

II етап – формування права « нової Європи » (XII.XVIII ст.);

III етап – кодифікація законодавства Франції та Німеччини у XIX ст.;

новітня рецепція – удосконалення національно.правових систем і створення нового права Європи (кінець XX – початок XXI ст.)

Джерела римського права. Закони XII таблиць, прийняті в 451.450 р.р. до н.е., були першим писаним правом і першим записом звичаїв. Старий, пов'язаний з родовим устроєм, звичай був замінений писаним правом, що закріплює приватну власність, рабство і нерівноправність. Постанови народних зборів Риму – вищий державний орган. Він приймав чи відміняв війну й укладав мир.

Едикти магістратів. Преторське право. Претор перед вступом на посаду оголошував едикт, у якому проголошував правила правосуддя, заздалегідь вивчивши едикти попередників. Правила були зручні для захисту виникаючих відносин. Претор оголошував в едиктах правила, яких бракувало в цивільному праві, вносив доповнення в цивільне право. Створені преторами правила постійно перетворювалися в правові норми.

Постанова сенату – сенатусконсульти з I до середини III ст. н.е. стають основною формою законодавства, в них викладались загальні принципові положення, які претори повинні були здійснити в своїх едиктах.

Діяльність юристів. У період принципату центр правотворчої діяльності переміщується від преторів до юристів. Найбільш видатні юристи одержують право давати офіційні консультації, а судді засновують на них свої рішення, приймаючи їх як обов'язкові. Юристи вишукують нові рішення правових питань повсякденного життя, правові засоби задоволення потреб обороту, що швидко розвивався.

Імператорські конституції. З встановленням абсолютної монархії правотворча діяльність цілком зосередилася в руках імператора.

ТЕМА 2. СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (Persona)

Мета вивчення: ознайомити студентів про правову нерівність населення Римської держави, про те, що римське приватне право було правом високоорганізованого рабовласницького суспільства.

Питання до розгляду:

1. Поняття особи. Суб'єкт права.
2. Правоздатність і дієздатність осіб.
3. Особливості правового положення деяких категорій жителів Рима
  - римських громадян;
  - латинів;
  - перегринів;
  - вільновідпущеників;
  - колонів;
  - рабів.
4. Юридичні особи в римському приватному праві.

Основний зміст

Давньоримська держава була рабовласницькою. В основі виробничих відносин була власність на засоби виробництва і рабів. Основні класи: рабовласники і раби. Римське право вважало рабство нормальним і справедливим і закріплювало рабську залежність і безправність рабів, проголошувало безмежну сваволю рабовласників. Правовими засобами подавляється всякий протест і з'являється легальний терор.

Суб'єкт права – всякий, хто здатен мати право. Це соціально-економічне явище. Вільна людина могла бути продана в рабство.

Правосуб'єктність – це воля, громадянство і родинний стан. За родинним станом населення поділялося на осіб свого права (глави сімейств) і осіб чужого права. Розрізнялось 3 види обмеження правоздатності: мінімальне, середнє, максимальне.

Здатність людини бути носієм визначених прав називалася правоздатністю: право вступати в законний шлюб і право займатися торгівлею (право бути власником), бути спадкоємцем і спадкодавцем, вести цивільно-правові спори в суді.

Дієздатність – здатність робити юридично значущі дії і відповідати за них. Реституція – визнання угод недійсними через недосвідченість сторін. Попечитель (куратор) обмежував дієздатність осіб з 14 до 25 років, угоди

укладалися тільки з його згоди. Обмежувалися в дієздатності марнотратники. Обмеження за безчестя. Опікуни і попечителі піклувалися про майнові інтереси підопічних.

Римські громадяни мали найбільшу правоздатність у політичній, майновій і сімейній сферах, службі в армії, брали участь і голосували на народних зборах, мали право бути обраними на посаду магістратів.

Латини не могли служити в римських легіонах, обиратися на посади магістратів. Могли під час перебування в Римі брати участь у народних зборах і голосувати. Могли одружуватися і торгувати. Могли придбати статус римського громадянина.

Перегрини – сусідні з Італією, скорені Римом народи, не мали політичних прав, керувалися власним національним правом. Перегринський претор регулював цивільно.правові відносини.

Раби вважалися річчю і не мали прав. У більш пізній період раби могли керувати майном – право рабського пекулія. Раб міг укладати договори для раціонального ведення господарства від імені хазяїна.

Вільновідпущеник – відпущений на волю раб. Лібертин – вільновідпущеник римського громадянина, обмежений одружуватися, знаходився у залежності від хазяїна, зобов'язаний робити послуги й виплачувати аліменти, не міг викликати хазяїна в суд.

Колон – колишній дрібний орендар землі, юридично незалежний, міг піти в інше місце, але фактично економічна залежність перетворюється в юридичну.

Юридичні особи – корпорації – у цивільному праві прирівнюються до фізичних осіб. Окремі особи можуть вийти зі складу. Майно належить юридичній особі, а не окремим членам.

ТЕМА 3. СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Мета вивчення: ознайомити студентів про розвиток сімейних правовідносин у Стародавньому Римі, показати зв'язок між пригнобленим положенням рабів і таким же положенням членів родини в давньоримському суспільстві.

Питання до розгляду:

1. Римська родина. Агнати і когнати.
2. Поняття і види шлюбу.
3. Припинення шлюбу.

4. Правовідносини подружжя.
5. Правовідносини батьків і дітей. Батьківська влада.
6. Узаконення й усиновлення.
7. Опіка і піклування.

Основний зміст

Родина – засноване на шлюбі і кровному спорідненні невелике об'єднання осіб, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю.

Агнатська родина заснована на підпорядкуванні влади домовладці, інші агнати – це родичі тільки по чоловічій лінії. Вони були без прав, підвладні і не могли брати участь у громадському обороті.

Когнатська родина – кровна – спадщина передавалася кровним дітям, більш близький ступінь споріднення.

Шлюб – це союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права.

Законний римський шлюб за цивільним правом укладався між римськими громадянами – шлюб з чоловічою владою та шлюб без чоловічої влади.

Конкубінат – фактично шлюбні відносини людей, що не могли вступити в законний римський шлюб; шлюб не породжував юридичних наслідків, імені батька, аліментів, спадкування і т.д.

Шлюб з чоловічою владою – дружина в повній залежності.

Шлюб без чоловічої влади – дружина . незалежна особистість, можливість розлучення для жінки.

Укладання шлюбу шляхом встановлення (манус) руки над дружиною, шляхом релігійних обрядів, набувальницької давнини.

Умови вступу в шлюб – вільне волевиявлення нареченого і нареченої, досягнення шлюбного віку 14 років для чоловіків, 12 років для жінок, наявність права одружуватися (тільки римські громадяни), незнаходження в іншому нерозірваному шлюбі, відсутність близького споріднення.

Припинення шлюбу – смертю чи розлученням (порушення вірності, замах на життя, нездатність до дітородіння, дошлюбного життя, відхід у монастир).

Правові відносини подружжя при шлюбі з чоловічою владою: дружина юридично не самостійна, чоловік міг карати, вимагати як річ, продати в рабство чи кабалу. Майно дружини переходило чоловіку. Дружина не власник, не спадкоємець після чоловіка нарівні з дітьми.

При шлюбі без чоловічої влади дружина зберігала права після шлюбу, чоловік не міг покарати дружину, вимагати назад, майно чоловіка і дружини роздільні. Заборонялося дарування між подружжям. Могли вступати в угоди між собою. Дружина давала придане, а чоловік дошлюбне дарування.

Правові відносини батьків і дітей. Безмежна влада батька. У кровній родині мати має право проживати з дорослими дітьми після розлучення на аліменти дітей. Батьківська влада могла встановлюватися також шляхом узаконення власних дітей, народжених поза шлюбом.

Усиновлення – влада над чужими дітьми.

Припинення батьківської влади в результаті смерті батька чи дітей, з волі батька – еманципація. Син здобував повну правоздатність і самостійність, але втрачав спадщину. Батько зберігав право користування половиною майна сина.

ТЕМА 4. ЗАХИСТ ПОРУШЕНОГО ПРАВА

Мета вивчення: дати поняття про найдавніші форми цивільного процесу і форми звернення в суд; показати роль державних органів у Стародавньому Римі в боротьбі з правопорушеннями.

Питання до розгляду:

1. Цивільний процес по римському праву.
2. Форми цивільного процесу.
3. Поняття і види позовів.
4. Особливі засоби преторського захисту.
5. Позовна давність.

Основний зміст

Захист порушених прав Римі. Виникнення державного суду у формі легісакційного процесу. Боротьба держави з приватною саморозправою. Поняття судового процесу. Сторони в справі. Розгляд справи у претора в суді. Стадії легісакційного процесу. Забезпечення явки відповідача. Розгляд справи в присяжного судді.

Формулярний процес, як гнучкий і ефективний процес у захисті інтересів рабовласницького класу. Заміна ритуальних дій формулою, що була інструкцією для судді. Претор формулює основи цивільно-правової політики в

країні. Система норм цивільного права заміняється системою позовів, із факту надання позову виводиться наявність матеріального права, а не навпаки.

Екстраординарний процес – розгляд майнових суперечок особисто магістратом. Офіційний виклик відповідача в суд і оскарження.

Позов – як право домагатися через суд того, що тобі належить. Речовий позов і особистий позов. Позови строгого права і позови доброї совісті. Види позовів за об'ємом і метою: позови для відновлення порушеного майнового права і штрафні позови, що мали своєю метою піддати відповідача штрафу. Позови за аналогією. Позови з фікцією. Кондикції.

Особливі засоби преторського захисту: інтердикти – накази претора.

Стипуляція – обіцянка. Введення у володіння. Відновлення в первісному положенні – реституція.

Позовна давність – термін для звернення в суд. Час надає право одному, одночасно позбавляючи права іншого. Визначення початку перебігу терміну. Перерва й установка терміну. Сплив строку позовної давності як позбавлення захисту з боку держави.

ТЕМА 5. РЕЧОВЕ ПРАВО

Мета вивчення: показати студентам, що цивільно-правові відносини виникають, в основному, з приводу речей, майна, тому питання розділу майна, перерозподілу, а також захисту майнових прав були головною метою громадського суспільства; звернути увагу на те, що речове право захищало майнові права рабовласників.

Питання до розгляду:

1. Поняття речового права.
2. Поняття і класифікація речей.
3. Система речових прав.
4. Володіння і його види.
5. Поняття і зміст права власності.
6. Способи придбання власності.
7. Захист і припинення права власності.
8. Права на чужі речі.

Основний зміст

Речове право – якщо об'єктом права були речі, особисте право – якщо об'єктом права були дії, що мають правове значення, наприклад, надання речі в тимчасове користування з умовою повернення власнику. Якщо об'єкт права річ – речове право, якщо об'єкт права дія – зобов'язальне право. Речові права відрізняються абсолютним характером з одного боку – суб'єкт речового права, з іншого боку – абсолютно всі оточуючі люди. Зобов'язальні відносини носять відносний характер і виникають відносно конкретно визначених осіб, наприклад: продавець – покупець. Відповідач по особовому позову завжди відомий задалегідь.

Необмежена віндикація. Річ – визначена частина природи, що представляє деяку цінність для її власника. Безтілесна річ – не матеріальна.

Манципні та неманципні речі – основні засоби виробництва і предмети споживання. При відчуженні манципних речей (земля, раби, худоба) було потрібно дотримання обряду манципації – засвідчення факту переходу права власності.

Речі тілесні і безтілесні (права спадкування, право з договору). Речі рухомі і нерухомі.

Речі, що знаходяться в обороті і речі, вилучені з обороту (повітря, вода, що тече, моря, публічні речі римського народу: театр).

Речі родові і індивідуально-визначені (унікальні). Родові речі вимірюються числом, вагою, мірою і взаємозамінні. У відношенні індивідуально-визначених речей застосовувався принцип – власник несе ризик випадкової загибелі речі.

Речі подільні і неподільні. Речі споживані і не споживані.

Речі прості і складні.

Головна річ і приналежності до неї.

Плоди природні і цивільні. Доходи.

Майно як сукупність прав і обов'язків власника. Володіння – фактичне володіння річчю незалежно від наявності права на неї. Римські юристи розуміли володіння як фактичне володіння річчю, поєднане з наміром вважати її своєю.

Тримання – фактичне володіння річчю без наміру вважати її своєю.

Володіння законне і незаконне.

Прекарій – надання власником свого майна іншим особам у тимчасове і безкоштовне користування.

Секвестарії – передача спірної речі на збереження до суду третій особі. Сумлінне і несумлінне володіння. Захист фактичного володіння річчю інтердиктами.

ТЕМА 6. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЧУЖІ РЕЧІ

Мета вивчення: ознайомити студентів з поняттям права власності, видами та процедурою захисту порушених прав.

Питання до розгляду:

1. Поняття, зміст та види права власності.
2. Право володіння.
3. Набуття права власності.
4. Захист права власності.
5. Поняття прав на чужі речі.
6. Поняття і види сервітутів.
7. Емфітевзис і суперфіцій.
8. Застава та її форми. (фідуціарна угода, ручна застава, іпотека).

Основний зміст

Володіння річчю – це панування над річчю. Воно може ґрунтуватися на праві, причому не тільки власника, але й іншого уповноваженого, наприклад суперфіціарія. У даному випадку можливе також володіння, позбавлене будь-якої правової підстави, яке є фактом, а не правом (наприклад, володіння особи, яка набула річ від того, хто не мав права її відчувати). У цьому значенні мають на увазі фактичне володіння. Хоч володіння являло собою фактичне панування над річчю, однак було пов'язане з юридичними наслідками, насамперед забезпечене юридичним захистом. Володіння як самостійний правовий інститут відоме вже стародавньому римському праву. Ще Закони XII таблиць згадують поняття володіння. І це зрозуміло . адже володіння виникло раніше, ніж приватна власність. У стародавні часи земля не тільки в Римі, але й в інших країнах була в общинній власності, а окремим общинникам передавалася у володіння. Саме тому римські юристи виводили слово володіння . possessio від слова sedere . сидіти, осідати, а само володіння від слова positio, тобто поселення

Практичне значення різниці між володінням і держанням виражалось в порядку їх захисту: володілець вправі прямо і безпосередньо вимагати собі захисту від претора в усіх випадках, коли він у ньому відчуває потребу; держатель у тих самих випадках, що і володілець, повинен діяти через власника, від якого залежить . надати захист чи утриматися від нього.

Враховуючи правові підстави фактичного панування над річчю, римляни розрізняли володіння **законне і незаконне**. Вважалось нормальним станом речі, якщо вона знаходиться у володінні тих, кому належать, тобто у власника, який має право нею володіти. У цьому розумінні власник є **законним** володільцем. До законних володільців прирівнювалися і похідні володільці. Володільці, які фактично панували над річчю з наміром ставитися до неї як до своєї, проте не мали права володіти, визнавалися незаконними володільцями.

Незаконне володіння, у свою чергу, може бути двох видів:

а) незаконне добросовісне (грунтується на помилковій думці володільця в тому, що він справді має право володіти даною річчю. Наприклад, володілець не знає і не може знати, що він не має права володіти річчю, яку купив на ринку у злодія);

б) незаконне і недобросовісне характеризується навпаки, добре відомо, що він не має права володіти річчю, але він володіє і ставиться до неї як до своєї. Прикладом недобросовісного володіння може служити володіння річчю злодія..

Володіння складається з двох елементів: суб'єктів і об'єктів. **Суб'єктом володіння** могли бути лише ті особи, які мають свою власну долю. Такими не могли бути, зокрема, діти віком до 7 років, душевнохворі, юридичні особи (однак юридичні особи, малолітні, душевнохворі могли здобути право на володіння через представника). **Об'єктом володіння** могли бути тільки тілесні речі, не вилучені з обороту. Одночасне володіння двох або більше осіб однією річчю було неможливе, хоч володіння такою річчю можливе в ідеальних частинах. Це так зване загальне володіння.

У Римі відомі два способи набуття володіння: **первинний і похідний**. Володіння первинним способом набувалося шляхом захоплення речей, які нікому не належали, набуття ж речі за давністю . шляхом переробки тощо. При похідному способі володіння набувалося шляхом передачі речі від однієї особи до іншої на підставі договору купівлі-продажу, дарування, спадкування тощо. Законними були й так звані похідні володільці, які ставали такими, зокрема, на підставі договору застави, поклажі, а також прекариссти і секвестарії. Ці способи набуття володіння детально розглядатимуться у наступному розділі.

Володіння припинялося тими ж способами, як і набувалося. Крім того, володіння припинялося, коли об'єкт володіння був вилучений з цивільного

обороту і внаслідок фізичної загибелі речі. Якщо володіння здійснювалося через представника, то воно припинялося незалежно від волі володільця в тому випадку, коли припинялася можливість володіти річчю і в особі представника, і в особі представленого.

Емфітевзис – довгострокове, відчужуване й успадковуване право користування чужою землею сільськогосподарського призначення. Це право не обмежувалося строками, тому його називали *вічним правом*. Встановлювався емфітевзис договором та іншими правочинами. Між римськими юристами йшли жваві спори про те, чи є емфітевзис договором купівлі-продажу, чи найму. Спочатку емфітевзис установлювався у формі «емфітевтичного продажу», за яким наймачу передавалося право користування землею. Останній сплачував помірну ціну і зобов'язувався щорічно виплачувати орендну плату грошима або натурою. В імператорський період дійшли висновку, що це відносини особливого роду, які встановлювалися спеціальним договором – емфітевзисним контрактом.

Суперфіцій – довгострокове, відчужуване й успадковуване право користування чужою землею для забудови. Право власності на споруджену будівлю належало власникові земельної ділянки за правилом *superficies solo cedit* — будівля слідує за землею. Суперфіціарій мав право користуватися і розпоряджатися зведеним на чужій землі будинком чи іншою спорудою на свій розсуд: право продати, подарувати, обміняти, здати в найм тощо переходило в спадщину і не обмежувалося строками.

Сервітут — це право на чужу тілесну річ, згідно з яким річ, крім свого власника, служить ще й іншій особі в якомусь одному або декількох відношеннях. Якщо суб'єкт сервітуту лише певною мірою користується чужою річчю, то такий сервітут називається позитивним. Коли ж суб'єкт сервітуту деякою мірою усував від користування річчю інших і навіть власника, то це — негативний сервітут. Наприклад, якщо власник надав сусідові сервітутне право пасти на своєму пасовиську стадо до 20 голів, а це пасовисько більш ніж 20 голів не могло прогодувати, то переважне право користуватися пасовиськом належить суб'єкту сервітутного права.

Сервітути традиційно поділялись:

А) за ознакою тривалості часу їх можливого використання — на *Servitutes continuae* (такі, що їх можна здійснювати протягом усього року) та *Servitutes discontinuae* (сезонні сервітути);

Б) за змістом сервітутного права — на *Servitutes habendi* (які дають право мати певну будівлю на чужій ділянці), *Servitutes prohibendi* (які забороняють власникові обтяженої сервітутом ділянки виконувати певні дії), *Servitutes faciendi* (які полягають у праві власника панівної ділянки виконувати певні дії);

В) за суб'єктом права — на земельні та особисті сервітути.

Одним із різновидів прав на чужі речі було заставне право, що почало формуватися у ранній республіканський період для забезпечення виконання зобов'язань та виконувала допоміжну роль.

Застава – це засіб забезпечення виконання зобов'язання, який встановлює речове право заставодержателя на предмет застави. Речове право заставодержателя полягало не в користуванні чужою річчю, як це має місце в інших правах на чужі речі, а в праві розпоряджатися заставною річчю відповідно до закону. Право розпорядження заставодержателя було обмежено лише правом продажу (Д. 13.7.4).

Римське заставне право пройшло довгий шлях розвитку. Відомі три форми застави: *fiducia cum creditore* (фідуційна угода), *pignus* (ручна застава) та *hypoteca* (іпотека).

Fiducia cum creditore (фідуційна угода) — найранніша форма застави. Вона полягала в тому, що боржник передавав кредитору (заставодержателю) замість одержаних у позику грошей будьяку річ (предмет застави) у власність. Якщо боржник не зміг вчасно погасити борг, то предмет застави залишався у власності кредитора.

Преторська практика вишукувала шляхів удосконалення застави. Тому, виникла нова форма, за якою застава передавалась заставодержателю (кредитору) не у власність, а лише у володіння – *pignus* (ручна застава). Ручна застава більше відповідала вимогам цивільного обігу, проте й вона не могла повністю задовольнити його потреб, адже при втраті застави він не завжди міг захистити свої інтереси. Становище боржника (заставадавця) було значно вигіднішим, ніж при фідуційній угоді, але також не забезпечувало належним чином охорону його економічних інтересів. Ручна застава також швидко втрачала популярність.

Наступним етапом розвитку заставного права було встановлення правила, за яким предмет застави взагалі не передавався ні у власність, ні у володіння кредитору, а залишався у власності, володінні й користуванні самого боржника. Ці відносини дістали назву *hypoteca* (іпотека). Ульпіан писав: «У точному значенні ми називаємо заставою те, що переходить до кредитора, при іпотечі ж до кредитора не переходить володіння» (Д. 13.7.9.2).

Іпотека полягала в тому, що засташодавець взагалі не передавав заставодержателю предмет застави (сторони при цьому зберігали свої старі назви). Боржник-заштавадавець зберігав за собою можливість володіти, користуватися, отримувати з речі доходи. Предмет застави (земельна ділянка, раби, робоча худоба та інші засоби виробництва) залишався в його

необмеженій власності. Застава ніби навіть не позначалася на правовому становищі як самих речей, так і заставаодавця до певного часу.

ТЕМА 7. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Мета вивчення: дати поняття студентам про регулювання майнових відносин у сфері виробництва і громадського обігу в Стародавньому Римі; показати велике значення, що приділяли давньоримські юристи правовому регулюванню взаємин учасників товарообміну, тому вони встановлювали їх учасникам певні права й обов'язки.

Питання до розгляду:

1. Поняття, зміст та види зобов'язання та його роль у цивільному обороті.
2. Підстави виникнення зобов'язань.
3. Сторони в зобов'язанні.
4. Виконання зобов'язань.
5. Наслідки невиконання зобов'язання.
6. Умови цивільної відповідальності.

Основний зміст

Зобов'язання – це правове відношення, в силу якого одна сторона (кредитор) має право вимагати, щоб інша сторона (боржник) щось дала, зробила чи надала.

Однобічні зобов'язання, договір позики. Зобов'язання регулюють сферу виробництва, переміщення і розподіл товарів. Зобов'язання виникали з певних юридичних фактів (фактум.зроблене) – реальних подій, народження людини, укладання договору, здійснення злочину чи провини. Події і дії.

Правомірні дії, спрямовані на досягнення певного результату (права й обов'язків) називаються угодами.

Сторони в зобов'язанні: боржник і кредитор. Зобов'язання дольові і солідарні. Заміна сторін у зобов'язанні. Новація – відновлення зобов'язання – передача вимоги до іншої особи.

Цесія – ведення справи через представника. Переведення боргу. Виконання зобов'язань. Зобов'язання повинно бути виконане в інтересах кредитора. Виконує зобов'язання боржник. Місце виконання зобов'язання по знаходженню нерухомості чи на вибір боржника. Час виконання як термін платежу, за згодою сторін чи негайно. Наслідки прострочення. Виконання

повинно строго відповідати змісту зобов'язання. Наслідки невиконання зобов'язань. Відповідальність боржника при наявності провини і шкоди. Безвинна відповідальність – випадкова загибель.

Види зобов'язань: цивільні (civiles), преторські (honorariae) та натуральні (naturales) зобов'язання, подільні (obligatio dividue) та неподільні (obligatio individue) зобов'язання.

У Інституціях Юстиніана закріплено вже чотири групи підстав виникнення зобов'язання, а саме: 1) контракти (ex contractu); 2) делікти (ex delicto); 3) квазіконтракти (quasi ex contractu); 4) квазіделікти (quasi ex delicto) (I. 3.13.2).

Контракт (ex contractu) – це договір (домовленість сторін), який врегульований цивільним правом (ius civil) та забезпечений позовним захистом.

Забезпечення зобов'язань: завдаток, неустойка, поручительство, застава.

Припинення зобов'язання, крім виконання. Новація. Випадкова неможливість виконання.

ТЕМА 8: ДОГОВОРИ. ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРІВ

Мета вивчення: ознайомити студентів з договірним правом Стародавнього Риму, провести порівняльну характеристику сучасних договорів за українським законодавством та договорів, які регулювали товарні відносини, позики, позички, застави, зберігання, найму, доручення та інші за римським приватним правом.

Питання до розгляду:

1. Поняття і види договорів.
2. Умови дійсності договорів.
3. Зміст та порядок укладення договору.
4. Окремі види договірних зобов'язань.
5. Вербальні договори.
6. Літеральні договори.
7. Реальні договори (позика, позичка, зберігання).
8. Консенсуальні договори (купівля.продаж; найму речей, робіт, послуг; доручення; товариства).
9. Безіменні контракти та їх види.
10. Пакти та їх види.

Основний зміст

Договір є угода двох або декількох осіб про здійснення якої.небудь правової дії чи про стримування від здійснення якої.небудь дії. Предмет договору – дія чи бездіяльність.

Контракти як формальні угоди.

До істотних елементів римські джерела відносять: а) згоду сторін, які вступають у договір; б) предмет договору; в) правову основу або мету договору.

Пакти – неформальні угоди по совісті. Оплатні і безоплатні договори.

Умови дійсності договору. Законність договору. Воля сторін і способи її вираження. Обман. Примус іншої сторони. Правоздатність і дієздатність сторін. Зміст договору – права та обов'язки сторін. Умови договору: істотні, звичайні, випадкові.

Терміни – визначені і невизначені. Чисті договори.

Ціль договору – кауза (найближча мета). Каузальні договори. Абстрактні договори.

Укладання договору (контрактус) – стягати, зводити в одну волю сторін.

Оферта (пропозицію) – пропозиція.

Акцепт – прийняття пропозиції. **Вербальні договори** – усні (вербис), стипуляція (клятва) у присутності свідків. Строго формальний договір.

Поручительство – договір, яким установлювалася додаткова (акцесорна) відповідальність поручителя за виконання зобов'язання боржником. Літеральні (письмові) контракти. Прибутково.видаткові книги. Реальні контракти – фактична передача речі: позика, позичка, поклажа, застава.

Консенсуальні контракти: купівля.продаж, найм речі, послуг, доручення. Безіменні контракти. Договір міни. Оцінний договір. Пакти.

ТЕМА 9: ПОЗАДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Мета вивчення: дати визначення та основну характеристику студентам поняття позадоговірних зобов'язань, ознайомити з особливостями ведення чужих справ з дорученням та без нього, а також ознайомити з деліктними зобов'язаннями.

Питання до розгляду:

1. Поняття та окремі види позадоговірних зобов'язань.

2. Ведення чужих справ без доручення.
3. Необхідні умови та правові наслідки.
4. Деліктні зобов'язання та види ніби деліктів.

Основний зміст

Позадоговірні зобов'язання – ведення чужих справ без доручення. Позов про повернення недолжносплаченого, украденого. Делікатні зобов'язання.

Делікт (delictum) – це протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов'язана з невиконанням правопорушником належного з нього зобов'язання.

Квazіконтракт (quasi ex contractu) – це зобов'язання, яке виникає на підставі події або дії однієї з сторін і має спільні риси з певними договорами (контрактами).

Квazіделікт (quasi ex delicto) – це протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов'язана з невиконанням правопорушником належного з нього зобов'язання, але не визнана цивільним правом (ius civil) як делікт.

Публічні делікти – це правопорушення, що спричиняли шкоду державним і суспільним інтересам (державна зрада, дезертирство).

Приватні делікти – це правопорушення, що спричиняли шкоду інтересам конкретних осіб.

Види приватних деліктів: образа, крадіжка, пограбування, неправомірне знищення або пошкодження речей.

ТЕМА 10. СПАДКОВЕ ПРАВО

Мета вивчення: показати, що спадкування – це продовження здійснення права власності за допомогою узаконеного переходу майна померлої особи до спадкоємців.

Питання до розгляду:

1. Поняття і види спадкування.
2. Спадкування за законом.
3. Спадкування за заповітом:
форми заповітів;

- зміст заповітів;
  - відкриття заповітів;
  - недійсність заповітів;
  - відкликання заповіту;
  - кодіцили.
4. Прийняття спадщини.
  5. Легати і фідейкоміси.

Основний зміст

Спадкування – це перехід майна після смерті його власника до інших осіб. Майно – це сукупність прав і обов’язків померлого.

Спадкове право – сукупність правових норм, що регулюють порядок переходу майна небіжчика до інших осіб.

Спадкодавець – особа, після смерті якої залишається майно.

Спадкоємець – особа, до якої переходить у встановленому порядку майно небіжчика.

Види спадкування: за законом та за тастаментом (заповітом).

Наступництво мало бути універсальним або сингулярним.

Етапи розвитку римського спадкового права:

- за jus civile;
- за преторським едиктом;
- за імператорськими законами;
- у “праві Юстиніана”.

Заповіт – це розпорядження власника своїм майном на випадок смерті.

Форми заповіту: публічні та приватні; письмові та усні.

Легат – це розпорядження спадкодавця у заповіті про надання будь-якої майнової вигоди за рахунок спадкового майна третій особі – відказ одержувачу.

Тестамент (testamentum) – форма заповіту, яка здійснювалась перед фронтом війська під час походу або перед боєм, тобто знову ж таки перед народом.

Черги або класи спадкування за законом: 1) низхідні родичі (дочки, сини, внуки та правнуки); 2) висхідні родичі (батько, мати, дід, баба, а також повнорідні брати і сестри та їхні діти); 3) неповнорідні брати і сестри, а також їхні діти; 4) усі інші родичі без обмеження ступенів. При цьому родичі ближчого ступеня усували від спадкування родичів більш віддаленого ступеня; 5) чоловік або жінка, які пережили одне одного.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1: ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА РИМСЬКОГО ПРАВА

Питання до обговорення:

1. Етапи розвитку римського приватного права та їхня характеристика.
2. Основні системи римського приватного права: jus civile, jus gentium, jus praetorium та їхня характеристика.
3. Критерії поділу римського приватного права на приватне і публічне.
4. Рецепція римського приватного права у державах Європи.
5. Поняття і види джерел римського права.
6. Форми правоутворення у Римській державі (звичай, закон, едикти преторів та інших магістратів, діяльність римських юристів).
7. Закон. Органи державної влади, які на різних етапах розвитку Римської держави володіли законодавчими повноваженнями.
8. Імператорські Конституції та їхні види. Кодифікація імператорських конституцій.
9. Преторський едикт та його кодифікація.
10. Діяльність римських юристів як джерело права у Римі: Кодифікації римського права. Кодифікація Юстиніана — завершальний етап систематизації римського права.

ТЕМА 3: СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Питання до обговорення:

1. Агнатична і когнатична спорідненість як основа римської сім'ї в різні періоди розвитку римської держави і права. Лінії та ступені споріднення.
2. Поняття та види законного римського шлюбу. Конкубінат.
3. Умови узяття шлюбу.
4. Укладення та розірвання шлюбів cum manu і sine manu.
5. Особисті майнові відносини між подружжям у шлюбах cum manu і sine manu.
6. Відносини між батьками і дітьми (особисті і майнові).
7. Узаконення та усиновлення.

ТЕМА 4: ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Питання до обговорення:

1. Форми захисту суб'єктивних прав. Досудові способи захисту порушених прав.
2. Судочинство в Римі (судові органи та судовий процес).
3. Стадії римського цивільного процесу. Види процесу.
4. Поняття та види позовів.
5. Позовна давність.

ТЕМА 5: ПРАВО ВЛАСНОСТІ. ТЕМА 6. ПРАВА НА ЧУЖІ РЕЧІ.

Питання до обговорення:

1. Право власності (поняття, зміст та види).
2. Способи набуття права власності.
3. Спільна власність. Повноваження співвласників.
4. Захист права власності.
5. Види прав на чужі речі (сервітути, емфітевзис, суперфіцій, застава).

ТЕМА 7: ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Питання до обговорення:

1. Поняття зобов'язання.
2. Підстави виникнення зобов'язань.
3. Сторони в зобов'язанні.
4. Виконання зобов'язань.
5. Наслідки невиконання зобов'язань.

ТЕМА 8: ДОГОВОРИ. ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРІВ.

Питання до обговорення:

1. Поняття та види договорів.
2. Умови дійсності договорів.
3. Укладення договору. Представництво.
4. Вербальні договори.
5. Реальні контракти.

6. Консенсуальні контракти.
7. Пакти та їх види.

ТЕМА 9: ПОЗАДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Питання до обговорення:

1. Поняття та окремі види позадоговірних зобов'язань.
2. Ведення чужих справ без доручення. Необхідні умови та правові наслідки.
3. Деліктні зобов'язання та види ніби деліктів.

ТЕМА 10: СПАДКОВЕ ПРАВО

Питання до обговорення:

1. Поняття спадкового права. Основні етапи розвитку римського спадкового права.
2. Спадкування за заповітом. Умови дійсності заповіту.
3. Спадкування за законом.
4. Спадкове представництво і спадкова трансмісія.
5. Форми прийняття спадщини.
6. Легати і фідеїкоміси як форма сингулярної наступності.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. *Назвіть період республіки в Стародавньому Римі:*
  - а) 753 . 509 рр. до н.е.;
  - б) 509 . 30 рр. до н.е.;
  - в) 284 . 476 рр. н.е.;
  - г) 27 . 476 рр. н.е.

2. *Яке право в Стародавньому Римі регулювало майнові відносини виключно між римськими громадянами?*
  - а) преторське право;
  - б) цивільне право;
  - в) право народів.

3. *Особлива галузь римського права, норми якої регулювали відносини між квіритами і перегринами, а також між перегринами в межах Римської держави, називалася:*
  - а) квіритським правом;
  - б) преторським правом;
  - в) правом народів;
  - г) природним правом.

4. *Найвищий орган державної влади в період республіки:*
  - а) магістрат;
  - б) центуріатні коміції;
  - в) сенат;
  - г) трибутні коміції.

5. *Екстраординарним магістратом в Стародавньому Римі в період республіки був:*
  - а) трибун;
  - б) консул;
  - в) диктатор;
  - г) претор.

6. *Період доміната в Стародавньому Римі характеризується:*
  - а) владою цезаря, обмеженою сенатом (обмежена монархія);
  - б) необмеженою владою імператора (необмежена монархія);
  - в) демократичними формами правління рабовласницької республіки;

г) військовою демократією.

7. *Яке джерело римського права було спеціальною програмою, що видавалася при вступі на посаду магістратом, претором?*

- а) звичай;
- б) закони;
- в) імператорські конституції;
- г) едикти;
- д) сенатус.консульти;
- е) діяльність юристів.

8. *Вкажіть остаточну структуру Зведення Юстиніана:*

- а) Інституції, Кодекс, Пандекти;
- б) Кодекс, Пандекти, Новели;
- в) Інституції, Кодекс, Дигести, Новели;
- г) Кодекс, Дигести.

9. *Вкажіть всі види імператорських конституцій:*

- а) едикти, мандати, декрети;
- б) едикти, мандати, декрети, рескрипти;
- в) едикти і декрети;
- г) тільки едикти.

10. *Не входять до складу кодифікації Юстиніана:*

- а) дигести;
- б) інституції;
- в) сентенції.

11. *Найдавніший вид цивільного судочинства:*

- а) екстраординарний;
- б) легісакційний;
- в) формулярний;
- г) змагальний.

12. *У якій з форм цивільного процесу, які діяли в давньоримському праві, на спірну річ накладалася паличка (віндикта) і вимовлялася спеціальна формула?*

- а) формулярний;
- б) екстраординарний;

в) легісакційний.

13. У якому із засобів преторського захисту вимовлялася клятва або урочиста обіцянка сплатити або щонебудь зробити, що давалася у вигляді відповіді на урочисте питання контрагента:

- а) інтердикт;
- б) стипуляція;
- в) введення у володіння;
- г) реституція (відновлення в первинне положення).

14. Інтердикт і реституція . це особливі засоби захисту:

- а) імператора;
- б) консула;
- в) претора;
- г) народного трибуна.

15. Реституція . це:

- а) вилучення майна з чужого володіння;
- б) відновлення в первісному стані;
- в) незаконне вилучення речі;
- г) передача речі за спадком.

16. У формулярному процесі формула . це:

- а) одна з форм позову;
- б) спеціальний припис претора стосовно суті справи, який направлявся судді;
- в) офіційно оформлена скарга відповідача;
- г) рішення судді по справі.

17. У письмовій формулі та її частина, яка виражала власне рішення суду, називалася:

- а) кондемнацією;
- б) інтенцією;
- в) прескріпцією;
- г) ексцепцією.

18. Екстраординарний процес проходив:

- а) в одну стадію;
- б) в дві стадії;

- в) в три стадії;
- г) визначав претор.

19. *Особистий позов, що носив абстрактний характер, називався:*

- а) позовом за аналогією;
- б) позовом з фікцією;
- в) рескриптом;
- г) кондикцією.

20. *Які позови могли пред'являтися римським громадянам до тих, хто «щось поставив або підвісив таким чином, що воно могло заподіяти шкоду людям або тваринам»?*

- 1. популярні;
- 2. особисті;
- 3. штрафні;
- 4. позови з фікцією.

21. *Корінні жителі Риму, що мали привілейоване правове положення, називалися:*

- а) когнатами;
- б) перегринами;
- в) квіритами;
- г) агнатами.

22. *Майно (земля, гроші і т.д.), що виділялося главою сім'ї в користування її членам, а також рабам для господарювання, називалося:*

- а) нексумом;
- б) пекулієм;
- в) колонатом;
- г) патронатом.

23. *Хто мав право служити у війську, мати сім'ю, право голосу і участі в народних зборах і ін.:*

- а) раби;
- б) латини;
- в) перегрини;
- г) колони;
- д) вільновідпущеники;
- е) римські громадяни;

24. *Повна правоздатність римського громадянина наступала при наявності (вибрати 3 елементи):*

- а) свободи;
- б) рабів, худоби;
- в) майна;
- г) громадянства;
- д) права торгувати;
- е) права посідати певні посади;
- ж) сімейного положення.

25. *Дієздатними могли бути:*

- а) хлопчики і дівчатка до 7 років;
- б) особи з моральними або фізичними недоліками;
- в) марнотрати;
- г) особи, що вийшли з дитинства (7.14лет);
- д) особи, що досягли 25 років;
- е) особи з психічними недоліками.

26. *Товариство.це:*

- а) різновид юридичної особи;
- б) консенсуальний контракт;
- г) благодійний фонд;
- д) вид зобов'язання.

27. *В якості суб'єкта приватного делікту могли виступати:*

- а) суб'єкти приватного публічного права;
- б) фізичні особи;
- в) приватні корпорації;
- г) фізичні і юридичні особи.

28. *Елементи (status) повної правоздатності:*

- а) стан свободи, стан громадянства, досягнення певного віку;
- б) стан свободи, стан громадянства, майновий ценз;
- в) стан свободи, стан громадянства, стать і вік;
- г) стан свободи, стан громадянства, сімейний стан.

29. *Для здійснення операції особою, що не досягла 14 років:*

- а) можна було узгодити правочин з опікуном і після його здійснення;
- б) необхідно було заручитися згодою опікуна наперед;

- в) потрібна згода опікуна у момент здійснення правочину;
- г) не потрібна згода опікуна.

30. У Стародавньому Римі організація, яка існувала незалежно від фізичних осіб, які до неї входили (так звана юридична особа):

- а) могла здійснювати тільки правочини з рухомим майном;
- б) могла здійснювати правочини, пов'язані з державною власністю;
- в) не могла здійснювати ніяких правочинів;
- г) могла здійснювати будь-які правочини, якщо не порушувалися норми, що стосуються громадського порядку.

31. Законна форма шлюбу з повною владою чоловіка називалася:

- а) конкубінатом;
- б) шлюбом *sine manu*;
- в) шлюбом *cum manu*;
- г) контуберніумом.

32. Шлюбний вік в Стародавньому Римі наступав:

- а) у чоловіків . з 14 років, у жінок . з 12 років;
- б) у чоловіків . з 16 років, у жінок . з 14 років;
- в) у чоловіків . з 14 років, у жінок . з 14 років;
- г) у чоловіків . з 16 років, у жінок . з 12 років.

33. Звільнення підвладного з під влади домовладика по волі останнього називали:

- а) демонстрацією;
- б) легітимізацією;
- в) адопцією;
- г) емансипацією.

34. Які умови були необхідні для усиновлення? (вибрати 2 елементи)

- а) усиновитель повинен був бути старше усиновлюваного не менш, ніж на 18 років;
- б) може усиновляти чоловік, домовладика;
- в) тільки жінка;
- г) усиновляють обидва . і чоловік і жінка;
- д) усиновителі повинні володіти певним майном.

35. Когнати – це:

- а) кровні родичі;
- б) свояки;
- в) члени однієї сім'ї;
- г) члени роду.

36. *Дядько і племінник є родичами:*

- а) другого ступеня споріднення;
- б) третього ступеня споріднення;
- в) четвертого ступеня споріднення;
- г) першого ступеня споріднення.

37. *Не є умовою укладення шлюбу:*

- а) суб'єктивне право на шлюб;
- б) досягнення певного віку;
- в) майновий стан;
- г) заняття певної посади.

38. *Фактичний шлюб чоловіка і дружини називався:*

- а) контуберніум;
- б) узус;
- в) конкубінат;
- г) адюльтер.

39. *Пліній надав у борг 1000 сестерціїв Клавдію, підвладному сину Луція, без згоди останнього. Після закінчення терміну Клавдій відмовився повернути борг, і Пліній звернувся зі скаргою до магістрату. Претор:*

- а) відмовив в позові;
- б) надав особистий позов;
- в) надав кондикцію;
- г) надав речовий позов.

40. *У Стародавньому Римі шлюб вважався законним:*

- а) при реєстрації шлюбу в муніципальних коміціях;
- б) при укладенні за допомогою спеціального обряду за умови досягнення шлюбного віку і відсутності споріднення;
- в) за наявності юридичного договору між paterfamilias жениха і нареченої;

г) між особами, що володіють спеціальною правоздатністю вступати в законний шлюб, що досягли шлюбного віку, що одержали згоду *paterfamilias* і не знаходяться в близьких родинних стосунках.

41. У речовому праві реальне володіння річчю з наміром відноситися до неї як до своєї, забезпечене юридичним захистом, називалося:

- а) *possessio* (володіннями);
- б) *dominium* (правом власності);
- д) добросовісним володінням;
- г) несумлінним володінням.

42. Як найдавніша процедура набуття повного права власності за Законами XII таблиць називалася:

- а) трансмісією;
- б) манципацією;
- в) цесією;
- г) стипуляцією.

43. Сервітути, емфітевзис, суперфіцій, заставне право – це види:

- а) елементів речового права;
- б) прав на чужі речі;
- в) прав власності;
- г) з різних областей римського права.

44. Визначення довгострокового, відчужуваного і перехідного по спадку права користування чужою землею для забудови:

- а) емфітевзис;
- б) суперфіцій;
- в) земельний сервітут;
- г) один з «трьох» дорожніх сервітутів.

45. Яка ознака відрізняла суперфіцій від емфітевзиса:

- а) довгостроковість;
- б) спадковість;
- в) цільове призначення;
- г) відчужуваність.

46. *Сервітут – це право:*
- а) користуватися чужою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення;
  - б) користування чужою земельною ділянкою для забудови;
  - в) користування;
  - г) володіння.
47. *Сервітут відрізнявся від емфітевзиса і суперфіція тим, що:*
- а) не підлягав відчуженню;
  - б) був безстроковим;
  - в) зберігав дію у разі переходу до інших осіб права власності на майно, з приводу якого він був встановлений;
  - г) користування нерухомим майном.
48. *Емфітевзис – це право на:*
- а) користування чужою земельною ділянкою для будь-яких потреб;
  - б) користування чужою земельною ділянкою для забудови;
  - в) користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб;
  - г) володіння;
  - д) користування чужим майном;
  - е) користування нерухомим майном.
49. *До підстав припинення сервітуту відносяться:*
- а) злиття в одній особі власника сервітуту і власника майна, обтяженого сервітутом;
  - б) не використання сервітуту впродовж трьох років;
  - в) не використання сервітуту впродовж одного року;
  - д) закінчення терміну, на який був встановлений сервітут;
  - е) відчуження майна з приводу якого встановлений сервітут.
50. *Право володіння припиняється у випадку:*
- а) закінчення терміну, на який встановлено право володіння;
  - б) відмови власника від володіння майном;
  - в) відмови власника від користування майном;
  - г) вимоги майна від володільця власником майна або іншою особою;
  - д) закінчення термінів позовної давності;
  - е) знищення майна;
  - ж) пред'явлення негаторного позову до власника;

з) пред'явлення віндикаційного позову до власника.

51. Основними джерелами правотворення в Стародавньому Римі були:

- а) Закони XII таблиць, Інституції Гая, конституції імператорів, звичаї сенатусконсульти, конституції імператорів;
- б) звичаї, закони, едикти магістрів, діяльність юристів;
- в) звичаї, конституції імператорів, едикти преторів, твори юристів;
- г) Закони XII таблиць, конституції імператорів, едикти преторів, діяльність юристів.

52. «*Corpus juris civilis*» це назва:

- а) кодифікації Юстиніана в середні віки;
- б) першої кодифікації імператорських конституцій;
- в) зведення коментарів середньовічних юристів римського права;
- г) офіційна кодифікація преторських едиктів.

53. Судові магістрати перестали бути творцями права після:

- а) встановлення принципату Августа;
- б) видання кодексу Юстиніана;
- в) видання кодексу Феодосія;
- г) кодифікації преторського едикту.

54. В період принципату законом в Стародавньому Римі іменувалися:

- а) конституції;
- б) сенатусконсульти;
- в) едикти;
- г) рескрипти.

55. Преторський едикт виступав як форма правотворення, оскільки:

- а) відміняв старі і вводив нові закони;
- б) вносив зміни в застарілі норми законів;
- в) не відміняючи традиційних норм, давав позовний захист новим правовідносинам;
- г) був одним з видів законів.

56. Публічне право охороняло:

- а) інтереси народів;
- б) інтереси окремих осіб;
- в) загальні інтереси Римської держави.

57. *Юристи Стародавнього Риму ділили право на:*
- а) публічне і приватне;
  - б) кримінальне і адміністративне;
  - в) цивільне і процесуальне;
  - г) приватне і сімейне.
58. *Основою квіритського права (ius civile) були:*
- а) висновки юристів;
  - б) едикти імператора;
  - в) Закони XII таблиць;
  - г) едикти претора.
59. *Кодифікація Юстиніана представляла собою:*
- а) об'єднання і систематизацію конституцій імператора Юстиніана;
  - б) складання збірок правових норм;
  - в) систематизацію в алфавітному і хронологічному порядку всіх діючих законів і усунення застарілих;
  - г) об'єднання і систематизацію всього накопиченого правового матеріалу, усунення застарілих понять і протиріч.
60. *Основна форма правотворення претора:*
- а) рескрипт;
  - б) декрет;
  - в) едикт;
  - г) інтердикт.
61. *Термін, після закінчення якого погашалася можливість процесуального захисту порушеного права з огляду на те, що протягом цього терміну особа не діяла (не намагалася відновити порушене право), називався:*
- а) терміном захисту;
  - б) законним терміном пред'явлення позову;
  - в) перериванням позовної давності;
  - г) позовною давністю.
62. *Відмінні риси екстраординарного процесу:*
- а. одностадійність і можливість оскарження рішення;
  - б. двухстадійність і можливість оскарження рішення;
  - с. двухстадійність і неможливість оскарження рішення.

63. *Інтердикт виносив:*

- a. суддя;
- b. сенат;
- c. претор;
- d. імператор.

64. *У день, коли повинна була слухатися справа, суддя Октавій поїхав з інспекцією в заміський маєток, за що:*

- a) міг піддатися стягненню, строгість якого визначав претор;
- b) міг бути об'явлений персоною інфамія (infamia);
- v) міг одержати суспільний осуд від народних зборів;
- г) повинен був сплатити всю суму принесеного збитку через неналежне здійснення судочинства.

65. *Формулярний процес відрізняється від легісакційного:*

- a) спрощенням процедури розгляду справи і складанням преторської формули;
- б) складанням формули позивачем;
- v) особливою ритуальністю і складанням формули;
- г) спрощенням процедури розгляду справи і складанням формули суддею.

66. *Судові мита встановлювалися при вирішенні справи:*

- a) формулярним процесом;
- б) легісакційним процесом;
- v) третейським суддею;
- г) екстраординарним процесом.

67. *На стадії in iudicio:*

- a) претор розглядав справу по суті і виносив судову ухвалу;
- б) суддя відправляв справу на затвердження колегії присяжних;
- v) претор фіксував суть справи;
- г) суддя розглядав справу по суті і виносив судову ухвалу.

68. *Інтенція . це частина формули, що містить:*

- a) розпорядження судді;
- б) посилання на закони або інші джерела права;
- v) думку претора про сутність справи;
- г) сутність суперечки.

69. *Легісакційний процес був відмінний в:*
- а) 120 р. до н.е.;
  - б) 17 р. до н.е.;
  - в) 131 р. н.е.;
  - г) 14 р. н.е.
70. *Стадія in jure мала на меті:*
- а) визначення розміру претензії;
  - б) визначення відповідача;
  - в) виявлення наявності позову претором;
  - г) виявлення наявності позову суддею.
71. *Дієдатність означає здатність:*
- а) бути об'єктом права;
  - б) здійснювати правочини від імені іншого;
  - в) здійснювати дії з юридичними наслідками;
  - г) мати права і обов'язки.
72. *Середнім обмеженням правоздатності в Стародавньому Римі вважали втрату:*
- а) права посідати державні посади;
  - б) стану громадянства;
  - в) майнового стану;
  - г) сімейного стану.
73. *Управляючи пекулієм, раб Флавій зробив операцію, що принесла значний прибуток, який відповідно до римського права:*
- а) складав 10% від прибутку на користь раба;
  - б) автоматично потрапляв в майно господаря;
  - в) ставав власністю раба;
  - г) ділився порівну між рабом і господарем.
74. *Повністю дієдатними в Стародавньому Римі вважалися громадяни з:*
- а) моменту укладання шлюбу;
  - б) з моменту вступу на військову службу (чоловіки);
  - в) 25 років;
  - г) 12 років (хлопці) і з 10 років (дівчата)

75. *Конституція Каракали в 212 р. н.е.:*
- а) оголосила про звільнення рабів;
  - б) проголосила рівність вільних жителів римської держави в області приватного права;
  - г) регламентувала порядок отримання спадку;
  - д) підсилила санкції за замах на приватну власність.
76. *Правоздатність означає здатність:*
- а) мати права і обов'язки;
  - б) нести певні зобов'язання;
  - в) бути об'єктом права;
  - г) укладати угоди.
77. *Повна правоздатність в Стародавньому Римі позначалася терміном:*
- а) persona;
  - б) civilis;
  - в) caput;
  - г) status.
78. *Манумісією в Стародавньому Римі називали процедуру:*
- а) звільнення раба;
  - б) купівлі раба;
  - в) повернення вільновідпущеника в рабський стан;
  - г) встановлення боргового рабства.
79. *Поняття юридичної особи в Стародавньому Римі:*
- а) означало органи правосуддя;
  - б) означало вищі посадовці;
  - в) ще не існувало;
  - г) означало будь-які організації.
80. *Раб в Стародавньому Римі в правовому відношенні:*
- а) мав ту ступінь правоздатності, яку надавав йому рабовласник;
  - б) був суб'єктом права;
  - в) мав ступінь правоздатності залежно від правового статусу рабовласника;
  - г) був об'єктом права.

81. *Жінки могли здійснювати правочини:*
- а) самостійно;
  - б) тільки з відома опікуна;
  - в) самостійно, якщо не знаходилися під владою батька або чоловіка;
  - г) з рухомим майном . самостійно, з нерухомим – з згоди опікуна.
82. *Жінка могла володіти власним майном в шлюбі:*
- а) cum manu;
  - б) за рішенням суду;
  - в) за наявності спеціального договору;
  - г) sine manu.
83. *Узаконенням в Стародавньому Римі називали:*
- а) визнання законними дітей даних батьків, народжених поза законним шлюбом;
  - б) встановлення піклування над чужими дітьми;
  - в) встановлення опікунства над чужими дітьми;
  - г) встановлення батьківської влади над чужими дітьми.
84. *При створенні сім'ї римським громадянином і перегрянкою:*
- а) укладався шлюб sine manu;
  - б) діти могли бути спадкоємцями свого батька, але не були під його владою;
  - в) у нього не виникало влади paterfamilias над дружиною і дітьми, діти не могли бути спадкоємцями свого батька;
  - г) укладався шлюб cum manu.
85. *У шлюбі sine manu:*
- а) майно подружжя було загальним при їх юридичній рівності;
  - б) потрібен спеціальний обряд укладення шлюбу;
  - в) дружина не потрапляла під владу чоловіка, майно було роздільним;
  - г) необхідна наявність шлюбного контракту.
86. *У Стародавньому Римі розірвання шлюбу:*
- а) мало вільний характер;
  - б) було можливо за рішенням імператора;
  - в) було неможливо;
  - г) було можливо за рішенням суду.

87. *Когнатське споріднення визначалося:*

- а) спорідненням по крові;
- б) посиленням влади над підвладними;
- в) наявністю документального підтвердження;
- г) наявністю декількох *paterfamilias* в одній сім'ї.

88. *Встановлення влади *paterfamilias* над самотійною особою здійснювалося в результаті:*

- а) укладення шлюбу тільки над жінкою;
- б) процедури *argratio*;
- в) обряду манципації;
- г) еманципації.

89. *Агнатське споріднення визначалося:*

- а) юридичною рівністю подружжя;
- б) підпорядкуванням владі одного *paterfamilias*;
- в) приналежністю до однієї соціальної групи;
- г) кровною спорідненістю.

90. *Встановити батьківську владу над дітьми від конкубіни можна було з допомогою:*

- а) манумісій;
- б) узаконення;
- в) усиновлення;
- г) манципації.

91. *До речових прав на чуже майно відносять право:*

- а) власності;
- б) володіння;
- в) розпорядження;
- г) користування чужим майном;
- д) користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб;
- е) користування чужою земельною ділянкою для будівництва;
- ж) застави;
- з) утримання;
- и) оперативного управління;
- к) повного господарського ведення.

92. *До видів сервітутів відносять:*

- а) особисті;
- б) земельні;
- в) предіальні;
- г) персональні;
- д) спеціальні;
- е) узус;
- ж) узуфрукт.

93. *До групи речових прав не відносяться:*

- а) право власності;
- б) предіальний сервітут;
- в) право на відшкодування збитків;
- г) неустойка.

94. *По фізичному складу кінь – це:*

- а) проста річ;
- б) складна річ;
- в) сукупність речей.

95. *Риба в Неапольській затоці є:*

- а) нічиєю річчю;
- б) публічною річчю;
- в) приватною річчю.

96. *Підставами виникнення права володіння є:*

- а) панування над річчю, що має юридичні підстави;
- б) повна влада над річчю;
- в) яке-небудь фактичне панування над річчю;
- г) обладання річчю з наміром вважати її своєю.

97. *Позов, який власник, що не володів річчю, пред'являв невластнику, який володів річчю, називався:*

- а) віндикаційний;
- б) негаторний;
- в) конфесорний;
- г) прогібіторний.

98. *Узуфрукт передбачає:*

- а) оплатне користування чужою річчю з використанням плодів і доходів;
- б) безкоштовне користування чужою річчю з використанням плодів і доходів;
- в) безкоштовне використання чужою річчю без використання плодів і доходів;
- г) оренда землі.

99. *Два брати, одержавши в спадок домоволодіння, що складається з будинку і кам'яної прибудови, розділили його так, що одному відійшла повністю прибудова. Другий брат, ставши власником будинку, відгородив своє домоволодіння суцільним забором, загородивши повністю прохід до прибудови. Юридичною підставою відновлення прав власника прибудови буде:*

- а) особистий позов;
- б) рішення про реституцію;
- в) негаторний позов;
- г) віндикаційний позов.

100. *З перерахованої правомочності: 1. право користування річчю, 2. право розпорядження, 3. право недотримання публічних інтересів за станом доріг, 4. право володіння річчю, 5. право витребування речі з чужого незаконного володіння, 6. право використання плодів і доходів . римські юристи відносили до основної правомочності власника наступні:*

- а) 1, 3, 5;
- б) 1, 2, 4, 5, 6;
- в) 1, 3, 4;
- г) 2, 3, 4, 5.

101. *Jus civile в Стародавньому Римі означало:*

- а) національне право, що розповсюджувалося тільки на римських громадян;
- б) право, що розповсюджувалося тільки на жителів міст Римської імперії;
- в) право, загальне для всіх жителів Римської імперії;
- г) право, яке регулювало майнові відносини в Стародавньому Римі.

102. *Приватне право охороняло інтереси:*

- а) латинів і переґринів;
- б) провінційних жителів;
- в) окремих осіб;

г) посадовців.

103. Jus praetorium (преторське право) означало систему права:

- а) яка регламентувала повноваження претора;
- б) вироблену римськими юристами, яка регламентувала відносини, не врегульовані загальнонародним правом;
- в) що склалася в практиці римських суддів, яка регламентувала відносини, не врегульовані римським правом;
- г) що склалася в практиці преторів шляхом видання едиктів, що регламентували відносини, не врегульовані позовним римським правом.

104. Після смерті Юстиніана до його кодифікації були приєднані:

- а) пандекти;
- б) новели;
- в) 2.а редакція кодексу;
- г) дигести.

105. Елементарний виклад основ римського права містився в:

- а) дигестах;
- б) інституціях;
- в) декретах імператора;
- г) новелах.

106. Дія Законів XII таблиць в Стародавньому Римі розповсюджувалася на:

- а) патриціїв;
- б) громадян Риму;
- в) плебеїв;
- г) всіх жителів Стародавнього Риму.

107. Право на офіційні консультації римські юристи одержали в час:

- а) імператора Юстиніана;
- б) правління Юлія Цезаря;
- в) принципата Августа;
- г) імператора Діоклетіана.

108. Сенатусконсультами в Стародавньому Римі називали:

- а) закони в період принципату;
- б) виступи імператора в сенаті;

- в) роз'яснення юристів;
- г) сенатські комісії.

109. Діяльність юристів стала джерелом права, тому що:

- а) юристи займали важливі державні пости;
- б) юристи брали участь в судових суперечках;
- в) роз'ясненням і працям юристів з правових питань була надана юридична сила;
- г) юристи брали активну участь в суспільному житті.

110. Імперативні норми:

- а) виходять від імператора;
- б) були включені до кодексу імператора Юстиніана;
- в) діяли в період Римської імперії;
- г) мають загальнообов'язковий характер.

111. Перша стадія легісаційного процесу вимагала:

- а) присутність юристконсультів;
- б) строго формальної процедури викладу претензій позивача і заперечення відповідача;
- в) сплати судового мита;
- г) активної участі претора.

112. Гай узяв у борг у Павла 1000 сестерцій терміном на два роки. Павло через тривалу відсутність зміг вимагати сплату боргу лише після 10 років. Термін давності:

- а) не закінчився, але Павло не може звернутися до суду, оскільки його тривала відсутність була причиною несплати боргу в строк;
- б) ще не закінчився, тому Гай зобов'язаний сплатити борг, а у разі відмови Павло може звернутися до суду;
- в) закінчився, але претор своєю владою може примусити Гая виплатити борг у разі відмови;
- г) закінчився, Гай може не виплачувати борг, а Павло втратив право подачі позову до суду.

113. Цивільними (законними) в Стародавньому Римі признавалися суди, які проходили в Римі:

- а) або в радіусі 100 кроків від Риму між римськими громадянами за сприяння одного судді;

- б) між римськими громадянами за сприяння претора;
- в) в провінційних містах за сприяння одного судді.

114. *Формула – це:*

- а) заява позивача претору з викладом змісту суперечки;
- б) виклад судового рішення з приписом відповідачу;
- в) розпорядження претора судді з викладом змісту суперечки;
- г) експертний висновок юриста про сутність суперечки по запити судді.

115. *Інтердикт – це:*

- а) розпорядження претора про заборону чийх небудь дій, що порушують права приватних осіб або громадський порядок;
- б) заява претору про порушення права;
- в) припис претора судді;
- г) штраф, що накладається претором.

116. *Екстраординарний процес характеризується:*

- а) скасуванням двох стадій процесу і розглядом справи судом присяжних;
- б) розглядом справи виборним суддею в прискореному порядку;
- в) скасуванням двох стадій процесу і розглядом справи по суті магістратом;
- г) збереженням двох стадій процесу і розглядом справи професійним суддею.

117. *Apellatio (апеляція) при екстраординарному процесі – це:*

- а) скарга на судові рішення;
- б) позовна вимога;
- в) заява про припинення процесу;
- г) заперечення відповідача.

118. *Захист власника від посягання на конкретну річ здійснювалася:*

- а) кондикцією;
- б) особистим позовом;
- в) інтердиктом;
- г) речовим позовом.

119. Римське право допускало застосування сили для:

- а) повернення втраченого майна;
- б) вирішення суперечки, якщо не ясні юридичні підстави;
- в) відбиття насильства;
- г) відновлення порушених прав, якщо немає можливості звернутися до суду.

120. Уповноважуючи норми надають право врегулювати дане правовідношення:

- а) судді;
- б) спеціальному посадовцю;
- в) закону;
- г) сторонам, що беруть участь.

121. Клієнтами в Стародавньому Римі називали:

- а) покупців;
- б) учасників судового процесу;
- в) вільновідпущеників;
- г) осіб, що користувалися послугами адвокатів (патронів).

122. «Особою» (*persona*) в Стародавньому Римі іменували:

- а) виборного суддю;
- б) магістрата;
- в) суб'єкта права;
- г) будь яку людину.

123. Майно, яке глава сімейства виділяв підвладному в управління, це:

- а) пекулій;
- б) дарування;
- в) займ;
- г) благодіяння.

124. Колони це:

- а) військовополонені;
- б) жителі завойованих провінцій;
- в) жителі колоній міста Риму;
- г) формально вільне населення, яке було прикріплене до землі.

125. *Максимальним обмеженням правоздатності (capitis deminutio maxima) вважався:*

- а) стан свободи;
- б) стан громадянства;
- в) право займати державні посади;
- г) майновий стан.

126. *Infamia (ганьба) наступала унаслідок:*

- а) розірвання шлюбу;
- б) здійснення злочину або ряду вчинків, які визнавалися ганебними;
- в) звільнення від батьківської влади;
- г) образи.

127. *Перегринами в Стародавньому Римі називали:*

- а) жителів провінційних міст;
- б) мандрівників;
- в) осіб, що не мали ні римської, ні латинської правоздатності;
- г) ченців.

128. *Пекулій в Стародавньому Римі означав:*

- а) майно раба;
- б) земельна ділянка, передана в управління раба;
- в) майно рабовласника, передане в управління підвладному сину або рабу;
- г) майно вільновідпущеника.

129. *Елементи (status) повної правоздатності:*

- а) стан свободи, стан громадянства, досягнення певного віку;
- б) стан свободи, стан громадянства, сімейний стан;
- в) стан свободи, стан громадянства, стать і вік;
- г) стан свободи, стан громадянства, майновий ценз.

130. *Правоздатність настає з моменту:*

- а) настання повноліття;
- б) винесення претором спеціальної ухвали;
- в) пред'явлення позову до суду;
- г) народження.

131. Хлопці, що не досягли віку 14 років, і дівчата, що не досягли 12 років, могли самотійно здійснювати операції:

- а) тільки на набуття прав;
- б) на набуття прав, а також приймати зобов'язання на суму не більше 500 ассів;
- в) будь які;
- г) на придбання землі.

132. Шлюб *sit tati* характеризувався:

- а) неможливістю розлучення без рішення суду;
- б) повним підпорядкуванням дружини владі чоловіка;
- в) наявністю роздільного майна;
- г) збереженням самотійності дружини при укладенні шлюбу.

133. Майно, яке глава сімейства виділяв підвладному в управління, це:

- а) пекулій;
- б) займ;
- в) благодіяння;
- г) дарування.

134. Агнатське споріднення змінилося когнатським, оскільки:

- а) підвладний син одержав право на пекулій;
- б) встановився моногамний шлюб;
- в) патріархальна сім'я під владою *paterfamilias* перестала задовольняти інтереси рабовласників;
- г) індивідуальна приватна власність замінила сімейну.

135. Еманципація – це:

- а) отримання жінкою власної правоздатності;
- б) звільнення підвладного по волі домовладки;
- в) процедура розлучення за ініціативою жінки;
- г) звільнення раба.

136. Клавдій одружився на Люції, не одержавши розлучення з Юлією. Коли це відкрилося, Клавдій:

- а) виплатив великий штраф;
- б) був обмежений в правоздатності відповідно до статусу *infamia* (ганьба);
- в) був засланий на галери;

г) був страчений.

137. *У Стародавньому Римі шлюб вважався законним:*

- а) при укладенні за допомогою спеціального обряду при умові досягнення шлюбного віку і відсутності споріднення;
- б) при реєстрації шлюбу в муніципальних коміціях;
- в) між особами, які володіли спеціальною правоздатністю вступати в законний шлюб, що досягли шлюбного віку, одержали згоду *paterfamilias* і не є родичами;
- г) за наявності юридичного договору між *paterfamilias* жениха і нареченої.

138. *Дитина, народжена від рабині і вільного:*

- а) вважалася вільновідпущеником;
- б) народжувалася рабом;
- в) народжувалася вільним;
- г) набувала статусу свого батька.

139. *Status Familia* означає:

- а) сімейний статус фізичний особи;
- б) громадянський статус фізичної особи;
- в) статус римського громадянина.

140. *Patria Potestas* означає:

- а) Римська влада;
- б) Сімейна влада;
- в) Батьківська влада.

141. *Право довгострокової оренди землі для сільськогосподарського призначення на термін більше 100 років забезпечувалося:*

- а) предіальним сервітутом;
- б) суперфіцієм;
- в) сільським сервітутом;
- г) емфітевзисом.

142. *Евікція речі* означала:

- а) наявність прихованих недоліків у речі;
- б) повернення речі продавцю при відмові від угоди;
- в) витребування речі у покупця по суду третьою особою;

г) передача речі на зберігання в храм.

143. З перерахованих видів сервітутів: 1. земельний, 2. узуфрукт, 3. користування річчю, 4. право проживання в будинку . особистий характер носили наступні:

- а) 2, 3, 4;
- б) тільки 4;
- в) 1, 2, 3;
- г) 1 і 4.

144. При спробі обмежити право власника користуватися своєю річчю він міг пред'явити:

- а) позов Публіціана;
- б) віндикаційний позов;
- в) негаторний позов;
- г) позов з фікцією.

145. При покупці італійської землі для негайного встановлення права власності необхідно було:

- а) одержати дозвіл претора;
- б) зареєструвати угоду в суді;
- в) здійснити обряд манципації;
- г) скласти письмовий договір.

146. Право мати будову на чужій ділянці з правом безстрокового користування земельною ділянкою називалося:

- а) емфітевзисом;
- б) суперфіцієм;
- в) наймом землі;
- г) прекарієм.

147. У Стародавньому Римі право брати овочі з чужого городу можна було, маючи право:

- а) емфітевзиса;
- б) застави;
- в) узуфрукта;
- г) суперфіція.

148. У Стародавньому Римі право власності визначалося як:

- а) володіння річчю, що має юридичну підставу;
- б) повне панування власника над річчю;
- в) відношення людей, класів з приводу речей;
- г) будь-яке фактичне володіння річчю.

149. Власник суперфіція мав право:

- а) використовувати річ в особистих потребах без права передачі третім особам;
- б) використовувати річ за господарським призначенням, здавати в оренду, але без права продажу і застави;
- в) повного господарського користування і розпорядження, зокрема, право застави і продажу.

150. Відчуження речі за допомогою простого вручення набувальнику в Стародавньому Римі називалося:

- а) traditio (передача);
- б) usucapio (набуття права власності за давністю);
- в) in jure cessio (уступка права);
- г) mancipatio (манципація).

151. Римське цивільне (приватне) право в його класичному розумінні регулювало майнові відносини:

- а) і відносини, пов'язані з діяльністю державних органів;
- б) і відносини, пов'язані з адміністративними правопорушеннями;
- в) між приватними особами і пов'язаними з ними сімейними відносинами;
- г) і відносини, пов'язані з кримінальними правопорушеннями.

152. Найстародавніші джерела права Стародавнього Риму:

- а) звичаї;
- б) едикти магістратів;
- в) Закони XII таблиць;
- г) «царські закони».

153. *Jus gentium* (право народів) поширювало свою дію на:

- а) переміщених і їх взаємовідносини з державними органами;
- б) переміщених і їх взаємовідносини з римськими громадянами;
- в) все населення Римської імперії;

г) взаємовідносини латинів і перегринів.

154. *Декретами в імператорському Римі називали:*

- а) розпорядження, що стосуються жителів окремої місцевості;
- б) закони, які регулювали положення публічної влади;
- в) загальнообов'язкові розпорядження;
- г) судові рішення імператора по конкретних судових справах.

155. *В основі регулювання правовідносин між римськими громадянами лежало:*

- а) право народів;
- б) конституції імператора;
- в) цивільне право;
- г) преторське право.

156. *Систематизація преторського права була здійснена:*

- а) дигестами;
- б) кодексом Феодосія;
- в) кодексом Юстиніана;
- г) «вічним едиктом».

157. *Система приватного права включала:*

- а) торгове право, преторське право, сакральне право;
- б) цивільне (квіритське) право, право народів, преторське право;
- в) преторське право, цивільне право, сакральне право;
- г) цивільне (квіритське) право, торгове право, сімейне право.

158. *У публічному праві, на відміну від приватного, норми носять:*

- а) диспозитивний характер;
- б) імперативний характер;
- в) уповноважуючий характер;
- г) заборонний характер.

159. *Перші тлумачі права в Стародавньому Римі:*

- а) цензори;
- б) декуріони;
- в) претори;
- г) жерці (понтифіки).

160. *Jus civile* в Стародавньому Римі означало:

- а) національне право, яке регулювало відносини тільки між римськими громадянами;
- б) право, яке регулювало майнові відносини в Стародавньому Римі;
- в) право, загальне для всіх жителів Римської імперії;
- г) право, що регулювало відносини між жителями міст Римської імперії.

161. *Особливість судово-процесуального підходу до позовної давності в Римі:*

- а) встановлення невизначено-тривалого терміну позовної давності;
- б) погашення в результаті пропуску встановленого законом часу не тільки права вимагати відновлення порушених прав, але і самого матеріального права;
- в) продовження терміну позовної давності;
- г) існування різних термінів позовної давності для різних позовів.

162. *Присудження при формулярному процесі:*

- а) можна було оскаржити у претора протягом 30 днів;
- б) можна було оскаржити в тому ж суді протягом 30 днів;
- в) не можна було оскаржити, воно набувало чинності негайно;
- г) можна було оскаржити у вищестоящому суді протягом 30 днів.

163. *Центральною фігурою судового процесу в Стародавньому Римі був:*

- а) позивач;
- б) претор;
- в) суддя;
- г) квестор.

164. *Під особистим позовом розуміється позов:*

- а) який захищав майнові права певної людини;
- б) який забезпечував введення спадкоємця у володіння спадковим майном;
- в) про розірвання шлюбу;
- г) який захищав право від порушення строго певною особою.

165. *Під кондикціями розуміється:*

- а) особливі зобов'язальні позови;

- б) позови з фікцією;
- в) зворотній позов;
- г) позов «суворого права».

166. Судове рішення – це:

- а) присуд щодо виправданості чи не виправданості вимог позивача;
- б) присуд щодо виправданості вимог позивача та мав грошовий характер;
- в) присуд щодо виправданості вимог позивача і визначення долі речі, що була предметом спору;
- г) присуд щодо визначення долі речі, що була предметом спору.

167. Позовна давність – це:

- а) встановлений законом строк для захисту порушеного права в суді;
- б) розумний строк для захисту порушеного права у суді;
- в) реальний строк для захисту порушеного права у суді;
- г) необмежений законом строк для захисту порушеного права в суді.

168. Позовна давність за Римським приватним правом становила:

- а) 30 років;
- б) 40 років;
- в) 50 років;
- г) 55 років.

169. Стипуляція за Римським правом означала:

- а) обіцянку сплатити певну грошову суму або зробити що-небудь;
- б) розпорядження претора по збереженню певного майна;
- в) розпорядження претора, якими він забороняв здійснювати які-небудь протиправні дії;
- г) всі відповіді вірні.

170. Позов з фікцією означає:

- а) позов, який міг подавати кожен римський громадянин;
- б) захист за допомогою особистого позову;
- в) призначений для захисту прав, похідних від головних;
- г) припущення існування якоїсь обставини і з урахуванням цього вирішити справу.

171. *Свояцтво це :*

- а) відносини між чоловіком і родичами дружини, і, навпаки, між дружиною та родичами чоловіка, а також між родинами дружини і чоловіка;
- б) відносини, які робили неможливими шлюби між родичами до шостого ступеня спорідненості;
- в) наявність ближчого ступеня споріднення усувала від спадкування за законом більш віддалених родичів.

172. *Види римського шлюбу:*

- а) тимчасовий та постійний;
- б) законний та не законний;
- в) законний та фактичний.

173. *Шлюбом є:*

- а) союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного права;
- б) союз укладений відповідно до норм цивільного римського права, допускався лише між римськими громадянами;
- в) союз укладений відповідно до норм цивільного римського права, допускався не лише між римськими громадянами.

174. *Конкубінат (concupinatus) – це:*

- а) шлюб з чоловічою владою;
- б) шлюб без чоловічої влади;
- в) природній шлюб.

175. *Коемпція (coemptio) – це:*

- а) формою укладення шлюбу за згодою або купівля чоловіком дружини;
- б) формою укладення шлюбу без згоди або купівля чоловіком дружини;
- в) жодної правильної відповіді.

176. *Конфареція (confarreatio) – це:*

- а) формою укладення шлюбу, яка передбачена римським законодавством, жінка була повністю залежною від чоловіка чи домоволодільця, якщо чоловік сам був під владою батька;
- б) релігійна форма, яку застосовували патриції, за якою в присутності свідків і жерців з дотриманням певного церемоніалу і виголошенням визначених урочистих слів приносили Юпітеру жертву;

в) найпоширенішою і найпростішою формою укладання шлюбу був, тобто шлюб внаслідок безпосереднього проживання жінки у будинку чоловіка протягом року.

177. Умовами вступу в шлюб були:

- а) володіти *jus conubii* (право вступати в шлюб),
- б) мати *affectio maritalis* (намір подружжя жити саме у шлюбі),
- в) бути статевозрілими та укладати шлюб у передбаченій правом формі;
- г) всі відповіді вірні.

178. Шлюбний вік у римському праві наступав:

- а) у хлопців з 14 років, у дівчат з 12;
- б) у хлопців з 16 років, у дівчат з 14;
- в) у хлопців з 18 років, у дівчат з 16.

179. Після смерті чоловіка вдова не повинна була одружуватися протягом:

- а) 10 місяців;
- б) 12 місяців;
- в) 15 місяців.

180. Шлюб припинявся внаслідок:

- а) смерті одного з членів подружжя або втрати свободи (громадянська смерть) ;
- б) втрати свободи (громадянська смерть) або розлучення;
- в) смерті одного з членів подружжя або розлучення.

181. На скільки груп диференціювалася цивільна правоздатність за віковим цензом:

- а) на 2 групи;
- б) на 3 групи;
- в) на 4 групи;
- г) цивільна правоздатність не диференціювалася.

182. Якого віку призначалась опіка над малолітніми особами:

- а) які не досягли 5 років;
- б) які не досягли 7 років;
- в) які не досягли 9 років;
- г) які не досягли 12 років.

183. *Опіка та піклування встановлювались за:*

- а) за законом та за заповітом;
- б) за законом та за розпорядженням влади;
- в) за законом, заповітом та за розпорядженням влади;
- г) за заповітом та за розпорядженням влади.

184. *Яку правоздатність мали латини:*

- а) повну;
- б) часткову;
- в) неповну;
- г) обмежену.

185. *Товариство.це:*

- а) різновид юридичної особи;
- б) консенсуальний контракт;
- г) благодійний фонд;
- д) вид зобов'язання.

186. *В якості суб'єкта приватного делікту могли виступати:*

- а) суб'єкти приватного публічного права;
- б) фізичні особи;
- в) приватні корпорації;
- г) фізичні і юридичні особи.

187. *Елементи (status) повної правоздатності:*

- а) стан свободи, стан громадянства, досягнення певного віку;
- б) стан свободи, стан громадянства, майновий ценз;
- в) стан свободи, стан громадянства, стать і вік;
- г) стан свободи, стан громадянства, сімейний стан.

188. *Для здійснення операції особою, що не досягла 14 років:*

- а) можна було узгодити правочин з опікуном і після його здійснення;
- б) необхідно було заручитися згодою опікуна наперед;
- в) потрібна згода опікуна у момент здійснення правочину;
- г) не потрібна згода опікуна.

189. *У Стародавньому Римі організація, яка існувала незалежно від фізичних осіб, які до неї входили (так звана юридична особа):*

- а) могла здійснювати тільки правочини з рухомим майном;

- б) могла здійснювати правочини, пов'язані з державною власністю;
- в) не могла здійснювати ніяких правочинів;
- г) могла здійснювати будь які правочини, якщо не порушувалися норми, що стосуються громадського порядку.

190. *Корінні жителі Риму, що мали привілейоване правове положення, називалися:*

- а) когнатами;
- б) перегринами;
- в) квіритами;
- г) агнатами.

191. *Манципація як спосіб встановлення права власності означала:*

- а) отримання преторського дозволу;
- б) нотаріальне посвідчення угоди;
- в) певний обряд у присутності 5 свідків і вагаря;
- г) реєстрацію угоди в муніципальних коміціях.

192. *Частина урожаю фруктових дерев саду Елкіноя впала на сусідню ділянку Лівія. Згідно Законам XII таблиць плоди, що впали, є:*

- а) сумісною власністю Елкіноя і Лівія;
- б) власністю Лівія;
- в) власністю Елкіноя;
- г) власністю муніципії.

193. *Під триманням (detentio) в римському праві розумілося:*

- а) будь-яке фактичне обладнання річчю;
- б) володіння річчю на правах власника;
- в) фактичне обладнання річчю без юридичних підстав;
- г) фактичне обладнання річчю без наміру відноситися до неї як до своєї.

194. *Юлій і Фідій одержали в спадок земельну ділянку. Причому, Юлій одержав частину ділянки, що примикає до дороги, а за Фідієм була закріплена та частина, яка не мала самостійного доступу до дороги. У цій ситуації право виходу до дороги у Фідія забезпечується:*

- а) особистим сервітутом;
- б) земельним сервітутом;
- в) орендою частини першої ділянки;

г) наявністю угоди між Юлієм і Фідієм.

195. У Стародавньому Римі незаконним добросовісним власником вважався той, хто:

- а) знав, що не має права володіти річчю, але вважав, що не несе за це відповідальності;
- б) не знав, але повинен був знати, що не має права володіти річчю;
- в) не знав, що не має права володіти річчю, і відносився до неї вкрай несумлінно;
- г) не знав і не повинен знати, що не має права володіти річчю.

196. З перерахованих пунктів: 1. книги, 2. річка, 3. зірване яблуко, 4. стадо корів, 5. бібліотекар, 6. місяць, 7. корова . з погляду римського права до речей в правовому значенні відносяться:

- а) 4, 6, 7;
- б) 5, 6;
- в) 2, 3, 4;
- г) 1, 3, 7.

197. Після закінчення терміну давності володіння власником речі міг стати:

- а) будь який фактичний володар речі;
- б) незаконний несумлінний володілець;
- в) незаконний добросовісний володілець;
- г) тільки законний володілець.

198. Лівій посіяв хліб на землі, що є власністю Юлія. За відсутності спеціальної угоди одержаний урожай належить:

- а) обом в рівних частках;
- б) державі;
- в) Лівію;
- г) Юлію.

199. Встановлення права власності на неманципні речі відбувалося:

- а) шляхом укладення письмового договору;
- б) шляхом включення в заповіт;
- в) шляхом простої передачі речі іншій особі;
- г) з дотриманням певних обрядів у присутності 5 свідків.

200. *При спробі обмежити право власника користуватися своєю річчю він міг пред'явити:*

- а) позов з фікцією;
- в) віндикаційний позов;
- г) Публіціанів позов;
- д) негаторний позов.

201. *У римському праві договір вважався одностороннім, коли:*

- а) на тій і іншій стороні лежали два рівноцінні зобов'язання;
- б) сторони мали зустрічні права і обов'язки;
- в) на тій і іншій стороні лежали два рівноцінні права;
- г) на одній стороні лежав лише обов'язок, інша сторона мала тільки право.

202. *Безіменними договорами вважалися договори:*

- а) у яких сторони виступали анонімно;
- б) оформлені неналежним чином;
- в) не підписані сторонами;
- г) не включені в перелік цивільних договорів.

203. *У римському праві договір найму ділився на 3 категорії:*

- а) оренда нерухомості, найм рабів, найм послуг;
- б) найм речей, найм послуг, найм робіт;
- в) оренда землі, оренда житла, найм працівників;
- г) найм речей, найм рабів, найм худоби.

204. *Контрактами в римському праві називалися:*

- а) господарські угоди між державними органами і приватними особами (організаціями);
- б) договори, визнані цивільним правом і забезпечені позовним захистом;
- в) нотаріально завірені договори;
- г) письмові угоди по торгових операціях.

205. *Ведення чужих справ без доручення приводило до виникнення:*

- а) зобов'язань з деліктів;
- б) договірних зобов'язань;
- в) як би деліктних зобов'язань;
- г) як би договірних зобов'язань.

206. *Формою застави, при якій закладена річ залишалася у боржника, була:*

- а) іпотека;
- б) нексум;
- в) фідуція;
- г) "ручна застава".

207. *Аквій передав Юнію на зберігання інвентар для обробки землі. Юній цим інвентарем обробив свою ділянку землі. Згідно Законом XII таблиць дана дія:*

- а) не є правопорушенням;
- б) розглядається як крадіжка;
- в) є квазіделіктом;
- г) характеризується як необґрунтоване збагачення.

208. *Договори позики, позички і зберігання в Стародавньому Римі класифікувалися як:*

- а) вербальні;
- б) літеральні;
- в) безіменні;
- г) реальні.

209. *За договором стипуляції боржник приймав на себе зобов'язання в силу:*

- а) наявності каузи;
- б) підписання певного документу;
- в) вимовлення однією стороною (боржником по договору) певних слів у відповідь на питання іншої сторони (кредитора);
- г) записи в спеціальній книзі.

210. *При договорі зберігання депозитарій ніс відповідальність за загибель речі:*

- а) при будь-якому ступені вини;
- б) у разі наміру і необережності;
- в) залежно від угоди сторін;
- г) у разі наміру.

211. *Консенсуальний договір вважався укладеним з моменту:*

- а) внесення застави;

- б) здійснення манципації;
- в) досягнення угоди;
- г) передачі речі.

212. *Вербальним договором називається договір:*

- а) про надання приданого;
- б) укладений шляхом співпадаючих питань і відповідей;
- в) що містить урочисту обіцянку утриматися від яких.небудь дій;
- г) укладений в усній формі.

213. *Фідій найняв Акципія перегнати куплене ним стадо в маєток, але при перегоні худоби почалася сильна гроза. Річка вийшла з берегів, і в результаті повені все стадо загинуло. В цьому випадку:*

- а) Акципій повинен відшкодувати Фідію збитки, але мав право на оплату роботи;
- б) Фідій повинен заплатити за роботу Акципію і прийняти на свій рахунок всі збитки;
- в) Акципій повинен відшкодувати Фідію збитки і втрачав право на оплату роботи;
- г) Фідій і Акципій в рівних частках приймали на себе збитки.

214. *Сидій помилково сплатив борг Павлу Лінію, а не Клементію Лінію, з яким у нього був укладений договір позики. Унаслідок того:*

- а) Павло зобов'язаний повернути помилково одержане Сидію, оскільки підстави для платежу не було;
- б) Павло повинен був передати помилково одержане Клементію;
- в) Павло повинен був передати помилково одержане в державну скарбницю;
- г) Павло міг залишити помилково одержане, оскільки договору про повернення з Сидієм у нього не було.

215. *Змістом зобов'язання може бути:*

- а) обіцянка відшкодувати заподіяну шкоду;
- б) обіцянка передати яку.небудь річ кредитору;
- в) все що можливо і не суперечить закону;
- г) обіцянки що.небудь зробити або не робити.

216. *Поняття "оферта" означає:*

- а) відмова від пропозиції укласти договір;

- б) пропозиція укласти договір;
- в) пропозиція розірвати договір;
- г) ухвалення пропозиції укласти договір.

217. *Корабельник Марій узявся перевезти зерно до Риму, але під час нічного плавання по Тібру корабель налетів на мілину, одержав пробоїну і затонув. Тому Марій:*

- а) повинен був відшкодувати збиток пропорційно вартості свого корабля;
- б) повинен відшкодувати половину збитку;
- в) не ніс відповідальності за збиток, оскільки мав місце випадок;
- г) повинен повністю відшкодувати збиток.

218. *Випадкова вина, з погляду римського права:*

- а) признавалася непереборною силою;
- б) не звільняла від відповідальності;
- в) звільняла від відповідальності в певних випадках;
- г) звільняла від відповідальності.

219. *Синалагматичним називався договір:*

- а) односторонній;
- б) стипуляція;
- в) нексум;
- г) двосторонній.

220. *У Стародавньому Римі за допомогою запису в спеціальних книгах або відповідних інших актах укладали договори:*

- а) синалагматичні;
- б) безіменні;
- в) літеральні;
- г) вербальні.

221. *У Стародавньому Римі кредитор міг передати право вимоги за зобов'язаннями без участі боржника з допомогою:*

- а) новації;
- б) судового рішення;
- в) цесії;
- г) преторського розпорядження.

222. *У римському праві двостороннім вважався договір, в якому:*
- а) обидві сторони мають права, але не несли обов'язки;
  - б) кожна із сторін мала взаємні права і обов'язки;
  - в) на обидві сторони покладені обов'язки, але вони не володіють правами;
  - г) одна сторона має право, а на іншій лежить обов'язок.
223. *У Стародавньому Римі за Законами XII таблиць відповідальність за крадіжку, якщо злодія ввіймали на місці злочину, передбачала:*
- а) продаж в рабство;
  - б) кратне відшкодування збитку;
  - в) тілесне покарання;
  - г) тюремне ув'язнення .
224. *"Одягнений" пакт на відміну від "голого" пакту:*
- а) мав письмове вираження;
  - б) мав гарантії поручителів;
  - в) забезпечувався юридичним захистом;
  - г) був забезпечений заставою.
225. *Вербальним договором називався договір:*
- а) що містив урочисту обіцянку утриматися від яких небудь дій;
  - б) укладений шляхом співпадаючих питань і відповідей;
  - в) про надання приданого;
  - г) укладений в усній формі.
226. *Основним засобом припинення зобов'язання було:*
- а) новація;
  - б) його виконання;
  - в) рішення претора;
  - г) рішення суду.
227. *Призначення заставного права полягало:*
- а) у забезпеченні виконання зобов'язань;
  - б) у забезпеченні виконання обіцянки;
  - в) у наданні права власності на річ, передану в заставу;
  - г) у використовуванні застави як об'єкта купівлі продажу.

228. *Обставиною, що звільняє від відповідальності в римському праві, був:*

- а) проста необережність (*culpa levis*);
- б) недбалість (*culpa levissima*);
- в) непереборна сила (*vis maior*);
- г) випадок (*casus*).

229. *Згідно Законам XII таблиць відсотки по позиках:*

- а) були обмежені 6% на рік;
- б) не передбачалися;
- в) встановлювалися угодою сторін без жодних обмежень;
- г) не могли перевищувати 12% на рік.

230. *Реальний договір вважався укладеним з моменту:*

- а) передачі речі;
- б) досягнення угоди;
- в) підписання документа;
- г) здійснення манципації.

СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ

1. Тицій в присутності сусідів вступив в суперечку з Павлом. Суперечка кінчилася бійкою, в ході якої Тицій зламав Павлу руку. Яку він понесе відповідальність?

2. Фабій в присутності чотирьох сусідів уклав з Лівією операцію купівлі.продажу мула, належного Лівію. Через півроку мул знов прибився до стада Лівія. Фабій пред'явив позов до Лівію об його возвращеніі. Яким повинне бути рішення суду?

3. Продавець Марк і покупець Гай домовилися про купівлю.продаж саду. Між ними була досягнута угода по всіх істотних елементах договору. Умовилися, що покупець через півроку сплатить куповану ціну і вступить у володіння садом. Вночі вибухнув ураган і знищив сад. Незважаючи на такі наслідки, продавець Марк зажадав, щоб покупець Гай сплатив йому встановлену угодою куповану ціну і прийняв на себе збитки. Гай відмовився виконувати цю вимогу. Як була б вирішена суперечка в період розквіту римського класичного права?

4. Римський громадянин Тіберій, сумлінно вважаючи мула, що прибився до його стада бесхозним, заволодів ім. Через півроку він продав його Антонію. Невдовзі появляється дійсний господар тварини і зажадав його у Антонія. Як буде вирішена ця суперечка в період римського класичного права? Основні питання, що вимагають дозволу при розгляді казусу, відносяться до договору купівлі.продажу. Чи є договір між Тіберієм і Антонієм правомірним (чи можна продати чужу річ?). Що являє собою евікція по римському праву, і в яких випадках наступала (або не наступала) відповідальність продавця за евікцію речі?

5. Клавдій неодноразово докоряв свого сусіда Тіберія в тому, що його худоба постійно проїдає жолуді, падаючі на дільницю Тіберія з саду, належного Клавдію. Тіберій відповідав на це, що його худоба поїдає жолуді на своїй дільниці і ні про яку потрапу не може бути і мови. Будучи дуже жадібною і мстивою людиною, Клавдій за це зрубав дерево в саду Тіберія, вважаючи, що тепер він з ним розрахувався. Чиї дії є правомірними, а чиї протиправними?

6. Тіт, сусідувати з Валерієм, вирішив викопати на своїй дільниці колодязь і посадити фруктові дерева на відстані 4 футів від огорожі, що розділяє їх земельні володіння (дільниці). Чи Правомірні дії Тіта?

7. У древньому Римі Марк взяв у Децима в борг на три місяці 600 сестерциев. По закінченні вказаного терміну у Марка не знайшлося грошей, щоб повернути борг. Тоді Децим звернувся з позовом в суд. Суд виніс рішення про необхідність погашення боргу протягом 30 днів. Але Марк знову не зміг

цього зробити через відсутність грошей. Яке рішення загрожує Марку? Вирішуючи задачу, потрібно вивчити систему зобов'язань в римському праві, звернувши увагу на зобов'язання з договорів (вербального, літературного і концесуального), особливо з договору позики.

8. У батька було 4 сини. До одного з них, самому слухняного, батько живив особливі почуття і тому в заповіті визначив його спадкоємцем будинку. Невдовзі батько помер, а між братами почалися сварки з приводу володіння будинком і іншим майном. Троє братів, не вказаних в заповіті, вимагали поділити будинок на чотири частини, т. е. порівну. Як слід поступити в цьому випадку? При рішенні задачі треба уянити правове положення боржника, необхідно встановити порядок успадкування майна у римлян. При цьому потрібно уянити поняття «успадкування по заповіту» і «успадкування згідно із законом».

9. Авл Агарій неодноразово просив Нубія Нігерія зрізати гілки або зрубати дерево, зростаюче на землі останнього, але всією своєю кроною що схиляється на сусідню ділянку, тим самим дуже утруднюючи користування останнім. Тоді А. Агарій зрубав дерево. Чи Правомірні його дії?

10. Після смерті Клавдія Альби йому успадковували синовья Публій, Сикст і Тіберій. У спадкову масу входив і коштовний камінь . сапфір в 18 карат, що мав величезну цінність. За винятком сапфіра, спадщина була розділена без суперечки. Публій і Тіберій запропонували розбити коштовний камінь на три частини. Сикст запротестувати. Як повинна вирішитися дана суперечка? Для рішення казусу необхідно знати класифікацію речей по римському приватному праву.

11. Тицій зупинився на заїжджому дворі. Взнавши, що його господар Памфіл продає дорогоцінну ларчик, він домовився про купівлю останнього. Вночі ларчик був викрадений з кімнати Памфіла. Останній зажадав, щоб Тіцій відшкодував йому збитки, але дістав відмову. Як дозволити цей казус?

12. Під час продажу партії худоби Павлом Цельзу операцію засвідчили чотири свідки і весодержатель, а необхідний удар по вазі був зроблений злитком золота. На наступний день в зв'язку з раптовою смертю дружини Цельз зажадав розірвання договору. Павло відмовився. Чи Правий він?

13. Класифікувати по римському праву річ «Камінь». Для відповіді потрібно знати класифікацію речей в римському приватному праві.

14. Тицій і Гай місці полювали. Собака Тіція загнала лисицю в нору. Розкопуючи її, мисливці наштрикалися на захоронення золотих монет. Кому вони дістануться?

15. Гай усиновив Павла, що служив в провінційному легіоні. Через три роки військові магістри зажадали звільнення легіонера від батьківської влади. Чи буде задоволена дана вимога?

16. Тицій, прибувши в Остію, здав дорожній мішок на зберігання "на заїжджий двір Альба Нубія. Вночі від необережного поводження з вогнем виникла пожежа. Скориставшись обстановкою, невідомі викрали речі Тіція. Чи зобов'язаний Нубії відшкодувати заподіяний останньому збиток?

17. Внаслідок раптової повені велика частина фруктового саду Лівія Марцелла була підмита і знесена за течією на 300 стадій, утворивши невеликий острівець, який Тіцій оголосив своєю власністю. У свою чергу Л. Марцелл, посилаючись на те, що на цьому острові зростають дерева з його саду, оголосив даний острівець належним йому. Як вирішиться ця суперечка?

18. Тицій усиновив Павла, який потім від'їхав на військову службу, де невдовзі загинув. По заповіту все його майно повинне було перейти товаришу по службі . декуриону Тіберію. Однак Тіцій відмовився виконувати волю спадкодавця. Як вирішити цю суперечку?

19. У заповіті, залишеному Сципіоном Гаєм, говорилося, що він позбавляє спадщину свою дочку Пульхерію, що вийшла проти його волі заміж. Остання оспорила даний заповіт. Яке рішення буде прийняте?

20. Гай надав Люцію узуфрукт на 20 корів. Останній, справляючи весілля сина, забив частину з них. Гай зажадав негайного повернення узуфрукта, на що дістав відмову. Як вирішити цей казус?

21. Тіцій: «Чи Обіцяєш ти мені дати 1000 сестерцій?» Помпеї: «Обіцяю дати 600 сестерцій».Що це за договір?

22. Тицій наказав ювеліру Памфілу кубок з срібла. Майстер, виконавши замовлення, заявив, що судина належить йому, а за срібло він заплатить замовнику. Чи Правомірні дії Памфіла?

23. Авлу Агерію раба Вірша Тіт Лівії, що Продав умовчав про хворобу, який страждав невільник. Чи Має право А. Агерій вимагати розірвання операції?

24. Внаслідок розливу ріки Тібр була підмита ділянка належного Гнею Помпонію саду. Острівець із зростаючими на йому плодоносящими фруктовими деревами потім був прибитий водою до берегової лінії маєтка Ксаверія Страбона. Коли Г. Помпоній вирішив зібрати плоди з дерев, що зростали на «земляному острові», власник маєтка заборонив йому це. Як вирішити даний казус?

25. Тицій усиновив Павла. Через деякий час Памфіл пред'явив йому позов в зв'язку з крадіжкою золотої сережки, довершеною Павлом ще до усиновлення. Як вирішити цей казус?

26. У римлянина Серпня була украдена цінна срібна чаша. Через декілька років він випадково виявив украдену річ у Валерія. Останній пояснив, що він купив чашу в ювелірній лавці, не знаючи, що вона крадена, і відмовився повернути чашу, посилаючись на своє трирічне добросовісне володіння. Серпень звернувся до суду. Який позов потрібно було пред'явити в цьому випадку? Чи Підлягав він задоволенню?

27. Авл Геллій (20.1.13) повідомляє об неяку Верації, який «за задоволення вважав» ходити по вулицях і роздавати перехожим ляпаси; за ним йшов раб з мішком грошей і тут же виплачував кожному потерпілому по 25 ассов. Цей випадок послужив мотивом до преторського едикту, що змінив порядок призначення штрафу за инюриа (протиправне посягання на особистість).

28. Після перемоги Рима над варварами один з легіонерів Вітеллій був звільнений по пораненню від військової служби і в 1062 н. е. повернувся додому в Італію після п'ятирічної відсутності. По поверненню він виявив, що його земельна ділянка захоплена деяким Марком. Останній пояснив, що він заволодів ділянкою півтори року тому, вважаючи його безхозним. За цей час він звів на ділянці господарські споруди, посіяв хліб. Марк відмовився повернути ділянку, сподіваючись на захист претора, Вітеллій звернувся до суду. Як вирішиться справа по римському праву?

29. За потраву посіву на обробленому полі Трібуатная комиція (вигляд народних зборів в Древньому Римі) засудила неповнолітнього Метробія до смертної страти. Чи Правильне рішення Трібуатной комиції по виголошенню смертного вироку? Чи Правомірно рішення про переказ смертної страти неповнолітнього?

30. Марк Манлій, сумлінно вважаючи мула, що зайшов до нього у двір безхозним, заволодів їм, а через півтори року продав мула своєму сусіду Луцію Лувію. Невдовзі виявився колишній господар мула і зажадав його у Лівія. Як вирішиться суперечка?

31. Антоній надав Квінту Тіцію сад на правах довічного узуфрукта. Невдовзі після смерті його спадкоємець Гай Марії продав маєток Луцію Ліцинію. Новий власник став вимагати видалення узуфруктуарія Тіція. Останній звернувся до суду. Яким повинне бути рішення суду?

32. Тиберій Іцилій почав будувати будинок, який затемняв вікна будинку сусіда Гая Секстія, і одночасно став рити траншею для водопроводу на ділянці того ж Секстія. Секстий звернувся до суду з позовом, вимагаючи заборонити Іцилію будувати будинок і рити траншею на його ділянці. Яке рішення повинен винести суд?

33. Секст Секстій погодився дати Тіту Тіцію у позику три мішки зерна і негайно по укладенні угоди вручив ключ від сарая, де зберігалося зерно. У ту ж ніч сарай згорів від удару блискавки, і Тіцій не міг скористатися предметів позики. Проте Секстій зажадав повернення позики. Яке рішення повинен винести суд?

34. Луцій Іцилій взявся зберігати майно, що належало Гаю Секстію; партію пшениці і картини. Пшениця була зсипана в засіки разом із зерном господаря; в цьому ж сараї знаходилися і картини. Через деякий час сарай згорів від удару блискавки. Після повернення з походу Гай Секстій зажадав від Л. Іцилія заміни знищеного майна. Яким повинне бути рішення суду?

35. Гай Марії продав сад (40 фруктових дерев) сусіду Тіту Тіцію. Умовилися, що половина плати буде внесена негайно, а інша . через місяць, коли Тіцій вступить у володіння садом. Через тиждень після висновку операції буря зламала 20 дерев. Тицій на цій основі відмовився від передачі Марію іншої половини плати. Яким буде рішення суду?

36. Авл Сеськтій взяв у сусіда Марка Петронія мула, щоб відвезти на ринок зі свого городу овочі. По дорозі в місто мул був убитий каменем, упалим зі схилу гори. Петроній пред'явив до Секстію позов про відшкодування купованої ціни мула. Яким повинне бути рішення суду?

37. Дорослі сини зажадали у батька розділу майна сім'ї на тій основі, що воно є їх загальною власністю. Батько відповів відмовою, посилаючись на те, що діти, знаходячись в його владі, є об'єктами права, але не суб'єктами його, що їх положення визначається тільки одним: обов'язки . так, права . немає. Чи Так це?

38. У римського громадянина Тіберія було три внуки. Один народився в сім'ї емансипованого сина. Інший народився від сина, що жив разом з батьком, третій був народжений дочкою, що перебувала в «правильному браку». Який з внуків знаходиться під владою діда?

39. Лукулл . пристрастний любитель рибного лову прицінювався до маєтка поблизу Неаполя через належний до нього ставок. У призначений день господар маєтка зігнав до ставка навколишніх селян, які імітували рибний лов, закидаючи мережі і вудки. Операція була укладена!, але невдовзі Лукулл виявив обман і подав позов. Яке рішення винесе суд?

40. На ринку рабів Клодій придбав грека вчителя, захопленого піратами на березі моря. Продавець повідомив покупцю, що він не може указати ні на достоїнства раба, ні на його вади, оскільки купив його в складі великої партії через свого уповноваженого. На третій місяць після купівлі з'ясувалося, що раб страждає епілепсією. Питання: Це явна або прихована нестача «речі»? Чи Є можливість заявити позов про повернення сплаченого і

розірванні операції? Покупець погоджується на повернення третини сплаченого з тим, щоб залишити раба в своїй власності. Що тут засновано на законі, і як слід вирішити даний казус?

41. Марк, уклавши договір купівлі-продажу, придбав 20 мішків зерна, виплативши гроші, він попросив продавця почекати два дні, перш ніж забере зерно. На наступний день комора, в якій зберігалось зерно, згорів. Чи Несе відповідальність продавець за випадкову загибель «речі»?

42. Хтось Гай здійснив крадіжку вівці і був спійманий на місці злочину. Яке покарання чекає його по Законах XII таблиць?

43. Раб Лівія зруйнував огорожу городу, належного Флавію. Останній збудив позов проти Лівія. Чи Правомірний позов? Яке рішення повинен винести суд?

44. Повнолітні сини звернулися до батька з вимогою розподілу майна, посилаючись на те, що воно є їхньою спільною власністю. Однак батько виконати цю вимогу відмовився, зазначивши, що сини знаходяться під його владою, а тому є не суб'єктами, а об'єктами права. Хто з них прав?

45. Неемансипованого тридцятирічного сина було призначено на посаду міського претора. Батько звернувся до сина, як до посадової особи, з питанням: хто з них має підпорядковуватися іншому: чи він сину . як кожен громадянин Риму . магістрату, чи син йому, як paterfamilias? Дайте мотивоване роз'яснення.

46. До юриста звернулися з питанням: «Що робити, коли особа, яка досягла 25 років, продала себе у рабство, тобто якщо вона отримала частину ціни за свій продаж? Чи може вона потім бути поновлена в правах?» Дайте мотивовану відповідь.

47. Рабиня вийшла заміж і передала чоловіку як посаг певну кількість грошей. Через деякий час колишній хазяїн рабині звернувся до її чоловіки з позовом про витребування вказаної суми, посилаючись на те, що гроші належать йому. Відповідач заперечував позов посиленням на те, що після укладення шлюбу він звільнив свою дружину з рабства, і вона тепер є вільною жінкою. Крім того, він зазначив, що після укладення шлюбу вже пройшло більше 10 років. Як вирішити справу? Дайте оцінку аргументам сторін.

48. Три римлянина уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. В цій угоді вони передбачили, що веденням сумісних справ буде займатися Тицій, тоді як Луцилій надасть приміщення для крамниці, а Валеріус виділить для загальних потреб певну суму грошей. Прибутки мають розподілятися у рівних частках між усіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тиція та Валеріуса про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманого з моменту смерті Луцилія до моменту подання позову.

Відповідачі посилалися на те, що крамниця передана у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає. Що стосується виплати частки прибутку, то вони готові це зробити за умови вступу когось із спадкоємців до товариства. Вирішіть спір.

49. Римський громадянин уклав договір продажу свого маєтку, але, не встигнувши одержати за нього гроші, пішов на війну та потрапив у полон. Чи може одержати гроші, що належать йому за цим договором, його син, який жив разом з батьком? Його дружина?

50. Цицерон був вигнаний з Рима за вбивство за його наказом прихильників Катіліни, а на його майно були призначені торги з аукціону. Його погодилися прийняти громади Кілікії, де він у свій час непогано управляв як намісник римського народу. Чи міг він, перебуваючи у вигнанні, викупити свої власні маєтки? Чи міг він повернути свої маєтки, повернувшись із вигнання?

51. Ставши імператором, Марк Ульпій Траян надав декільком містам своєї рідної Іспанії латинське громадянство. Чи зможе хто-небудь із жителів цих міст претендувати на титул римського імператора, подібно Траяну? Чи могли вони придбати в Римі будинок? Землю?

52. Колишній раб, відпущений на волю колегією пекарів іспанського міста Кордуби, зайнявся поставками їй зерна з Африки та став заможним. Один зі членів колегії попросив у нього в борг грошей і не повернув вчасно. Вільновідпущеник-кредитор подав до свого боржника позов. Але презид провінції відмовився прийняти його на тій підставі, що він не має права безчестити свого патрона. Чи правильно вчинив презид?

53. Одна з коханок імператора Коммода була звинувачена в участі в змові проти імператора та засуджена до страти. Перед виконанням вироку з'ясувалося, що вона вагітна, і страта була відкладена до народження дитини. Який буде статус у породженої нею дитини?

54. У період правління імператора Антоніна Пія одна римська матрона за жорстоке поводження зі своїми слугами була відправлена у вигнання. Вийшовши в Дакію, вона народила там сина, зачатого від свого чоловіка ще в Римі, і через кілька років померла, так і не одержавши прощення від імператора. Коли її син виріс, він повернувся до Риму з метою вступити у спадкове володіння майном свого батька. Чи зможе він це зробити?

55. Якийсь римський громадянин продав себе в рабство для того, щоб на отримані гроші дати синові освіту та допомогти зробити кар'єру. Його задум здійснився: у той час як він перебував у рабстві, його син зайняв посаду вершника і став заможним. Спонукуваний подякою до батька, син викупив його та звільнив з рабства. Через кілька років син випадково гине на полюванні, не залишивши заповіту. Все його майно за законом перейшло до його

малолітнього сина, мати якого недолблювала свого свекра. Спонукуваний турботою про онука й змушений подбати про власний добробут наш громадянин звернувся до магістрату з питанням про встановлення опіки над хлопчиком і запропонував себе як опікуна, мотивуючи це тим, що він . дід і найближчий агнат онука. Яке рішення прийме магістрат?

56. Діючи на прохання свого друга, якийсь молодий римлянин допоміг синові друга розбагатіти на торгівлі нерухомістю та у багато разів збільшити надане батьком майно. Однак ані батько, ані син не побажали надати винагороду за це своєму помічнику. Тоді той подав позов "з ведення справ" до свого колишнього напарника й зажадав від нього гонорар у розмірі 100000 сестерціїв. Однак той заявив, що майно, надане йому батьком (пекулій), становить тільки 10000 сестерціїв. Решта грошей він завбачливо перевів у майно батька. Чи може позивач одержати необхідне? Проти кого він подав позов? Один з юристів, до якого він звернувся, порадив йому подати позов "з пекулія" і одержати хоча б 10000. Інший юрист порекомендував позов проти майна батька зі стягненням всієї суми. Який зі шляхів обрати позивачеві? Який з них реальний?

57. Один молодий римлянин заробляв гроші тим, що розшукував самотній багатих стариків і вмовляв здавати свої будинки, що пустують, у найом заможнім бізнесменам з числа перегринів, які переселялися жити до Риму. Виступаючи посередником, він залишав у себе більшу частину доходів від правочинів з найму. Коли один з його клієнтів вирішив повернути гроші, нажиті на його майні, та подав позов, молодий посередник заявив, що він є підвладним сином і не має власного майна, тому що батько не дав йому пекулія. Чи могли обмануті старі повернути свої гроші? Якщо так, то як і на якій підставі?

58. Юриста запитали: «Якщо тварина поранена так сильно, що її можна взяти, то чи вважається вона твоєю з цього моменту?». Дайте консультацію.

59. Требацій, який жив на узбережжі, одного дня знайшов скриню, де були різноманітні товари. Оскільки вказівки на те, чиї це товари, не було, він забрав скриню собі. Через деякий час до нього прийшов раб Муція з листом від останнього і проханням повернути речі. Кому належать речі, які в бурю було викинуто за борт для полегшення судна?

60. До юриста звернулися з питанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?». Дайте відповідь.

61. Каледій купив у Марія сад біля ділянки Іавлена. Марій та Іавлен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Іавлена колодязь, який згідно з домовленістю призначався виключно для зрошення саду Марія. За це

Марій відмовився від стягнення боргу з Іавлена. Зараз Іавлен не бажає, щоб Каледій користувався цим колодязем, як його попередник. Каледій посилався на те, що для саду, який був закладений вже після облаштування колодязя, немає звідки більше поблизу доставити воду. Як вирішити спір?

62. Велій є власником двох будинків, побудованих один біля одного. З них він одночасно продає один будинок Петрицію, а другий . Урбану. Ділянка останнього доходить до самої стіни будинку Петриція. Але Урбан не бажає, щоб вікна (які за місцевими звичаями відкриваються назовні) й надалі виступали у повітряний простір, який йому належить, а також він не згоден, щоб з даху будинку Петриція вода стікала на його ділянку. Але Петрицій посилається на те, що в договорі купівлі.продажу є умова про те, що дім продається «в наявному видимому стані». Як вирішити спір?

63. Депозитарій виразив намір придбати у власність річ, передану йому на зберігання. Депонент погодився та прийняв гроші. Чи потребує такий правочин формальної передачі речі?

64. Власник будинку, переданого в оренду, зажадав негайного виселення орендаря під тим приводом, що будинок йому потрібний для термінового перевлаштування під торгівельну крамницю. Орендар заперечував на тій підставі, що контрактом строк оренди не встановлений, і зажадав собі від претора інтердикт про захист права володіння. Чи буде його вимога задоволена?

65. Син успадкував після смерті батька серед іншого майна й землю на праві володіння. Яким є це придбання . первісним або похідним? До настання строку набувальної давності зазначеному володінню бракує кілька місяців. Чи може син бути позбавлений володіння третьою особою? Чи буде для сина.спадкоємця зарахований строк добросовісного володіння батька або його треба починати рахувати спочатку?

66. Двоє римських громадян купили спільно раба. Чи буде власність складатися з реальних або ідеальних часток? Яким чином ідеальну частку можна перетворити в реальну і навпаки?

67. Хтось замовив скульпторові портрет своєї дружини та надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більше вигідне замовлення . виліпити портрет імператора. Не маючи під рукою гідного матеріалу, він використав мармур першого замовника. Той, побачивши скульптуру зі свого матеріалу, зажадав її собі, заявляючи, що заплатить за неї таку ж ціну, яку обіцяв за портрет дружини. Скульптор, якому це було не вигідно, заперечував, посилаючись на те, що власником виробу слід вважати майстра, який "надав безжиттєвому камінню душу". Замовник наполягав на тому, що власність

належить тому, хто надав матеріал, тому що в основі будь-якої духовної діяльності лежить "груба матерія". Як вирішили б суперечку римські юристи?

68. Чи буде дійсною правочин з передачі речі, у випадку, коли відчужувач вважав, що він дає річ у борг, а отримувач думав, що він одержує річ у подарунок?

69. Юристові Яволену належить сентенція: "Від майна ми чекаємо переважно користі, тому те, що заподіює шкоду, . не майно". Чи справедливо це судження?

70. Якийсь громадянин придбав статую Юпітера, але не обумовив при цьому, що купує її разом з п'єдесталом. Чи може він, побачивши в майстерні скульптора придбану статую на гранітному п'єдесталі, вимагати видачі п'єдесталу разом зі статуєю?

71. Якийсь Гай купив у Марка будинок, не вчинивши обряд манципації. Через рік він помер, не залишивши спадкоємців. Землю самовільно зайняв Троян, проти якого Марко негайно подав виндикаційний позов. Чи мав право Марко подати даний позов?

72. Тит Тацій придбав у Тіберія Лукулла маєток, не знаючи про те, що Тіберій, будучи визнаний марнотратником, обмежений у дієздатності, тобто позбавлений права на власний розсуд відчужувати належні йому речі. Проданий Тіберієм маєток був об'єктом іпотечної застави на користь Сервілія Руфа. Коли через два з половиною року прийшов строк повернення кредиту, забезпеченого цією заставою, і кредит не був повернутий, Сервілій подав позов проти Тита з метою витребування предмета застави для його продажу та погашення своїх збитків від невиконання зобов'язання. Тит не визнав цей позов, посилаючись на те, що під час продажу він не був попереджений продавцем про те, що річ закладена, а крім того, за минулі роки його право власності на куплену ділянку не було оскаржено в позовному порядку, і тепер він жодних претензій задовольняти не має наміру, у тому числі й пов'язаних зі заставою, установленою на річ попереднім власником. Яке рішення прийме суд?

73. Гай передав Сею у фідучіарну заставу з метою забезпечення наданого йому останнім кредиту дорогу скриньку. Повернувши борг Сею у встановлений строк, він довідався, що той уже встиг подарувати річ Титові. Гай подав позов проти Тита з метою витребування речі. Чи правомірний даний позов?

74. Тит продав Гаю ділянку землі, не зробивши обряд манципації. Через рік він надав Гаю кредит строком на півтора року, для забезпечення повернення якого на цю ділянку була встановлена іпотека на користь Тита. Коли прийшов строк платежу й борг повернутий не був, Тит подав проти Гая іпотечний позов про витребування речі з метою продажу на торгах і компенсації своїх збитків. Чи правомірний даний позов?

75. Луцій мав право користування будинком Тіція по праву *habitatio*. Він здав в оренду Марку дві кімнати в цьому будинку. Тіцій зажадав віддати йому гроші, отримані як орендну плату. Чи правомірно ця вимога?

Питання до заліку або іспиту

1. Яка відмінність римського приватного права від римського цивільного права?
2. Поняття та загальна характеристика публічного права.
3. Рецепція римського права в Україні.
4. Які відмінності преторського права від цивільного права?
5. Які Ви знаєте системи римського приватного права?
6. Історична роль римського приватного права та його значення для сучасної цивілістики.
7. Об'єкти цивільних прав.
8. Яка відмінність пандектної системи від інституційної?
9. Поняття римського приватного права.
10. Що таке право народів?
11. Виникнення преторського права.
12. Едикти магістратів.
13. Діяльність юристів як джерело правоутворення.
14. Практика преторів як джерело правоутворення.
15. Постанови сенату.
16. Що таке кодифікація Юстиніана та її зміст?
17. Що таке Кодекс Юстиніана?
18. Що таке інтерполяція?
19. Новели та їх зміст.
20. Інституції та їх зміст.
21. Постанови народних зборів.
22. Які Ви знаєте види імператорських конституцій?
23. Поняття джерел права.
24. Джерела правоутворення римського права.
25. Джерела пізнання римського права.
26. Що таке Корпус юріс цивіліс?
27. Яка роль претора в судочинстві Стародавнього Риму?
28. Загальна характеристика судових процесів Риму та їх види.
29. Які характерні відмінності екстраординарного процесу від формулярного?
30. Які відмінності особистих позовів від речових?
31. Чим відрізняється зупинення перебігу позовної давності від його перерви?
32. Правові наслідки збігу позовної давності.
33. Які відмінності судового захисту від преторського?
34. Загальна характеристика легісакційного процесу.
35. Що таке реституція?

36. Яка відмінність речового позову від зобов'язального?
37. Підстави перерви перебігу позовної давності.
38. Яка відмінність формулярного процесу від легісакційного?
39. Що таке літисконтестація?
40. Сторони в цивільному процесі.
41. Що таке формула?
42. Поняття і види позовів.
43. Особливі засоби преторського захисту.
44. Відмінність позовної давності від законних строків.
45. Зміст правоздатності.
46. Рабський пекулій.
47. Хто визнавався суб'єктом права в Стародавньому Римі?
48. Які фактори впливали на правоздатність?
49. Обмеження дієздатності.
50. Поняття та види юридичних осіб.
51. Поняття особи. Суб'єкт права.
52. Поняття правоздатності.
53. Правове становище рабів.
54. Поняття дієздатності.
55. Види дієздатності в залежності від віку і правового становища особи.
56. Опіка і піклування.
57. Правове становище римських громадян.
58. Яка відмінність правового становища римських громадян від становища латинів, перегринів?
59. Хто такі перегрини і їхнє правове становище.
60. Правове становище колонів.
61. Які Ви знаєте види споріднення в римській сім'ї?
62. Як визначалися лінії споріднення?
63. Зміст батьківської влади.
64. Визначення ступеня споріднення.
65. Які Ви знаєте види шлюбу та їх відмінності?
66. Що таке конкубінат?
67. Умови взяття шлюбу.
68. Правовий стан позашлюбних дітей.
69. Особисті та майнові відносини подружжя в шлюбі.
70. Поняття еманципації.
71. Яка відмінність усиновлення від узаконення?
72. Поняття агнатського і когнатського споріднення.
73. Поняття шлюбу та його види.

74. Правові відносини батьків і дітей.
75. Встановлення батьківської влади.
76. Поняття майна.
77. Речі, вилучені з обігу, і речі, що знаходяться в обігу.
78. Речі родові і речі індивідуально визначені.
79. Які Ви знаєте види речових прав?
80. Яка відмінність посесорного захисту від петиторного?
81. Поняття речей та їх види.
82. Поняття речового права.
83. Яка відмінність речового права від зобов'язального?
84. Речі тілесні і безтілесні.
85. Речі манципні і неманципні.
86. Речі рухомі і нерухомі.
87. Речі споживчі і неспоживчі.
88. Речі божественного права і речі людського права.
89. Речі публічні та приватні.
90. Поняття плодів.
91. Поняття та види володіння.
92. Володіння і тримання.
93. Володіння і похідне володіння.
94. Які форми преторського захисту Ви знаєте?
95. Що таке секвестр?
96. Захист володіння.
97. Поняття прекарію.
98. Виникнення і припинення володіння.
99. Основні володільницькі інтердикти.
100. Зміст права власності.
101. Перероблення речей.
102. Яка відмінність віндикаційного позову від негаторного?
103. Речові позови захисту права власності.
104. Поняття права спільної власності.
105. Яка відповідальність добросовісного і недобросовісного набувача за віндикаційним позовом?
106. Яка відмінність права власності від володіння?
107. Поняття манципації.
108. Первинні та похідні способи набуття права власності.
109. Правомочності власника.
110. Яка відмінність преторської власності від квіритської?
111. Правомочності власника.

112. Поняття права власності.
113. Способи виникнення права власності.
114. Набуття права власності за давністю.
115. Захоплення речей, які нікому не належали.
116. Поняття та види сервітутів.
117. Зміст права земельних сервітутів.
118. Поняття застави.
119. Поняття фідучіарної угоди.
120. Поняття права на чужі речі.
121. Виникнення і втрата сервітутів.
122. Чим відрізняються земельні сервітути від емфітевзису?
123. Зміст заставного права.
124. Поняття іпотеки.
125. Яка відмінність іпотеки від ручної застави?
126. Що таке узуфрукт?
127. Що таке узус?
128. Умови настання цивільно.правової відповідальності за невиконання зобов'язання.
129. Яка відмінність правочину від делікту?
130. Що таке віс майор?
131. Що таке синалагма?
132. У яких випадках настає відповідальність без вини?
133. Поняття заліку.
134. Що таке завдаток?
135. Майнова шкода як підстава цивільно.правової відповідальності.
136. Поняття неустойки.
137. Які Ви знаєте види зобов'язань?
138. Які Ви знаєте види юридичних фактів?
139. Яка відмінність договору від зобов'язання?
140. Правові наслідки невиконання зобов'язання або неналежного його виконання.
141. Поняття та види договорів.
142. Умови дійсності договорів.
143. Зміст договору.
144. Тлумачення договору.
145. Вербальні договори.
146. Літеральні (письмові) договори.
147. Реальні контракти.
148. Консенсуальні контракти.

149. Безіменні контракти.

150. Пакти та їх види.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Ad impossibilia nemo tenetur – Ніхто не зобов'язаний робити неможливе.

Actio – позов.

Actio directa – «прямий позов», що містить головну вимогу у даних відносинах, та *actio contraria* – «зворотний позов», призначений для захисту прав, похідних від головних.

Actio directa («прямий позов»), що містить головну вимогу в даних відносинах.

Actio exercitoria – позов, який вирішував проблему виконання зобов'язань за договорами, укладеними рабом – капітаном судна. (Д.14.1.1).

Actio ficticia – позови з фікцією. Претор пропонував судді припустити існування якоїсь обставини і з врахуванням цього вирішити справу.

Actio in rem – позов «до речі».

Actio in rem (позов «до речі») та *actio in personam* (позов до певної особи).

Actio institoria претор надавав у тих випадках, коли хазяїн назначав раба керуючим своїм підприємством – торговим або іншим. Оскільки хазяїн доручав рабу вести свої справи, на нього лягала відповідальність за дії раба у повному обсязі (Д.14.3.1).

Actio popularis – позов, котрий міг бути поданим кожним римським громадянином в «інтересах римського народу».

Actio popularis – позов, котрий міг бути поданим кожним римським громадянином в «інтересах римського народу».

Actio quod jussu міг бути наданий тоді, коли раб укладав договір на підставі попередньої домовленості свого хазяїна з третьою особою. І в цьому випадку хазяїн відповідав в повному обсязі (Д.15.4.1.1). 4.

Actio stricti juris (позов «суворого права») та *actio bonae fidei* (позов «доброї совісті»).

Actio utilis – позов за аналогією. Дозволяв претору поширити захист на відносини нові, використовуючи норми *jus civile*, що регулювали подібні ситуації. Сутність його у тому що відомий позов застосовується до подібної ситуації.

Aequitas – рівність, принцип справедливості.

Bona fides – позови доброї совісті.

Codex Theodosianus (Феодосія) – перша офіційна збірка конституцій. Кодифікація здійснена комісією із 9 чоловік, яка була сформована у 428 р. імператором Східної Римської імперії Феодосієм II. Кодекс виданий 438 р. До нього увійшли імператорські конституції, видані починаючи із 313 року. Кодекс діяв в обох частинах Римської імперії (з 438 – на Сході, з 439 – на

Заході). Структура: 16 книг, титули (за предметом регулювання). Практика преторів та інших магістратів як джерело права у Римі.

Codex Gregorianus (Грегоріана) за ім'ям укладача, виданий 295 року, у якому зібрані імператорські конституції починаючи з Адріана і закінчуючи Діоклетіаном (від 196 до 295 р.).

Codex Hermogenianus 32 (Гермогеніана) – є доповненням до першого кодексу. Сюди увійшли імператорські конституції, видані від 295 до 324 р. Кодекс містить 120 конституцій, розділених по змісту на 69 титулів. Кодифікація здійснена між 314 і 324 рр.

Compensatio (Залік) – має місце, коли між одними й тими самими суб'єктами існує кілька зобов'язань, які мають зустрічний характер.

Debitor – боржник.

Decreta – імператорські рішення з конкретних судових справ.

Defunctus (Спадкодавець) — особа, після смерті якої залишилося майно. Ним може бути лише фізична особа. Юридична особа не може вмерти, її діяльність припиняється, але в цьому випадку права спадкування в неї не настає.

Delictum (*Делікт*) – це протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов'язана з невиконанням правопорушником належного з нього зобов'язання.

Depositum (зберігання, схов) – це реальний контракт, за яким одна сторона (депонент) передає іншій стороні (депозитарію) індивідуально визначену річ на схов, зберігання.

Do ut des – передаю тобі річ, аби ти мені передав іншу річ.

Do ut facias – передаю тобі річ, аби ти виконав дію на мою користь.

Donatio propter nuptias – дарування з боку чоловіка.

Dos – посаг, придане.

Dura lex, sed lex – Закон суворий, але закон.

Errare humanum est sed stultum est in errore perseverare – Людині властиво помилятися, але нерозумно наполягати на своїй помилці.

Facio ut des – здійснюю на твою користь дію, аби ти мені передав річ.

Facio ut facias – здійснюю на твою користь дію, аби ти здійснив дію на мою користь.

Factum – (зроблене) – означає дійсну, не вигадану, реальну подію або дію: землетрус, народження людини, укладення договору, вчинення злочину, прогулянка тощо.

Fiat iustitia et pereat mundus – Хай здійсниться правосуддя, хоч би загинув світ.

Hereditas (спадщина)– це сукупність прав і обов’язків померлого, яка визначається на момент смерті спадкодавця.

Impossibilium – випадкова неможливість виконання.

Ignorantia non est argumentum – Незнання – не доказ.

Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi – Іншим прощай часто, собі – ніколи.

Imago animi vultus est – Обличчя – це відображення душі.

Imperare sibi magnum imperium est – Володіти собою – найбільша влада.

Imperitia pro culpa habetur – Незнання вважається за провину.

In maxima potentia minima licentia – Чим сильніша влада, тим менше свободи.

Jus abutendi – Право розпоряджатися річчю. Це право полягає в тому, що власник міг вирішувати правову долю речі всіма дозволеними способами: продати, заповідати, встановлювати сервітут на користь іншої особи тощо.

Jus civile (цивільне право), «котре не відокремлюється цілком від природного права або ж права народів, але й не у всьому дотримується їх» (Д.1.1.6).

Jus commercii полягало у праві вести торгівлю, укладати договори, набувати та відчужувати речі, тобто у можливості приймати участь у торговому обігу.

Jus conubii означало наявність права укладати законний римський шлюб, створювати римську сім’ю.

Jus est ars boni et aequi (Д. I. I. Ipr) – «Право є наука про добре і справедливе» (Цельс).

Jus gentium (право народів) – «це те, чим користуються народи людства; можна легко зрозуміти його відмінність від природного права: останнє є спільним для усього живого, а перше – лише для людей (їх відносинах) між собою» (Д.1.1.1.4).

Jus in agro vectigali – емфітевзис, з’явився в результаті трансформації орендних відносин.

Jus possidendi – право володіння. Це право означає, що власник може фактично володіти річчю, тобто річ повинна фактично бути в господарстві власника і виконувати своє господарське призначення.

Jus praetorium — преторське право.

Jus utendi – право користування. Це право є найважливішою правомочністю власника. У ній закладена можливість задовольнити його особисті, побутові, господарські та інші потреби. Здійснюючи цю правомочність, власник має право добувати з речі її корисні якості. Користуватися річчю можна в різних формах: позичити річ, передати в оренду,

споживати тощо, не завдаючи при цьому шкоди іншим особам, або користуватися річчю всупереч закону.

Legem brevem esse oportet. Закон має бути коротким.

Lex Aquilia – Аквілій закон, який встановив відповідальність за знищення і пошкодження чужих речей.

Lex Falcidia Фальцидій закон – про обмеження заповітів.

Lex Paetelia – Петелій закон, який скасував продаж у рабство і вбивство неплатоспроможного боржника.

Lex, leges (закон) – норма права, яка видається вищим органом влади в певній формі.

Libertini – відпущених на волю.

Locatio.conductio (найом). Класичне римське право знало три договори найму: найом речей; найом послуг; найом роботи.

Locatio.conductio operarum (договір найму послуг) – контракт, за яким одна сторона (найнятий) – приймає на себе зобов'язання надати за обумовлену винагороду певні послуги на користь іншої сторони (наймача).

Locatio.conductio operis (договір найму роботи або ж підряд) – контракт, за яким одна сторона (підрядник) приймає на себе обов'язок виконати за обумовлену винагороду певну роботу і готовий результат передати іншій стороні (замовнику) – у встановлений строк.

Locatio.conductio rerum (договір найму речей) – це контракт за яким одна сторона – наймодавець (*locator*) – приймає на себе обов'язок надати іншій стороні – наймач (*sanductor*) – у тимчасове користування певну річ за обумовлену винагороду.

Mandata – інструкції чиновникам і правителям провінцій.

Mandatum (договір доручення) – контракт, за яким одна сторона (повірений, мандатарій) приймає на себе обов'язки виконати безоплатно на користь іншої сторони (довірителя, манданта) певні дії.

Mutuum (позика) – це реальний контракт, за яким одна сторона (позикодавець) передає іншій стороні (позичальнику) певну суму грошей або родових речей у власність, а позичальник зобов'язаний повернути позикодавцю таку суму грошей або таку саму кількість родових речей.

Novatio (Новація) – це оновлення існуючого зобов'язання за допомогою договору, який скасовує дію раніше укладеного договору і створює нове зобов'язання.

Pater familias вважався той, кому належала влада в сім'ї, і правильно він так називався, хоча б у нього не було сина», – писав Ульпіан (Д.50.16.195).

Patria potestas (батьківська влада) встановлювалась передусім над дітьми, народженими у римському законному шлюбі.

Quasi ex contractu (Квazіконтракт) – це зобов’язання, яке виникає на підставі події або дії однієї з сторін і має спільні риси з певними договорами (контрактами).

Quasi ex delicto (Квazіделікт) – це протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов’язана з невиконанням правопорушником належного з нього зобов’язання, але не визнана цивільним правом (*ius civilis*) як делікт.

Res – річ – це частина природи, все одно, живої чи неживої, ізольованої просторово або фізично, або невіддільна від інших частин природи і яка є предметом юридичного панування особи.

Res divini iuris речі божественного права.

Res humani iuris речі людського права

Res indivisibiles – неподільні речі.

Res mancipi – право володіння речами, які становили економічну основу рабовласницького суспільства, укладати різні угоди, звертатися до суду за захистом порушених прав

Res mancipi – речі манциповані.

Res nec mancipi – речі неманциповані.

Res religiosae речі релігійні (кладовища, могили тощо).

Rescripta – відповіді принцепса на письмі на запитання з боку як приватних осіб, так і магістратів.

Societas (договір про сумісну діяльність або ж договір товариства) – контракт, за яким дві або кілька осіб об’єднувалися для досягнення якоїсь спільної господарської мети.

Stipulatio poena (штраф або ж неустойка) – визначена в договорі грошова сума, яку боржник зобов’язаний був виплатити кредитору в разі невиконання або неналежного виконання зобов’язання.

Stricti juris – позови суворого права.

Testamentum (Заповіт) – розпорядження власника щодо його майна на випадок смерті власника. Це односторонній правочин (одностороннє волевиявлення), який може бути реалізованим лише за умови, що особи, визначені як спадкоємці, також виявлять свою волю на прийняття спадщини.

Actio contraria («зворотний позов»), призначений для захисту прав, похідних від головних.

Actio de in rem verso хазяїн відповідав в межах отриманого майна за договорами раба, внаслідок яких це майно перейшло до нього (Д.12.6.13.14).

Actio in personam – позов до певної особи.

Adpromissio, fidejussio (порука) – забезпечення виконання зобов’язання шляхом залучення додаткового боржника.

Adulescentes – складали особи (з 12 до 25 років дівчатка, з 14 до 25 років – хлопчики), що визнавалися повнолітніми і дієздатними.

Animus possessionis – вважати дану річ своєю, володіти від свого імені.

Arra (завдаток) – грошова сума або інша цінна річ, яку одна сторона – боржник (найчастіше покупець) дає другій стороні – кредитору (продавцю) в момент укладення договору.

Edicta – загальні розпорядження, які були обов’язкові як для службових осіб, так і для населення.

Ex contractu (*Контракт*) – це договір (домовленість сторін), який врегульований цивільним правом (*ius civilis*) та забезпечений позовним захистом.

Impuberes – дівчатка з 7 до 12 років і хлопчики з 7 до 14 років, що були обмежено дієздатні.

Infamia, ignominia – ганьба.

Infantes – належали діти до 7 років, що були абсолютно недієздатні.

Intestabilias – позбавлення права бути свідком.

Hereditas (Спадкування) – перехід майна після смерті його власника до інших осіб. Під майном прийнято розуміти сукупність прав і обов’язків померлого.

Heres (Спадкоємець) — особа, до якої переходить у встановленому порядку майно померлого. Ним може бути як фізична, так і юридична особа.

Paterfamilias – домовласник, міг бути тільки один для кровноспорідненої сім’ї, що володіла сукупним і єдиним майном; його влада припинялася тільки із смертю домовладки або з втратою (по тим чи іншим правовим причин) його сімейного, цивільного чи іншого статусу в праві.

Persona alieni juris – особи чужого права.

Persona sui juris – особи свого права.

Pignus, hypotheca (застава) – право на чужу річ.

Possessio (володіннями) – мало двояке значення: самостійний правовий інститут, незалежний від права власності, одна з правомочностей власника.

Commodatum (позичка) – реальний контракт, за яким одна сторона (комодант) передає іншій особі (комодатарію) індивідуально визначену річ у тимчасове безплатне користування, а позичальник (комодатарій) зобов’язується повернути ту ж саму річ у справному стані.

Contractus (договір) – походить від лат. *contrahere*, буквально – *con+trahere* – стягувати, тобто зводити в одне волю сторін.

Creditor – кредитор.

Cum manu . законна форма шлюбу з повною владою чоловіка.

Corpus possessionis – володіння, тобто фактична наявність речі,

Testamentum (*Тестамент*) – форма заповіту, яка здійснювалась перед фронтом війська під час походу або перед боєм, тобто знову ж таки перед народом.

Turpitude – погана репутація.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Засвоєння знань та здобуття практичних вмінь з навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» здійснюється в процесі відвідування лекцій та підготовки до семінарських занять.

В ході лекцій студенти освоюють усний матеріал, який читається лектором та коротко записують його, виділяючи основну інформацію.

Семінарські заняття є продовженням лекційного курсу, на них отримані знання конкретизуються, закріплюються, деталізуються.

До кожного семінарського заняття передбачені практичні завдання, які необхідні для виробітки навиків, вмінь, прийомів та способів застосування теоретичних знань, отриманих на лекціях та семінарських заняттях. Таким чином застосовуються *методи готових знань* (студенти пасивно сприймають подану викладачем інформацію, запам'ятовують, а в разі необхідності відтворюють її) та *дослідницький метод*, що передбачає активну самостійну роботу студентів при засвоєнні знань: аналіз явищ, формулювання проблеми, висунення і перевірка гіпотез, самостійне формулювання висновків, який найбільш повно реалізується в умовах проблемного навчання.

Пояснювальний метод застосовується разом з *репродуктивним методом навчання*. Викладач не тільки повідомляє певні факти, але й пояснює їх, домагаючись осмислення, засвоєння студентами, які засвоюють матеріал на рівні розуміння і запам'ятовування, а також застосування на практиці.

При проведенні семінарських занять викладач може використовувати такі форми навчання: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; пояснення, індивідуальна співбесіда з кожним студентом; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, повідомлень, рефератів з найбільш складних питань та їх подальше колективне обговорення в групі та ін.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Внутрішньосеместрові атестації студентів, семестровий диференційований іспит. Студента вважають допущеним до семестрового заліку лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Семінарські заняття є одним методів поточного контролю. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки студента по темі. Підсумкові оцінки вносяться до журналу обліку успішності.

Форми поточного контролю знань: усні опитування, реферати та доповіді, виконання письмових завдань.

Методом підсумкового контролю є іспит або залік.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ:

2 (незадовільно) – студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

3 (задовільно) – студент може відтворити значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, за допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити висновки, здатний застосовувати вивчений матеріал іа рівні стандартних ситуацій, наводити окремі власні приклади на підтвердження певних тверджень.

4 (добре) – студент вільно володіє теоретичним та нормативним матеріалом, вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати її на практиці, контролювати власну діяльність, виправляти помилки і добирати аргументи на підтвердження певних думок під керівництвом викладача.

5 (відмінно) – студент вільно висловлює думки і відчуття, реалізує творчі здібності, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них; без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82.89	B	добре	
74.81	C		
64.73	D	задовільно	
60.63	E		
35.59	X F	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0.34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Першоджерела:

1. Гай. Институции. Пер. с латинского Ф. Дадынского .М. : Юристъ, 1997. 368 с.
2. Германское право: Пер с нем. Ч. I: Гражданское уложение. – М.: Междунар. центр финанс..экон. развития, 1996. 552 с.
3. Дигесты Юстиниана . Пер. с латин.; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. М.: Статут, 2002. 584 с.
4. Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского; Отв.ред. Л.Л. Кофанов. М.: Статут, 2002. 622 с.
5. Дигесты Юстиниана: Пер. с лат. Отв. ред. Л.Л. Кофанов. М.: Статут.2002. 2003. 780 с.
6. Памятники Римского права. Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М.: Зерцало, 1997. 608 с.
7. Институции Юстиниана Пер. с латин. Д. Расснера; М.: Зерцало, 1998. 400 с.
8. Французский гражданский кодекс 1804 года (с позднейшими изменениями до 1939 г.) / Пер. И.С. Перетерского. М.: Юрид. изд. НКЮ СССР, 1941. 471 с.
9. Юлий Павел. Пять книг сентенций к сыну. Фрагменты Домиция Ульпиана Пер. с лат. Е. М. Штаерман; Отв. ред. и сост. Л. Л. Кофанов. – М.: Зерцало, 1998. – 285 с.

Спеціальна література:

10. Абрамов М.В. Щодо підстав усунення від права на спадкування в римському праві Часопис цивілістики. 2014. Вип. 17. С. 219.222.
11. Адамова О.С. Морське страхування: від Стародавнього Риму до сучасності Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 64.68.
12. Азаревич Д. И. Система римского права. Т. 2. Часть. 1. Варшава. 1888. 434 с.
13. Амбарцумян К.М. Вплив римського права на сучасний інститут віндикації у цивільному праві України. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 171.177.
14. Анджела А. Один день в Древнем Риме. Повседневная жизнь, тайны и курьезы; М.: КоЛибри, Азбука.Аттикус, 2011. 480 с.
15. Бабич І.Г. Принцип справедливості в римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 22 с.

16. Балко О.О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 20 с.
17. Балух В.О., Коцур В.П. Історія Стародавнього Риму : курс лекцій. Чернівці: Книги ХХІ, 2005. 680 с.
18. Барон Ю. Система римського громадянського права : в 6 кн. СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. 1102 с.
19. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения): Пер. С чешск. М.: Юрид.лит., 1989. 448 с.
20. Белый И.Л., Федосеев П.М. Римское частное право. Учебное экспериментально-прагматическое пособие. Харьков: «БУРУН КНИГА». 2013. 336 с.
21. Бобушок І.А. Договір поруки в римському приватному праві. Право і суспільство. 2013. № 6. С. 90.93.
22. Боголепов Н. П. Учебник истории римского права Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М. : Зерцало, 2004. 568 с.
23. Бойко І.Й. Вплив римського приватного права на розвиток правового регулювання цивільних відносин в Україні Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. Вип. 2. С. 87.96.
24. Васильченко В.В. Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1997. 26 с.
25. Ватрас В.А. Суб'єкти сімейного права у Стародавньому Римі. Актуальні проблеми держави і права. Одеса. 2004. Вип. 23. С. 173.178.
26. Вегнер В. Рим: Начало, распространение и падение всемирной империи римлян. Т.2. Мн. : Харвест, 2002. 448 с.
27. Виноградов П.Г. Очерки по теории права. Римское право в средневековой Европе Под редакцией и с биографическим очерком У.Э. Батлераи В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2010. 288 с.
28. Виноградов П.Г. Римское право в средневековой Европе. М. 1919.
29. Вірченко В.В. Еволюція спадкового права в Римській імперії. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2013. № 1. С. 18.23.
30. Вовк В. М. Римське право як феномен правової дійсності : автореф. дис.... д.ра юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2011. 32 с.
31. Вовк В.М. Культурно.антропологічний підхід у викладанні курсу «Римське приватне право» .Філософські обрії. 2013. Вип. 29. С. 120.124.
32. Вовк В.М. Манципація як елемент культу предків у римській правовій культурі. Філософські та методологічні проблеми права. 2014. № 1. С. 111.115.

33. Вовк В.М. Про «корисність» вивчення римського права студентами юристами. Юридична наука. 2011. № 1. С. 34.38.
34. Вовк В.М. Юридична рівність у римському приватному праві. Адвокат. 2009. № 6. С. 29.32.
35. Вовк В.М. Промовляння і мовчання як конститутивні елементи римського права 2009. № 3. С. 39.42.
36. Гайдунін О.О. Тлумачення договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*) у римському контрактному праві. Юридична наука. 2011. № 4.5. С. 36.43.
37. Гарсиа Гарридо М.Х. Римское частное право: Казусы, иски, институты Перевод с испанского; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. М. Статут. 2005. 812 с.
38. Глиняна К.М. Вплив римського права на становлення та розвиток сучасного права Європи. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 23. Одеса: Юрид. літ., 2004. С. 190 . 195.
39. Глиняная Е.М. Развод по древнеримскому праву. Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць. Вип. 13. Одеса: 2002. С. 166 – 170.
40. Глиняная Л.В. Понятие о браке у римлян. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 13. Одеса: 2002. С. 161 – 165.
41. Голубева Н.Ю. Институт представительства в римском частном праве. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 13. Одеса: Юрид. літ. 2002. С. 82 – 88.
42. Голубева Н.Ю. Вчення про зобов'язання у Давньоримському цивільному праві. Часопис цивілістики. Випуск 10. Одеса: 2011. С. 93.96.
43. Голубева Н.Ю. Вчення про зобов'язання у Давньоримському цивільному праві. Часопис цивілістики. 2011. Вип. 10. С. 93.96.
44. Голубева Н.Ю. Категорія «зобов'язання» у давньоримському праві Часопис цивілістики. 2011. Вип. 11. С. 60.63.
45. Голубева Н.Ю. Підстави виникнення зобов'язальних правовідносин у цивільному праві Давнього Риму. Часопис цивілістики. 2012. Вип.12. С. 68.71.
46. Гонгало Р.Ф. Суперфіцій у римському приватному праві та його рецепція у цивільному праві України : дис.... канд. юрид. наук. К., 2000. 180 с.
47. Гончаренко В.О. Договір позички за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України : дис...канд. юрид. наук. Одеса, 2005. 200 с.
48. Гончаренко В.О. Заповідальний відказ (легат) у римському приватному праві та його рецепція у цивільному законодавстві України. Випуск 12. Одеса: 2012. С. 71.74.

50. Гримм Д.Д. Лекции по догме римского права. Под ред. и с предисловием В.А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. 496 с.
51. Гринько С.Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція : моногр. Хмельницький : Хмельниц. ун.т упр. та права, 2012. 723 с.
52. Гринько С.Д. Рецепція деліктних зобов'язань римського приватного права в Україні та європейських країнах : моногр. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 263 с.
54. Гринько С.Д. Римське приватне право як відшкодув визначення випадку як підстави звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду, завдану деліктом в Україні. Часопис цивілістики. 2014. Вип. 16. С. 239.
55. Гринько С.Д. Поняття та ознаки рецепції римського приватного права. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 74.79.
56. Гринько С.Д. Значення типології рецепції римського права для правових систем європейських країн. Приватне право і підприємництво. 2014. Вип. 13. С. 9.13.
57. Гринько С.Д. Рецепція інституту деліктних зобов'язань римського права в Шестикнижжі Арменопула .Університетські наукові записки. 2011. № 1. С. 82.91.
58. Гужва А.М. Інтерес і місце виконання договору в сучасному правозастосуванні й римському праві. 2010. № 1. С. 148.152.
59. Гужва А.М. Співвідношення інтересу і збитків за римським правом. Одеса: Юрид. літ., 2008. Вип. 41. С. 184.190.
60. Гужва А.М. Формули «Quod interest», «quanti interest» у договорі найму за римським правом. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2009. Вип. 51. С. 19.24.
61. Гужва А.Н. «Quanti interest» в исках в случае эвикции по римскому праву. Древнее право: науч. журн. 2010. № 2. С. 193.200.
62. Гутьєва В.В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Л., 2003. – 19 с.
63. Давидова І.В. До проблеми визначення категорії обману в римському праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2011. № 17. С. 100.103.
64. Дадинский Ф. Залог по римскому праву.–Варшава: 1872. – 487 с.
65. Дамирли М.А. Римская юриспруденция и историческое мышление римских юристов // Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 23. С. 49.56.
66. Дернбург Г. Пандекты. Вещное право. М. 1905. 476 с.

67. Дернбург Г. Пандекты. Т. III. Обязательственное право. М., 1901. 378 с.
68. Джеймс П. Римская цивилизация. Паула Джеймс; Пер. с англ.. М. Звонарева. М. ФАИР–ПРЕСС, 2000. 272 с.
69. Дождев Д.В. Римское частное право : учебн. / Под ред. В.С. Нерсисянца. М. Норма, 1996. 704 с.
70. Достдар Р.М. Опіка та піклування: наслідки рецепції в сучасному законодавстві України та європейських країн. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 79.82.
71. Достдар Р.М. Рецепція принципів візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. О. 2005. 20 с.
72. Дячук Л. Дослідження проблем розлучення у римському та греко-римському праві в ранньонову та нову добу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 2. С. 51.57.
73. Дячук Л. Форми розлучення у римському та ранньовізантійському праві: термінологічні аспекти. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. Вип. 94. С. 108.115.
74. Емельянова Л.В. Обеспечение обязательственных требований путем поручительства в римском праве. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 23. С. 61.64.
75. Емельянова Л.В. Понятие способов обеспечения надлежащего исполнения договорных обязательств в Римском праве // Держава і право. 2004. Вип. 23. С. 223.227.
76. Емельянова Л.В. Трансформация системы обеспечения обязательств по римскому праву .Актуальні проблеми політики. – 2000. – Вип. 9. С. 350.353.
77. Емельянова Л.В. Вимоги до виконання зобов'язань в Римському праві. Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. Миколаїв, 2006. С. 68-72.
78. Емельянова Л.В. Завдаток як один з реальних спеціальних засобів забезпечення контрактних зобов'язань в Стародавньому Римі. Актуальні проблеми політики. 2006. Вип. 28. С.70-74.
79. Емельянова Л.В. Історіографія концепції забезпечення належного виконання контрактів у римському праві. Визначальні тенденції генезису державності і права. Збірник наукових праць. – Миколаїв. 2007. С. 91-96.
80. Емельянова Л.В. Класифікація засобів забезпечення зобов'язань, що існували у Стародавньому Римі. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 19. С. 229.336.

81. Ємельянова Л.В. Система забезпечення зобов'язань у римському праві. Актуальні проблеми держави і права. 2002. Вип. 4. С. 77-80.
82. Ємельянова Л.В. Система забезпечення зобов'язань у римському праві автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2001. 20 с.
83. Задорожний Ю.А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 21 с.
84. Кривенко Ю.В. Правовий статус релігійних організацій за римським правом. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 82-88.
85. Кутателадзе О.Д. Підстави виникнення зобов'язань за римським приватним правом і сучасним цивільним законодавством України автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 19 с.
86. Летяев В. А. Рецепция римского права в России XIX – начала XX в. (ист.правовой аспект) : автореф. дис. ... д.ра. юрид. наук. Саратов. 2001. 44 с.
87. Лихова С.Я., Швець С.Я. Порухення норм гуманітарного права (актуальні питання ратифікації Римського статуту). Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 36. С. 225-236.
88. Макарчук В. С. Основи римського приватного права. К. Атіка. 2000. 176 с.
89. Матушак М.Р. Сутність рецепції римського права та її вплив на цивільне право в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН. Вісник Одеського національного університету. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 15-25.
90. Меленко С.Г. Історичні особливості впливу давньогрецької філософії права на процеси становлення римської культури та державно-правової системи. Наше право. 2013. № 10. С. 5-10.
91. Миньо М. Договір найму за римським правом як консенсуальний контракт. Вісник Львівського університету. 2014. Вип. 60. С. 91-96.
92. Миньо М. Застосування термінів «найм» і «оренда» в римському приватному праві, їх рецепція та вживання в Україні. Вісник Львівського університету. 2013. Вип. 58. С. 88-94.
93. Миньо М.М. Рецепція положень римського права щодо locatio.conductio (договір найму) в цивільному кодексі Австрії (ABGB) 1811 р. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 19. С. 201-204.
94. Миньо М.М. Договір найму за римським правом та його рецепція в праві України автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів. 2015. 20 с.
95. Мирза С.С. Учення про джерела римського права в наукових працях цивілістів Новоросійського університету // Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 2. С. 178-180.

96. Михайленко О.О. Речово.правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2003. 20 с.

97. Некіт К. Г. Довірча власність: втілення ідей римського права. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 88.93.

98. Некіт К.Г. Давньоримські категорії «fides» і «aequitas» як підґрунтя фідучіарних правовідносин. Актуальні проблеми держави і права. Одеса: Юридична література, 2010. Вип. 53. С. 72-78.

99. Некіт К.Г. Інститут довірчого управління майном: рецепція римського прав. Актуальні проблеми держави і права. Одеса: Юридична література, 2008. Вип. 41. С. 202.207.

100. Некіт К.Г. Конструктивний траст як аналог інституту законного представництва: ідеї римського права та сучасне втілення. Актуальні проблеми держави і права. Одеса: Юридична література, 2009. Вип.51. С. 14.19.

101. Некіт К.Г. Право довірчої власності: традиції римського права та їхнє втілення у сучасному цивільному праві України. Цивільне право України (традиції та новації): монографія авт. кол.; за заг. ред. Є.О. Харитонова, Т.С. Ківалової, О.І. Харитонової; наук. ред. Н.Ю. Голубева. Одеса: Фенікс, 2010. С. 364.380, 391.406.

102. Новицкий И.Б. Основы римского гражданского права : учебн. для вузов. М. Зерцало, 2000. 400 с.

103. Олійник О.С. Особливості правового регулювання майнових відносин подружжя в римському приватному праві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 35. С. 125.139.

104. Омельчук О.С. Суперфіцій та «habitatio» як види прав на чужі речі пов'язані із забезпеченням потреб у житлі: порівняльний аналіз. Актуальні проблеми держави і права. 2007. Вип. 31. С. 199.203.

105. Онофрейчук В.Д. Прекарій у римському праві : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 1996. 26 с.

106. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основы римського приватного права : курс лекцій. К.: Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.

107. Орзіх Ю.Г. До історії формування та розвитку римського нотаріату. Актуальні проблеми держави та права. 2011. Вип. 59. С. 178.185.

108. Петков С.В. Римське право як основа для побудови сучасної ефективної публічно.правової моделі відносин між владою та громадянином: питання юридичної деліктології. Форум права. 2011. № 1. С. 756.770.

109. Підопригора О. А. Основы римського приватного права. К. : Вентурі, 1997. 336 с.

110. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2-ге вид. К. Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
111. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підручн. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
112. Подопригора А.А., Харитонов Є.О. Римское право в Украине: перспективы III тысячелетия. Юридический вестник. 1999. № 4.
113. Попсуєнко Л.О. Історичні умови формування релігійного права в Римській імперії (IV ст. н.е.). Визначальні тенденції генезису державності і права. – Миколаїв: Іліон, 2007. С. 196-199.
114. Попсуєнко Л.О. Класифікація релігійних злочинів у системі римського імператорського законодавства IV ст. н. е. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. Одеса, 2004. № 4. С. 143. 146.
115. Попсуєнко Л.О. Кодекс Феодосія – нормативне підґрунтя для подальшого розвитку візантійського права Актуальні проблеми політики. 2010. Вип. 40.
116. Попсуєнко Л.О. Нормативно-правове регулювання устрою та функціонування християнської церкви в системі римського імператорського законодавства IV ст. Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 22. – Одеса: Юрид. л.ра, 2004. С. 161.170.
117. Попсуєнко Л.О. Формування правового статусу християнської церкви за римським імператорським законодавством. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 51. С. 42.51.
118. Попсуєнко Л.О. Щодо історії створення та легалізації юридичних осіб. Держава і право: De lege praeterita, instante, future: Зб. наук. праць. Миколаїв, 2009. С. 30.31.
119. Прутян Д.С. Види опіки за римським приватним правом. Актуальні проблеми держави і права. 2007. Вип. 31. С. 123.127.
120. Прутян Д.С. Інститут опіки за римським правом та його рецепція в сучасному законодавстві України. Юридичний вісник. 2006. № 4. С. 145.151.
121. Прутян Д.С. Опіка за римським приватним правом та сучасним цивільним законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2007. 20 с.
122. Пучкова Г.В. Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного набуття або збереження майна за римським приватним правом, та їх рецепція у цивільному законодавстві України : автореф. диС. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса. 2007. 20 с.
123. Савельєв В. А. Римское частное право. М., 1995. 175 с.

124. Савиньи Ф. К. фон. Система современного римского права: В 8 т. Т. IV Пер. с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М. Статут; Одесса: Центр исследования права им. Савиньи, 2016. 480 с.
125. Савиньи Ф.К. фон. Система современного римского права. В 8 т. Т. II пер. с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М.: Статут; Одесса: Центр исследования права им. Савиньи, 2012. 573 с.
126. Савиньи Ф.К. фон. Система современного римского права. Т.1. пер.с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М.: Статут. 2011. 510 с.
127. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права: учебн. ; Под ред. Д.В. Дождева. М.: БЕК, 2000. 400 с.
128. Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права : учебн. Под ред. Д.В. Дождева. М. : БЕК, 2000. 400 с.
129. Северова Є.С. Представництво за римським правом та його рецепція у новому Цивільному кодексі України. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 97.101.
130. Северова Є.С. Представництво за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному праві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2004. 19 с.
131. Сіваракша І. Місце узурфрукту в системі речових прав (аналіз римського і французького законодавства). Вісник Львівського університету. 2014. Вип. 60. С. 125.133.
132. Сліпченко О.І. Емфітевзис за римським приватним правом. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С.204.211.
133. Смілянець І.П. Сімейні правовідносини у римському праві. Часопис цивілістики. 2014. Вип. 17. С. 214.218.
134. Смілянець І.П. Умови дійсності договору за римським правом. Актуальні проблеми держави і права. Одеса: Юридична література. 2008. Вип. 42. С. 152.156.
135. Томсинов В.А. Государство и право Древнего Египта: Монография. М.: Зерцало, 2011. 512 с.
136. Трут Д.В. Цивільно.правові зобов'язання з множинністю осіб в римському праві. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2013. № 1. С. 94.97.
137. Федосеев П.М. Институт поручительства в римском праве и его рецепция в современных системах гражданского права. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 101.105.
138. Федосеев П.М. Институт поруки за римським правом та його рецепція у цивільному праві України : автореф. диС. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2003. 19 с.

139. Форманюк В.І. До питання про греко.римське право як підґрунтя сімейного права України Актуальні проблеми держави і права. 1999. Вип. 6. С. 106.109.
140. Форманюк В.І. К вопросу о влиянии римского права на формирование украинского законодательства в X.XV вв. Актуальні проблеми держави і права. 1998. Вип. 1. С. 102.106.
141. Форманюк В.І. Греко.римська система права як елемент Візантійської цивілізації. Актуальні проблеми держави і права. 2002. Вип. 13.С. 119.124.
142. Форманюк В.І. До питання про чинники формування Візантійського шлюбно.сімейного права. Актуальні проблеми держави і права. 2001. Вип. 11.
143. Харитонов Е.О. История частного (гражданского) права Европы. Кн. I. Одесса: Бахва, 1998.–344 с.
144. Харитонов Е.О. Основы римского частного права. Ростов н/Д : Феникс, 1999. 416 с.
145. Харитонов Е.О. Рецепция римского частного права. Одесса. 1996. 282 с.
146. Харитонов Е.О., Форманюк В.І. Візантійське сімейне право та його вплив на регулювання шлюбно.сімейних відносин в Україні. Актуальні проблеми політики. 1998. Вип. 3. С. 79.84.
147. Харитонов Є. Рецепція римського права і європейські системи приватного права. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 13. Одеса. Юрид. літ. 2002. С. 51.59.
148. Харитонов Є.О. Історія приватного (цивільного) права Європи. Античність. О. 1999. 292 с.
149. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: БАХВА, Юридична література, 2001. 328 с.
150. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Східна традиція.Одеса: БАХВА, 2000. 257 с.
151. Харитонов Є.О. Основы римського приватного права : посібн. для аудиторного і самост. вивчення курсу. Одеса : Букаєв В.В., 2016. 396 с.
152. Харитонов Є.О. Основы римського приватного права: консп. лекц. 4.вид., перероб. і доповн. Х.: Одіссей, 2008. 312 с.
153. Харитонов Є.О. Питання рецепції римського права у працях романістів Новоросійського університету.Юридична освіта і правова держава. Одеса, 1997. С. 18.23.
154. Харитонов Є.О. Приватне право у Стародавньому Римі : навч. посіб. Одесса : БАХВА, 1996. 160 с.

155. Харитонов Є.О. Приватне право як «європейський концепт»: підґрунтя та кореляти. Часопис цивілістики: Науково-практичний журнал. Випуск 20. Одеса: 2016. С. 8.16.
156. Харитонов Є.О. Рецепція римського частного права. Одеса : БАХВА, 1996. 282 с.
157. Харитонов Є.О. Рецепція римського права у сучасному цивільному праві України. Римське право та правова культура Європи. Люблін: Видавництво Люблінського католицького університету, 2008. С. 77.86.
158. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права (історико-правові та теоретичні аспекти). Одеса: ОДЕС. ун.т, 1997. 193 с.
159. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історико-правові аспекти) дис... доктора.юрид.наук Одеса. 1997.473 с.
160. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права у сучасному цивільному праві України. Часопис цивілістики. 2007. № 5. С. 7-13.
161. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права як підґрунтя сучасної цивілістики. Вісник Академії правових наук. 1998. № 2 (13). С. 104–111.
162. Харитонов Є.О. Римское право и европейские правовые системы Порівняльне правознавство: сучасний етап і перспективи розвиток. Одеса, 2013. С.289.291.
163. Харитонов Є.О. Римське право (Інституції). 3.є вид., випр. X. : Одісей, 2003.288 с.
164. Харитонов Є.О. Римське приватне право: консп. лекц., практ. Харків: Одісей, 2000. 272 с.
165. Харитонов Є.О. Формування концепту права приватної власності у Стародавньому Римі. Часопис цивілістики. Випуск 21. Одеса: 2016. – С.8.13.
166. Харитонов Є.О. Школа рецепції римського права в Одеській національній юридичній академії. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Том 1. Одеса, 2002. С. 44-64.
167. Харитонов Є.О., Гейко М.О. Характерні риси рецепції римського права у англійській правовій традиції. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 31. Одеса: Юридична література, 2007. С. 5.9.
168. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Менталітет, правоментальність та концепт приватного права. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 7. С. 53.59.
169. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Візантійський тип духовності і Україна. Проблеми політики. 1999. Вип. 5. С. 249.254.

170. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 24. Одеса: Юрид. літ., 2005. С. 10–17.

171. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Від осмислення рецепції римського права – до формування загальної теорії взаємодії правових систем. Право України. 2014. № 1. С. 274.297.

172. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Дослідження рецепції римського права як парадигма історичної компаративістики. Історія порівняльного правознавства як сфера наукових досліджень. Київ; Львів: Ліга.прес, 2015. 171.188.

173. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт: пошук парадигми : монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 804 с.

174. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Рецепція римського права як складова концепції вдосконалення цивільного законодавства України. Вісник університету внутрішніх справ. 1999. Одеса. № 6. С. 32–35.

175. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Філософія римського права (філософське підґрунтя римського права). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія. 2011. Вип. 3. С. 90-95.

176. Харитонova (Матвеєнко) Т.Є. «Yus» як джерела шлюбно.сімейного права у Східній Римській імперії у IV.V ст. Актуальні проблеми держави і права: зб. наукових праць. Частина II. Одеса, 1999. Вип. 6. С. 138.142.

177. Харитонova (Матвеєнко) Т.Є. Греко.римське право доби Юстиніана. Актуальні проблеми держави і права. 2000. Вип. 13. С. 59.63.

178. Харитонova (Матвеєнко) Т.Є., Ємельянова Л.В. Система договорів пізнього римського права. Актуальні проблеми держави і права. 2000. Вип. 9. С. 268-271.

179. Харитонova Е.И. Формирование научной школы рецепции римского права в Украине. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 52.60.

180. Харитонova Т.Є. До визначення співвідношення сервітуту та емфітевзису. Актуальні проблеми держави та права. 2006. Вип. 29. С. 30.35.

181. Харитонova Т.Є. Проблеми питання створення Дігест Юстиніана. Актуальні проблеми держави і права. 2002. Вип. 16. С. 184-187.

182. Харитонova Т.Є. Систематизація Юстиніана як приклад рецепції римського права. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип.23. С. 140.144.

183. Харитонova Т.Є. Характеристика Дигест Юстиніана та їх рецепція у більш пізніх системах права. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 106-111.

184. Хвостов В.М. История римского права. Пособие к лекциям. М., 1910. 464 с.
185. Хвостов В.М. Система римского права : учебн. М. Спарк, 1996. 522 с.
186. Хутыз М.Х. Римское частное право. М. Былина, 1994. 170 с.
187. Цибульська О.Ю. Рецепція основних засад універсального і сингулярного спадкового наступництва за римським приватним правом у цивільному законодавстві України. Актуальні проблеми держави і права. Одеса. Юридична література. 2008. Вип. 41. С. 135-139.
188. Шала Л. В. Концепція приватної власності у римському праві та її рецепція у праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 16 с.
189. Шаркова І.М. Добросовісне володіння в римському приватному праві: витоки рецепції в сучасне цивільне право України. Юридична наука. 2013. № 8. С. 23.32.
190. Шаркова І.М. Принцип добросовісності (bona fides) у римському приватному праві та його рецепція в цивільне законодавство України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. К. 2011. 20 с.
191. Шаркова І.М. Рецепція Римсько.правового принципу добросовісності в господарське законодавство України: стан і перспективи. Європейські перспективи. 2013. № 5. С. 16.20.
192. Шаркова І.М. Справедливість як критерій добросовісності: рецепція Римсько.правового поняття aequitas у цивільне законодавство України. Наше право. 2013. № 8. С. 16.20.
193. Шерешевский И.В. Правовое регулирование «наемного труда» в Риме (репринт). Часопис цивілістики. 2011. Вип. 11. С. 41-49.
194. Юлий Павел. Пять книг сентенций к сыну: (Кн. 2, тит.19.29): Фрагменти. М. Статут, 2002. Т. I: Кн. з 23 по 26. 584 с.

Інформаційні ресурси

195. <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads> – бібліотека юридичного форуму (реєстрація безоплатна, бібліотечні ресурси можуть використовуватися лише для власного некомерційного використання.)
196. <http://elibrary.ru> – наукова електронна бібліотека (реєстрація безоплатна, бібліотечні ресурси можуть використовуватися лише для власного некомерційного використання.).

ДОДАТКИ

Додаток 1. ЗАКОНИ XII ТАБЛИЦЬ

ТАБЛИЦЯ I

1. Якщо викликають (будь кого) на судомовлення, хай (викликаний) йде. Якщо (він) не йде, то хай (той, що викликав) підтвердить (свій виклик) при свідках, а потім веде його силою.

2. Якщо (той, кого викликали) відшукує підстави, щоб не з'явитися, хай (той, що його викликав) накладе на нього руку.

3. Якщо перешкодою (для прибуття того, кого викликали, на судомовлення) буде його хвороба або старість, хай (той, хто викликав) надасть йому тяглову худобу... Візка, якщо не схоче, надавати не зобов'язаний.

4. Хай поручителем (на судомовленні) за того, хто живе своїм коштом буде (тільки) той, хто має своє господарство. За безмаєтного громадянина поручителем буде той, хто побажає.

6. Відносно чого домовляться, про те хай (позивач) і клопочеться (на судомовленні).

7. Якщо (учасники позову) не дійдуть згоди, хай (вони) до опівдня зйдуться для позову на форумі або на коміціумі. Хай обидві сторони по черзі захищають (своє діло).

8. Після опівдня (магістрат) затвердить вимогу тієї сторони, котра є присутньою (при судомовленні).

9. Якщо (на судомовленні) присутні обидві сторони, хай захід сонця буде остаточним терміном (судомовлення).

ТАБЛИЦЯ II.

1. (Гай. Інституції. IV.14). За позовами у 1000 і більше асів стягувалася (до каси понтифіків) судова застава (500 асів), за позовами на меншу суму – 50 асів, так було встановлено Законом XII таблиць.

Якщо суперечка стосувалась волі будь якої людини, то, хоча б ціна її була найвищою, однак тим же законом передбачалось, щоби суперечка йшла про заставу (за людину, щодо волі якої існував спір) усього лише (у розмірі 50 асів).

2. Якщо одна з таких причин, як... тяжка хвороба або (збіг дня судового розгляду) з днем, призначеним для звинувачення (будь кого) у зраді (буде перешкоджати) судді, третейському посереднику або стороні, що позивається (з явитися на судовий розгляд), то (таке) має бути перенесеним на наступний день.

3. Хай (такий, що позивається), котрому не вистачає свідчень свідків, йде до воріт дому (свідка, що не з'явився на судовий розгляд) і протягом трьох днів прилюдно звертається (до нього).

ТАБЛИЦЯ III.

1. Хай будуть (надані боржнику) 30 пільгових днів після визнання (ним) боргу або після постанови (проти нього) судового рішення.

2. (Після закінчення вказаного терміну) хай (позивач) накладе руку (на боржника). Хай веде його на судомовлення (для виконання ухвали).

3. Якщо (боржник) не виконав (добровільно) судової ухвали і ніхто не звільнив його від відповідальності при судомовленні, хай (позивач) веде його до себе і надягне на нього кайдани вагою не менше, а якщо забажає, то й більше, ніж 15 фунтів.

4. (Під час перебування в ув'язненні боржник), якщо хоче, може годуватися за власний рахунок. Якщо ж він не в змозі себе утримувати, то хай (той, хто утримує його у в'язниці) дає йому фунт борошна в день, а при бажанні може давати й більше.

5. (Авл Гелій. Атичні ночі. XX.1.46). Тим часом (тобто поки боржник був в ув'язненні), він мав право примиритися (з позивачем), але якщо (сторони) не примирилися, то (такі боржники) лишались в ув'язненні 60 днів. Протягом цього терміну їх тричі поспіль у ринкові дні приводили до претора на коміціум і (при цьому) оголошувалась присуджена з них сума грошей. На третій ринковий день вони карались на горло або поступали на продаж за кордон, за Тібр.

ТАБЛИЦЯ IV.

2. Якщо батько тричі продасть сина, то хай син буде вільним від влади батька.

3. (Ціцерон. Філіпії. II.28.69). Користуючись постановою XII таблиць, наказав своїй дружині зібрати речі, що їй належать, відібрав у неї ключа та вигнав її.

4. (Авл Гелій. Атичні ночі. III.16.12). Мені відомо, що коли жінка народила на одинадцятому місяці по смерті чоловіка, то з цього виникла справа, начебто вона зачала після того, як помер її чоловік, бо децемвіри написали, що людина народжується на десятому, а не одинадцятому місяці.

ТАБЛИЦЯ V.

1. (Гай.Інституції. I.144.145). Нашадки наші стверджували, що навіть повнолітні жінки внаслідок належної їм легковажності мають бути під опікою... Виняток складали лише дівчата весталки, котрих стародавні римляни звільнювали з під опіки на знак поваги до їх сану жерців. Так було встановлено Законом XII таблиць.

3. Хто яке розпорядження дасть на випадок своєї смерті відносно майна або опіки над підвладними йому особами, те розпорядження хай буде непорушним.

4. Якщо будь хто, в кого немає підвладних йому осіб, помре, не залишивши розпоряджень про спадкоємця, то хай його господарство візьме собі найближчий агнат.

5. Якщо у померлого немає агнатів, то нехай господарство після нього візьмуть його родичі.

6. (Гай. Інституції.1.155). За Законом XII таблиць опікунами над особами, яким не було призначено опікуна за заповітом, є їх агнати.

7а. Якщо людина стала божевільною, то хай владу над ним самим і його майном візьмуть його агнати і родичі.

7б. (Ульпіан. Д.27.10 1.1. pr.). Згідно із Законом XII таблиць марнотратнику заборонялось управління майном, що йому належало...

8а. (Ульпіан). Закон XII таблиць передавав патрону спадок після римського громадянина з вільновідпущених в тому випадку, коли останній, не маючи підвладних йому осіб помирав, не лишивши заповіту.

9а. (Гордіан.1.6. с.111.36). За Законом XII таблиць майно, що складається з боргових вимог померлого до інших осіб, безпосередньо, тобто без виконання будь яких юридичних формальностей, розподіляється поміж спадкоємцями в залежності від їх спадкової долі.

9б. (Діоклетіан.1.26. с.11.3). Згідно із Законом XII таблиць борги померлого безпосередньо розподіляються поміж його спадкоємцями в залежності від розміру отриманих ними долей у спадку.

ТАБЛИЦЯ VI.

1. Якщо хтось укладає угоду самозакладу або відчуження речі в присутності 5 свідків і комірника, хай слова, що при цьому виголошуються, будуть непорушними.

2. (Цицерон. Про обов'язки. III.16). За Законом XII таблиць вважалось достатнім надати докази того, що виголошувалось при укладанні угоди, а той, хто відмовиться від своїх слів, підлягав подвійному штрафу.

3. Давність володіння по відношенню до земельної ділянки встановлювалась в два роки, по відношенню до усіх інших речей – в один рік.

4. Законом XII таблиць було визначено, що жінка, яка не бажає встановлення над собою влади чоловіка фактом давності співжиття, повинна була щорічно відлучатися з свого будинку на три ночі і таким чином переривати річну давність володіння нею.

5б. (Паул. Фрагменти Ватикана. 50). Закон XII таблиць затвердив відчуження речі шляхом угоди, яка укладається в присутності 5 свідків і комірника, а також шляхом відмови від права власності на цю річ при судовому вироку перед претором.

8. Закон XII таблиць не дозволяв ні віднімати, ні вимагати як свою власність вкрадені колоди чи жердини, використані для будівництва чи садіння винограднику, але надавав при цьому позов у подвійному розмірі вартості цих матеріалів проти того, хто звинувачувався в їх використанні.

ТАБЛИЦЯ VII.

1. Обхід, тобто незабудоване місце кругом будинку, має бути завширшки в два з половиною фути.

2. Слід зауважити, що при позові про розмежування ділянок необхідно враховувати вказівку Закону XII таблиць, встановлену начебто за прикладом такого законодавчого правила, котре приписує Солону – якщо вздовж сусідньої ділянки копали рів, то не можна було порушувати межу, якщо ставили огорожу, то мали відступити від сусідньої ділянки на один фут, якщо будинок для житла, то відступити на два фути...

3. (Пліній. Природнича історія. XIX.4.50). В Законі XII таблиць не використовували слово хутір, але замість нього вживали часто слово – відгорожене місце, надаючи йому значення батьківського майна.

6. (Гай. Д. 8.3.1.8). За Законом XII таблиць ширина шляху у прямому напрямку визначалась у 8 футів, а на поворотах – у 16 футів.

7. Хай (власники ділянок біля шляху) ставлять огорожу, якщо не прибирають її камінням, то нехай їдуть тягловою худобою там, де забажають.

8б. (Паул. Д. 43.88.1.5). Якщо струмок, що протікає громадською землею або водопровід заподіяв шкоду приватному володінню, власнику останнього надався позов на підставі Закону XII таблиць про відшкодування збитків.

9а. Закон XII таблиць наказував вживати заходів для того, щоб дерева на висоті 15 футів навколо обрізались для того, щоб їхня тінь не причиняла шкоди сусідній ділянці.

10. (Пліній. Природнича історія. XVI.5.15). Законом XII таблиць дозволялось збирати жолуді, що падають з сусідньої ділянки.

11. (Юстиніан. I.41.11.1). Продані та передані речі стають власністю покупця лише у тому випадку, коли він уплатить продавцю продажну ціну або забезпечить йому будь-яким чином задоволення його вимог, наприклад, надасть повіреного або дасть що-небудь у вигляді застави. Так було встановлено Законом XII таблиць.

ТАБЛИЦЯ VIII.

1б. (Цицерон. Про республіку. IV.10.12). XII таблиць встановили смертну кару за невеликий перелік злочинних діянь і в тому числі вважали за необхідне застосовувати її у випадку, коли будь-хто склав або буде співати пісню, що містить у собі наклеп або ганьбить іншого.

2. Якщо вчинить членоушкодження і не примириться з потерпілим, то хай і йому самому буде вчинено те ж саме.

3. Якщо рукою або палицею зламає кістку вільній людині, хай заплатить штраф у 300 асів, якщо рабу – 150 асів.

4. Якщо завдасть образи, хай штраф буде 25.

5. ...Зламає, нехай відшкодує.

6. Якщо хто поскаржиться, що свійська тварина вчинила збиток, то Закон XII таблиць велів або віддати потерпілому тварину, що вчинила збитки, або відшкодувати вартість збитку, що вчинено.

7. Якщо жолуді з твого дерева впадуть на мою ділянку, а я випасав худобу і згодував жолуді худобі, то за Законом XII таблиць ти не міг заявити позов ні про потрапу, бо не на твоїй ділянці паслась худоба, ні про шкоду, вчинену твариною, ні про збитки, вчинені неправомірним діянням.

9. За XII таблицями смертним гріхом для дорослого було отравити або зжати в нічний час врожай з обробленого плугом поля. XII таблиць приписували таку приречену богині Церері людину карати на горло. Неповнолітнього, що винний у такому ж злочині, на розсуд претора або карали батогами, або присуджували до відшкодування заподіяної шкоди у подвійному розмірі.

10. (Гай. Д.47.9.1.9). Закони XII таблиць веліли надівати кайдани і після покарання батогами страчувати того, хто підпалював будівлі або складені біля них скирти хліба, якщо винний вчинив це навмисно. Якщо ж пожежа виникла випадково, тобто з необережності, то закон приписував винному відшкодувати шкоду, а за його неспроможністю зробити це, він підлягав більш легкому покаранню.

11. В XII таблицях приписувалось, що за злісну порубку чужих дерев винний сплачував по 25 асів за кожне дерево.

12. Якщо вбито на місці злочину людину, що скоїла крадіжку в нічний час, це вбивство буде вважатись правомірним.

13. При світлі дня...якщо чинить опір зі зброєю в руках, склич людей.

14. Децемвіри приписували вільних людей, яких піймали на крадіжці, піддавати тілесній карі і видавати головою тому, в кого вкрадено. Рабів же карати батогами і скидати зі скелі, але по відношенню до неповнолітніх було встановлено таке – або піддавати їх на розсуд претора тілесним покаранням, або стягувати з них вчинені збитки.

15а. За Законом XII таблиць було встановлено штраф у потрійному розмірі вартості речей у випадку, коли ці речі було знайдено у будь кого при формальному обшуку, або тоді, коли вони були принесені до укривача і знайдені у нього.

15б. Закон XII таблиць приписує, щоб при проведенні обшуку той, кого обшукують, не мав на собі одягу, крім полотняної пов'язки і тримав у руках чашу.

17. Законом XII таблиць забороняється придбання краденої речі за давністю.

18а. (Тацит. Аналі. VI.16). Вперше XII таблицями було встановлено, щоб ніхто не брав більше одного відсотка на місяць, в той час як до цього бралось за бажанням багатих.

18б. (Катон. Про землеробство. Передмова.1). Пращури наші мали за звичай і закріпили в законах присуджувати крадія до плати подвійної вартості речі, що вкрадено, лихваря – до стягнення у чотирикратному розмірі отриманих відсотків.

19. (Паул). За Законом XII таблиць за річ, яку здано на збереження, дається позов у подвійному розмірі вартості цієї речі.

21. Хай буде відданий богам підземним (тобто прокльону) той патрон, котрий вчиняє збиток своєму клієнтові.

22. Якщо будь-хто приймав участь в укладенні угоди в якості свідка або комірника, а потім відмовлявся це засвідчити, то хай його буде визнано зганьбленим і він втратить право бути свідком.

23. За Законом XII таблиць викритого у лжесвідченні скидали з Тарпейської скелі.

26. ...У XII таблицях приписувалось, щоб ніхто не влаштовував у місті нічних збориськ.

27. Закон XII таблиць надавав членам колегій (спільнот) право укласти між собою будь-які угоди, аби тільки цим не порушували будь-якої постанови, що стосується громадського порядку. Закон цей, очевидно, був запозичений із законодавства Солона.

ТАБЛИЦЯ IX.

1.2.(Цицерон. Про закони. III. 4.11.19.44). Привілеїв, тобто відступів від закону на свою користь, хай не вимагають. Вироки про смертну кару римського громадянина хай виносять не інакше, як в центуріатних коміціях... Преславні Закони XII таблиць містили два

положення, одне з яких знищувало будь які відступи від закону на користь окремих осіб, а друге забороняло виносити вирок про покарання на горло римського громадянина не інакше, як в центуріатних коміціях.

3. (Авл Гелій. Атичні ночі. XX.17). Невже ти вважатимеш за суворе покарання положення закону, яке карає на горло того суддю або посередника, котрих було призначено при судововленні для розгляду справи і яких було викрито в тому, що взяли хабар за цю справу.

5. (Марціан. Д. 47.4.1.3). Закон XII таблиць велить карати на горло того, хто підбурює ворога до нападу на Римську державу, або того, хто передає ворогові римського громадянина.

6. (Сальвіан. Про правління боже. VIII. 5). Положення XII таблиць забороняли позбавляти життя будь якої людини поза судом.

ТАБЛИЦЯ XI.

1.(Цицерон. Про державу. II. 37). Децемвіри другого скликання додали дві таблиці несправедливих законів, між іншим, санкціонували самим нелюдським законом заборону шлюбів між плебеями і патриціями.

ТАБЛИЦЯ XII.

26. (Гай. Інституції. IV. 75.76) Злочини, скоєні підвладними особами або рабами, породжували позови про збитки, за якими домовласнику або власнику раба надавалось право або відшкодувати шкоду, або видати головою винного...

4. Законом XII таблиць заборонялось жертвувати храмам ту річ, що була предметом судового розгляду, в іншому разі стягується штраф у розмірі подвійної вартості речі, однак не встановлено, має бути цей штраф сплачений державі або ж тій особі, котра претендує на дану річ.

5. Закони XII таблиць містили положення про те, що надалі будь-яке рішення народних зборів повинно мати силу закону.

(При перекладі фрагментів використано видання: Хрестоматія по історії Давнього Рима / Под ред. С. Л. Утченко. М., 1962. С. 62.67)

ДОДАТОК 2. ГАЙ. ІНСТИТУЦІЇ

КНИГА І. ПРО ОСОБИ

Про право цивільне (громадянське) і природне

1. Всі народи, що керуються законами та звичаями, користуються частково своїм власним правом, а частково правом, що є загальним для усіх людей.

Отже, те право, котре кожний народ сам для себе встановив, є його власним правом і називається правом цивільним (громадянським), тобто наче власним правом, властивим самим громадянам. А те право, що між усіма людьми встановлене природним розумом, застосовується і захищається однаково у всіх народів і називається правом загальним для всіх народів (*jus gentium*), – воно є, начебто, спільним для усіх народів.

Таким чином, і римський народ користується частково своїм власним правом, а частково правом, спільним для всіх людей.

2. Цивільне (громадянське) право римського народу складається з законів, рішень плебеїв, постанов Сенату, указів імператорів, едиктів магістратів та з відповідей правознавців.

3. Закон є те, що народ римський схвалив і постановив. Плебс відрізняється від народу тим, що словом «народ» відзначаються всі громадяни, включаючи всіх патриціїв; найменуванням же плебсу відзначаються решта громадян, за виключенням патриціїв. Ось чому патриції колись стверджували, що постанови плебеїв для них не обов'язкові, тому що вони складені без їхнього волевиявлення і участі. Але згодом був виданий закон Гортензія, яким було визначено, що постанови на плебейських зборах є обов'язковими для всього народу.

6. Едикти – суть постанови і приписи тих осіб, що мають право їх видавати. Право ж видавати едикти надавали магістратам римського народу, а найважливіше значення в цьому відношенні мають едикти двох преторів-міського і перегринського, юрисдикція яких в провінціях належить їх намісникам...

7. Відповіді правознавців – це думки і судження юристів, яким дозволено було встановлювати і творити право...

Про поділ права

8. Все право, яким ми користуємося, відноситься або до осіб, або до речей (об'єктів), або до позовів. Перед усім розглянемо значення осіб.

9. Головний поділ в праві осіб складається з того, що всі люди або вільні, або раби.

10. Далі з вільних людей – вільнонароджені, другі вільновідпущені.

11. Вільнонароджені – ті, що народились вільними; вільновідпущені – це ті, які відпущені на волю з законного рабства.

17. Особа задовільняє наступним трьом вимогам: якщо вона старше тринадцяти років, була власністю господаря за квіритським правом і отримало свободу, завдяки законного відпущення на волю, оскільки або згідно *vindicta* (на підставі юридичного акту), або внаслідок занесення в цензорний список, чи в силу заповіту, то така особа визнається римським громадянином. В випадку, якщо одного з цих умов не достає, то вона буде латином.

Про способи набування латинами римського громадянства

36. Не всякий бажаючий може відпускати раба на волю.

48. Існує інше ділення в праві осіб. Якраз одні особи самовладні, інші підкорені чужому праву.

49. З підвладних одні знаходяться під владою батька, інші – під владою чоловіка треті – в необмеженій владі (*mancipio*) від іншого.

51. Спершу розглянемо тих, хто знаходиться під владою іншого.

52. Таким чином, під владою панів перебувають раби; ця влада над рабами є інститут загальнонародного права; тому що у всіх взагалі народів ми можемо помітити, що пани мають над рабами право життя і смерті і що все, що придбано рабом, придбано паном.

53. Але в теперішній час нікому з підданих римському народу не дозволяється надмірно жорстоко поводитися зі своїми рабами без законної причини. Завдяки постанові імператора Антоніна той, хто без причини вб'є свого раба, підлягатиме не меншій відповідальності, ніж той, хто вбив чужого раба.

55. Таким чином, під нашою владою перебувають наші діти, народжені в законному шлюбі; право-це є особливість (виключне надбання) римських громадян, або не має майже інших народів, які мали б над дітьми таку владу, яку маємо ми.

56. Римські громадяни тоді вступають в законний і дійсний шлюб і мають над народженими в них дітьми владу, коли вони одружені з римськими громадянками або навіть з латинками та іноземками,

з якими існувало *jus conubii*; а оскільки *conubium* дає право дітям успадкувати майно свого батька, то вони не тільки стають римськими громадянами, але й перебувають під владою батька.

58. Що стосується осіб рабського стану, то з ними не можна одружуватися.

97. Але ж не тільки рідні діти знаходяться під нашою владою, але й ті, яких ми всиновлюємо.

98. Акт всиновлення здійснюється двома способами: або під владою народу, або під владою вищого магістрату, наприклад, претора.

104. Жінки ж не можуть всиновлювати, бо вони і рідних дітей не мають під своєю владою.

108. Тепер поговоримо про тих осіб, які знаходяться під владою чоловіків; це право властиве також римським громадянам.

109. Під владою батька звичайно бувають і чоловіки, і жінки, сімейній ж владі чоловіка підпорядковуються тільки жінки.

110. Отже, цей перехід під владу чоловіка здійснювався трьома способами: давністю, жертвеним хлібом і купівлею.

111. Шляхом тривалого спільного життя переходила під владу чоловіка та жінки, яка на протязі цілого року залишалась безперервно дружиною; ставши внаслідок начебто володіння протягом року власністю чоловіка, вона вступала в його сім'ю і посідала місце дочки...

113. Щодо «купівлі», то на основі її жінки підпадають під владу чоловіка шляхом манципації, так само як на основі символічного продажу...

116. Залишається сказати про те, які особи можуть знаходитись в необмеженій владі, кабалі (*mancipio*) іншого.

117. Так, всі вільні особи чоловічої та жіночої статі, що знаходяться під владою батьків, можуть бути манциповані батьком, тим же самим чином, яким можна манципувати рабів.

119. Манципація полягає в уявному (вигаданому) продажу. Ця форма придбання права власності (*jus proprium*) властива римським громадянам і здійснюється наступним чином. Запросивши не менше п'яти повнолітніх римських громадян в якості свідків і понад того ще одну особу того ж стану, яка тримала б в руках мідні терези і називалася б ваговиком, покупець ще тримаючи мідь говорить так:

«Установлюю, що цей раб по праву квіритів належить мені, і що він повинен рахуватись купленим мною за цей метал і за допомогою цих мідних терезів». Потім він вдаряє цим металом по терезах і передає його як купівельну суму тому, від кого придбав річ за допомогою манципування.

120. Цим засобом манципуються раби і особи вільні, а також тварини, які прирівнюються до *res mancipi*, як, наприклад, бики, коні, мули, віслюки; тим же самим способом звичайно манципуються земельні ділянки як міські так і сільські...

121. Манципація земельних ділянок відрізняється від манципації інших речей тільки тим, що раби і вільні, а так само тварини, прираховуються до розряду *res mancipi*, можуть бути манциповані, тільки будучи наявно причому необхідно, щоб той, придбав (покупець), торкався власноручно того ж самого предмета, який йому передається; тому що акт цей називається *mancipatio*, так як річ береться рукою; нерухомі ж маєтки манципуються звичайно при їх відсутності.

124. Розглянемо тепер, яким чином підвладні звільняються від цієї влади.

127. Ті, що перебувають під владою батька, стають самовладними після його смерті. Але тут можливі відмінності, а саме: зі смертю батька сини або доньки у всякому разі робляться самовладними, а по смерті діда, онуки чи онучки не завжди робляться самовладними, лише в тому випадку, якщо вони по смерті діда не підпадають під владу свого батька.

129. Тому, який висхідний попав в полон до ворога, то хоча він тимчасово стає рабом, але влада над дітьми призупиняється в силу *jus postliminii*, по якому повернувшись на батьківщину з полону набувають попередні права.

132. Крім цього діти перестають бути під владою висхідних завдяки еманципації (звільнені з-під батьківської влади). Але син – тільки після триразової еманципації, решта ж дітей чоловічої або жіночої статі звільняється з-під батьківської влади після одноразової еманципації.

137а. Тільки так через уявний продаж в кабалу (*in manu*) жінки виходять з під влади чоловіка і, якщо вони із цієї манципації будуть відпущені на волю, то робляться самовладними...

138. Оскільки ті, які манциповані, вважаються ніби рабами, то вони робляться самовладними після відпущення на волю за допомогою суду, цензу, заповіту.

156. Агнати – це родичі, з'єднані рідством через осіб чоловічої статі, так як би когнати зі сторони батька... Але ті, які з'єднані кровною спорідненістю через осіб жіночої статі, несуть агнати і знаходяться між собою в іншому родинному зв'язку, що ґрунтується на природному праві.

158. Право агнатства знищується зміною або зменшенням правоздатності; право ж когнатства таким чином не змінюється бо ж цивільний закон може знищити цивільні права, а природних – знищити не може.

КНИГА II. ПРО РЕЧІ.

1. В попередній книзі ми говорили про особисті права; тепер розглянемо речі, які знаходяться або в нашій власності, або за межами нашого володіння.

11. Те, що належить державі або громадам, не є, мабуть, нічиєю приватною власністю, так як державне майно належить усьому суспільству громадян. Приватне майно – це таке, яке належить окремим особам.

14а. Крім того, існує поділ речей на два розряди: на *res mancipi* і *res nec mancipi*.

14в. До *res mancipi* відносяться раби, воли, коні, віслюки, мули та землі, далі, будівлі на італійській землі...

17. Так само майже все те, що відноситься до розряду безтілесних речей, зараховується до *res nec mancipi*, за винятком сільських серві-тутів, які, як відомо, рахуються *res mancipi*, хоча належать до числа речей безтілесних.

18. Однак існує велика різниця між речами *mancipi* і *nec mancipi*.

19. А саме *res nec mancipi* переходять у власність другої особи шляхом простої передачі, якщо тільки речі ці фізичні і внаслідок цього можлива передача.

22. *Res mancipi* – це ті, які переходять до іншої особи шляхом манципації; саме тому ці речі й названі *mancipi*. Яке значення та яку силу має манципація, таку саму силу має форма набуття прав, яка називається *injure cessio*.

25. В більшості випадків, однак, і майже завжди, ми користуємося манципаційною формою, для якої завжди легко знайти поміж друзів свідків,

саме тому не потрібно, з метою здійснення *in jure cessio*, звертатися до претора або намісника провінції, що пов'язано з певними труднощами.

26а. Земельні ділянки, які знаходяться в провінціях, не тільки не вважаються власністю тих, хто володіє, але там навіть не має ніякої вільної громади.

40. Слід зазначити, що у іноземців є тільки один вид власності, а саме: кожен буде або власником, або таким не вважається; таким самим правом користувався колись і римський народ – або кожен був власником за квіритським правом, або таким не вважався. Але пізніше було прийнято такий розподіл власності, що один міг бути господарем за квіритським правом, а другий – простим володільцем (*in bonis habere*).

43. Втім, ми можемо придбати давністю речі, передані нам не їх власником, все рівно, будуть ці речі належати до числа *mancipi* або *res mancipi*, якщо тільки ми дістали їх добросовісно, вважаючи, що той, хто передавав, мав право на відчуження речі.

44. Це, мабуть, запроваджено для того, щоб відношення власності не залишались довгий час невизначеними, тому що для власника є достатнім строк в один або два роки для того, щоб він встиг захисти-ти своє право.

62. Іноді трапляється, що власник речі не може відчужувати її і, навпаки, невластник має владу відчуження речі.

63. Насправді, за Юлієвим законом забороняється чоловіку відчужувати посаг, нерухоме майно, всупереч волі дружини, хоча це майно є його власністю...

64. Отже, з того, що нами сказано, випливає, що одні предмети ми отримуємо у власність за природним правом, наприклад, предмети, які відчужуються шляхом простої передачі, інші – за цивільним правом (*манципация, injure sessionis, узукація*) – все це способи придбання, характерні праву римських громадян.

66. І не тільки те, що стає нашою власністю шляхом передачі, належить нам за природним правом, але також і те, що ми придбали шляхом заволодіння, так як ці речі були без господаря, як, наприклад, ті, які захоплюються на землі (дикі звірі), в морі (риби) або в повітрі (птахи).

67. І якщо ми впіймаємо дикого звіра, чи птаха, чи рибу, то ці тварини до тих пір визнаються нашими, поки ми тримаємо їх в нашій владі. Коли ж вони втечуть з-під нашого нагляду і стануть знов вільними, то знову ж таки стають власністю першого, хто їх схопить, оскільки вони перестали нам належати...

69. За природним правом нам належить також і те, що ми захоплюємо у ворогів.

Про те, чи можуть малолітні щось відчужувати

80. Тепер нам належить знати, що ані жінка, ні малолітній без згоди опікуна відчужувати *res mancipi* не можуть, і що річ, яка належить до розряду *res mancipi*, жінка має право відчужувати, а малолітній – не має.

83. Але, з іншого боку, всі речі, як *res mancipi*, так і *res nec mancipi*, жінки та малолітні можуть отримувати без дозволу опікуна, оскільки їм надається можливість без дозволу опікуна покращувати своє становище.

86. Ми набуваємо не тільки самотужки, але також і через тих, кого ми маємо в нашій батьківській і шлюбній владі або в кабалі, ми набуваємо так само через тих рабів, якими ми володіємо на основі узурфукута, і через вільних людей та чужих рабів, якими добросовісно володіємо.

87. Отже, все те, що придбають наші підвладні діти, рівним чином і те, що дістають у власність наші раби шляхом манципації, передачі або на основі стипуляції або яким-небудь іншим способом, – все це дістається нам, оскільки той хто знаходиться в нашій владі, нічого свого мати не може...

99. Поговоримо про спадок. Властивість його подвійна: спадок переходить до нас або за тестаментом (заповітом), або за законом.

100. Спочатку поговоримо про ті, які переходять до нас за тестаментом.

101. Спершу використовували два види тестаментів: тестамент складали або перед усім народом в куріатних зборах, або перед походом, тобто коли для війни брались за зброю і збирались йти у бій.

102. Пізніше став звичним третій вид тестаменту – за допомогою міді та терезів. Якщо хтось не залишив тестаменту ні в куріатних зборах, ні на полі бою, то, у випадку якщо несподівано виникла загроза смерті, він передавав у формі манципації товаришу (сторонній особі) свою фамілію, тобто своє майно, і просив того розділити це майно відповідно до його останньої волі...

Про заповіти вояків

109. Від обов'язку дотримуватися при складанні тестаменту вищевказаних форм звільнені імператорськими указами воїни з причини надзвичайної їхньої недосвідченості, тому їх тестамент вважається дійсним в будь-якому випадку, хоча б вони і не закликали законної кількості свідків, і не продали спадкового майна удаваним способом, і не заявили б урочисто своєї останньої волі.

113. Мабуть, жінки знаходились в кращих умовах, ніж чоловіки, саме чоловік, молодший 14 років складати тестамент не може, навіть за участю опікуна; жінка ж може, тому що вона, досягнувши 12-річного віку, набуває права складати тестамент.

117. Урочисте призначення спадкоємця здійснюється таким чином: «Нехай буде Тіцій спадкоємцем»; прийнята й така формула призначення: «Я наказую Тіцію бути спадкоємцем»; не використовувалось таке призначення: «Я хочу, щоб Тіцій був спадкоємцем...».

119. Претор, однак, може надати призначеним спадкоємцям володіння спадком відповідно до заповітного документа, якщо він буде підписаний сьома свідками і якщо нема спадкоємця, до якого б за законом міг перейти спадок, наприклад брата, якій був народжений від того ж батька, або дядька по батькові, або сина від брата, то призначені спадкоємці можуть утримати за собою спадок.

123. Так само той, хто має підвладного сина повинен потурбувати- ся про те, щоб призначити його спадкоємцем, або, назвавши його по імені, позбавити спадку.

Інакше, якщо батько промовчить, то тестамент не набере чинності – так, за думкою наших вчителів (сабініанців), ніхто не може бути спадкоємцем за цим тестаментом, навіть якщо б (незгаданий) син вмирав раніше самого спадкоємодавця, тому що з самого початку цей акт не був тестаментом. Але прихильники іншої школи (прокульянці) згодні з тим, що якщо син живий до часу смерті батька, то він, певна річ, перешкоджає призначеним спадкоємцям і стає найближчим спадкоємцем за законом; але якщо син помирає раніше ніж батько, то, як деякі думають, можна в силу тестаменту прийняти спадок...

124. Якщо ж спадкоємодавець обійде мовчанням інших дітей, то тестамент не втрачає силу; особи, яких обійшли в ньому, допускаються до спадку сумісно з призначеними спадкоємцями, кожний в одній частці, якщо вони прямі спадкоємці (свої); якщо ж сторонні, то дістають половину, тобто якщо хтось, наприклад, призначить трьох синів спадкоємцями, а обійде мовчанням доньку, то вона дістає за правом приросту четверту частину спадку... Але якщо спадкоємодавець закликає до спадкування сторонніх і обійде доньку, то вона за правом приросту отримує половину спадку. Те, що ми сказали про доньку, вважаємо сказаним також і про онука, і про всіх дітей – все одно, чи будуть вони жіночої чи чоловічої статі.

127. Але, якщо батько залишає сина без спадку, то повинен зробити це поіменно, в іншому випадку син залишається спадкоємцем. Поімен- не вилучення зі спадку має місце у випадку, якщо хтось користується такими словами: «Син мій Тіцій хай не буде моїм спадкоємцем...».

128. Інших дітей різної статі можна залишити без спадку за допомогою загальної формули такими словами: «Всі інші хай будуть залишені без спадку...». Так приписує цивільне право.

129. Претор наказує всіх дітей чоловічої статі, тобто онуків і правнуків, залишати без спадку поіменно; дітей жіночої статі, тобто доньок, онучок, правнучок, можна залишати без спадку або поіменно, або використовуючи загальну формулу.

185. Призначати спадкоємцями дозволено як вільних людей, так і рабів, причому як власних, так і чужих.

186. Однак нашого раба слід зробити одночасно і вільним, і спадкоємцем, використовуючи такий вираз: «Раб мій Стіх хай буде вільним і хай буде спадкоємцем...».

КНИГА ІІІ. ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

1. Спадок після тих, хто помер, не залишивши тестаменту, належить по Закону XII таблиць, по-перше, «своїм» спадкоємцям (suos heredes).

2. «Своїми» спадкоємцями вважаються ті діти, що перебували під владою спадкодавця (до самої його смерті), як, наприклад, син або дочка, онук або онука від сина, правнук і правнучка, народжені від найближчого,

нисхідного агната по чоловічій лінії, і байдуже, природні вони діти або усиновлені. Але онук або онука, правнук або правнучка тоді лише включалися до числа «своїх» спадкоємців, якщо особа, що передує перестає бути у владі (агнатській) висхідного... Тому якщо син буде під владою батька на час смерті останнього, то онук від нього не може бути «своїм» спадкоємцем...

3. Так само дружина, що знаходиться під владою чоловіка, який помирає, є «своєю» спадкоємицею, бо вона займає місце дочки; рівним чином і невістка, що залишається під владою сина (вважається «своєю» спадкоємицею), бо вона займає місце онуки...

9. Якщо (після померлого) не було «своїх» спадкоємців, та спадщина, по тому ж самому Закону XII таблиць, належить агнатам.

10. Агнатами називаються ті особи, що з'єднані законною спорідненістю; законного вважається та спорідненість, що виникає через осіб чоловічої статі, таким чином, брати, народжені від одного й того ж батька, суть агнати по відношенню один до одного...

Таким чином, ми могли б налічити багато ступенів агнатства.

11. Однак Закон XII таблиць надає спадок не всім агнатам водночас, а лише тим, що знаходяться у найближчому ступені спорідненості...

17. Якщо (після небіжчика) не залишалось ані «своїх» спадкоємців, ані агнатів, то той же Закон XII таблиць закликає до успадкування родичів. Хто такі родичі, ми сказали у першій книзі...

18. У цих же межах полягають за Законом XII таблиць права спадкування після осіб, які померли без тестаменту. Кожен може зрозуміти, яка була суворість та компактність цього закону.

19. Так, наприклад, еманциповані діти по цьому закону не мають жодного права на спадок агнатських висхідних, бо вони перестають бути «своїми» спадкоємцями.

25. Але ця надмірна суворість права була згодом виправлена едиктом претора.

26. Претор закликає усіх дітей, що не мають за Законом XII таблиць, прав успадкування, так начебто вони були під владою (агнатського) висхідного ще під час його смерті, не роблячи різниці, чи будуть вони одні або спільно зі «своїми» спадкоємцями, тобто тими, що залишалися під владою батька.

34. Інколи, проте, ані заради виправлення, ані заради заперечування давнього права, а скоріше, для його зміцнення претор обіцяє володіння спадком... у тому випадку, коли тестаменту нема, претор закликає до спадкування своїх спадкоємців та агнатів Той, хто таким чином отримає спадок, може користуватися інтердиктом...

Однак, незалежно від преторського порядку успадкування, останнім (своїм та агнатам) належить спадок відповідно до цивільного права.

88. Тепер перейдемо до зобов'язань, головним поділом яких є поділ на два види: кожне зобов'язання виникає з контракту або з делікту.

89. Розглянемо раніше ті, що походять з контракту; їх чотири види: вони виникають внаслідок передачі речі, або урочистими словами, або письмовим чином, або простою угодою.

90. Зобов'язання створюється передачею речі, наприклад, коли дають позику.

92. Зобов'язання словами укладають шляхом питання та відповіді, наприклад:

«Зобов'язуєшся урочисто дати? Зобов'язуюсь. – Обіцяєш? – Обіцяю. – Ручаєшся? – Ручаюся. – Зробиш? – Зроблю».

93. Але, щодо наступного виду словесного зобов'язання: «Чи зобов'язуєшся урочисто дати? – Зобов'язуюсь», то він властивий лише римським громадянам.

Інші види належать праву народів і вживаються поміж всіма людьми – як поміж римськими громадянами, так і між іноземцями.

106. Божевільний не може вчиняти жодного юридичного акту, бо він не розуміє, що робить.

107. Малолітній вчиняє законно всяку угоду, якщо тільки опікун приймає участь там, де затвердження опікуна необхідно...

108. Те ж саме правило застосовується відносно жінок, що знаходяться під опікою.

128. Зобов'язання ґрунтується на письмовому документі, якщо, наприклад, його заносять до прибутково-видаткової книги...

134. Крім того, письмове зобов'язання виникає, очевидно, внаслідок боргових розписок, тобто, якщо хтось напише, що він винен або що він дає...

135. Консенсуальні зобов'язання виникають шляхом простої угоди між сторонами при купівлі-продажу, наймі, товаристві, дорученні.

136. Говорять, що в цих випадках виникає зобов'язання в силу угоди сторін, тому що немає жодної необхідності ані в словах, ані в листі, але достатньо, щоб ті, хто укладають зобов'язання, прийшли до згоди. Ось чому такі угоди укладаються і поміж від-сутніми...

Про купівлю та продаж

139. Купівля і продаж укладаються, як тільки зійшлися у ціні, хоча б ціна не була ще сплачена та не був даний завдаток, бо те, що дається у вигляді завдатку, є лише доказ укладення контракту.

142. Договір найму (і купівля-продаж) підпорядковані тим же законним правилам; договір найму визнається укладеним тоді, коли точно визначена наймна плата.

148. Договір про сумісну діяльність (товариства) ми звичайно укладаємо або з тим, щоб вступити у спілкування з усім своїм майном, або заради укладення якої-небудь угоди.

149. Виникло, однак, важливе питання, чи можна укласти договір про сумісну діяльність таким чином, щоб один отримав більшу вигоду або поніс менші збитки... Сервій Сульпіцій, думка якого взяла гору, гадав, що таке

товариство може відбутися... адже відомо, що можна укласти договір про сумісну діяльність і так, що один вносить гроші. Другий їх не вносить, а прибуток у товаришів спільний, тому що часто праця одного рівнозначна грошам другого.

150. Відомо і те, що якщо між товаришами не відбулося жодної точно угоди на рахунок частого прибутку і збитків, то прибуток і збитки розподіляються між ними порівну...

151. Сумісна діяльність триває доти, доки існує взаємна угода членів; але якщо хтось з товаришів вийде з його складу, то контракт припиняється.

152. Сумісна діяльність припиняється також внаслідок смерті одного з учасників, оскільки той, хто укладає договір про сумісну діяльність обирає собі певного партнера.

154. Сумісна діяльність припиняється також, якщо продається публічно або приватне майно одного з товаришів.

154а. Сумісна діяльність, про яку йдеться, тобто яка укладається шляхом простої угоди, належить до загальнонародного права, отже норми застосовуються між всіма людьми на підґрунті природного розуму.

168. Зобов'язання виконуються здебільшого платежем належного...

169. Рівним чином припиняється зобов'язання через акцептиляцію; акцептиляція же є уявною сплатою. І справді, якщо ти бажаєш вибачити мені те, що я тобі повинен по вербальному зобов'язанню, то можеш цього досягнути, якщо дозволиш мені вимовити наступні певні слова:

«Чи отримав ти те, що я тобі обіцяв?», а ти відповіси: «Отримав».

182. Перейдемо тепер до зобов'язань, що виникають з деліктів; якщо, наприклад, хтось вчинив крадіжку, розграбував майно, завдав збиток, спричинив кривду, зобов'язання, що виникають в усіх цих випадках, відносяться до одного роду...

195. Крадіжка буває не тільки тоді, коли хтось таємно потягнув чужу річ, але і взагалі, коли хтось привласнює собі чужу річ всупереч волі її господаря.

196. Таким чином, якщо хтось користується річчю, відданою йому на зберігання, то він вчиняє крадіжку. Якщо хто отримає річ для певного користування і зверне її на інше вживання, то він відповідає як злодій...

200. У певних випадках вчиняють навіть *furtum* своєї речі, якщо, наприклад, боржник викраде річ, дану у заставу, або якщо я таємно віднімаю свою річ від сумлінного її власника. Тому вирішено: той, хто переховує, що до нього повернувся раб, яким сумлінно володів інший, вчиняє *furtum*.

208 Нарешті, слід знати, що виникло питання, чи вчиняє малолітній *furtum*, коли перебирає чужу річ. Більшість вирішила, що якщо крадіжка вчиняється з бажання вкрати, той малолітній тільки тоді відповідає за цей злочин, коли він у віці, близькому до повноліття, і внаслідок цього збагне свій злочин.

210. Позов про шкоду, незаконно завдану, встановлений Аквілієвим законом, в першому розділі якого постановлено, що, якщо хтось незаконно уб'є

чужого раба або чуже четвероногу свійську тваринну, той зобов'язується сплатити господарю найвищу ринкову вартість вбитого за цей рік.

211. Таким, що незаконно убиває, вважається той, за умислом або з вини якого вчиняється вбивство, і немає жодного іншого закону, за яким повинно би стягнути штраф за збиток, завданий непроти законним чином; внаслідок цього не наражається на покарання той, хто завдав шкоду – випадково, без вини та умислу.

213. Той, чийого раба забито, вільний звинувачувати убивцю у кримінальному злочині або відшукувати збитки по цьому закону.

221. Очевидно, ми терпимо *injuria*, не тільки нам самим нанесену, але і нашим підвладним дітям, нашим дружинам, хоча б вони і не знаходились під нашою сімейною владою...

222. Власне, особисто рабу не завдається жодної *injuria*, але вважається ображеним його хазяїн...

224 Претор дозволяє нам самим оцінювати *injuria*, і суддя присуджує нам таку суму, на яку ми оцінили кривду або менш, згідно своїм розсудом. Але оскільки жорстоку *injuria* звичайно оцінює претор хоча суддя може присудити меншу суму, однак в більшості випадків він не наслідуються зменшити її внаслідок авторитету претора.

225. *Injuria* вважається тяжкою за діями (якщо хтось, наприклад, кимось поранений, висічений або побитий палицями); або за місцем (якщо, наприклад, образа нанесена у театрі або на площі); або за особою (якщо, наприклад, зазнає кривди магістрат) або коли кривди буде завдано сенатору простою людиною (низького походження).

КНИГА IV. ПРО ПОЗОВИ

1. Нам залишається поговорити про позови.

Якщо задати питання, скількох видів бувають позови, то найправильніше прийняти два види позовів: речові та персональні.

2. Персональним буде той позов, який ми подаємо проти того, хто відповідальний чи за договором, чи за деліктом, тобто персональним позов буває тоді, коли ми формуємо позовну заяву таким чином, що відповідач повинен чи передати, чи зробити, чи надати що-небудь.

3. Речовий позов має місце тоді, коли ми заявляємо і стверджуємо, що тілесна річ – наша, або розпочинаємо спір про те, що ми маємо яке-небудь право,... наприклад, користування, узурфрукта...

5. Речові позови називаються ще в'їндикаціями, а персональні позови, в яких ми виражаємо вимогу дати що-небудь або зробити що-небудь – кондикціями.

6. Іноді ми заявляємо позов з метою отримати річ, іноді – лише для покарання, ще в інших випадках – з тією та іншою метою.

11. Позови, які вживались у давнину, називалися *legas actiones* через те, що були встановлені законами, так як в той час не були у вживанні преторські едикти, які ввели нові позови, або через те, що в позовних формулярах

відтворювалися слова і вирази закону, і через те вважалися незмінними подібно до самих законів.

30. Всі ці форми судочинства поступово вийшли із вжитку, так як внаслідок черезмірної дріб'язковості тодішніх юристів, які рахувалися творцями права, справа була доведена до того, що найменше відхилення від припису чи обряду тягнуло за собою програш справи; тому законом Ебуція і двома законами Юлія було відмінено ці урочисті позови і введено судочинство за допомогою формул.

75. На випадок злочину, скоєного синами і рабами,- якщо вони, наприклад, здійснили крадіжку чи нанесли образу, встановлені ноксальні позови, за якими батькові чи господарю надається або прийняти на себе наслідки скоєного злочину як винагороду, або виказати винного головою...

82. Зараз ми повинні сказати, що заявляти позови ми можемо або від свого власного імені, або від чужого в якості, наприклад, представника в процесі, уповноваженого, опікуна, тоді як під час панування старого судочинства заявляти позови від імені третьої особи не дозволялось, за виключенням деяких випадків.

103. Всі суди базуються на приписах цивільного права, або на преторській владі.

104. Цивільні (законні) суди це ті, що відбуваються в самому місті Римі або в межах тисячі кроків від Риму між римськими громадянами і при сприянні одного судді.

105. На преторській владі базуються суди, що складаються із рекуператорів, і ті, які здійснюються при сприянні одного судді, коли суддя чи одна із сторін, що сперечаються, належить до перегринів. В тому ж становищі знаходяться всі ті суди, які відбуваються в межах міста Риму як між римськими громадянами, так і між перегринами. Ці суди базуються на преторській владі, тому що вони мають силу до тих пір, поки зберіг свою владу той, хто призначив ці суди.

117. Заперечення (ексцепції) мають місце також в тих позовах, які не спрямовані на персону. Якщо ти, наприклад, страхом чи злим наміром схилив мені дати шляхом манципації яку-небудь річ у власність і будеш її від мене вимагати, то мені дається заперечення, за допомогою якого ти усуваєшся, якщо я доведу, що ти заставив мене погодитись під впливом погроз чи обману.

139. У певних випадках претор чи проконсул застосовує свою владу для припинення спорів. Це можливо тоді, коли спір іде між сторонами про посідання і ніби посідання; претор наказує чи забороняє що-небудь. Урочисті формули наказу, якими він користується в цьому випадку, називаються інтердиктами чи декретами, чи інтердиктами в вузькому розумінні слова.

140. Декретами вони називаються тоді, коли претор наказує ко-небудь зробити що-небудь, наприклад, повернути захоплену річ; інтердиктами – тоді, коли наказує утриматися від яких-небудь дій, наприклад, коли забороняє чинити насильство персоні, що володіє правильно..

141. Однак коли претор наказав що-небудь зробити чи заборонив, то цим справа відразу не закінчується; сторони йшли до судді чи до рекуператорів.

Тут після наведення формул перевіряли, зроблено чи не зроблено по едикту претора те, що він наказав зробити...

150. Коли дається інтердикт з приводу землі чи будівлі, то за наказом претора бере гору той, хто володіє під час інтердикту, якщо тільки він не силою, не таємно, не прекарним способом не отримувал посідання від супротивника; а навпаки, при інтердикті про рухому річ той отримує верх, хто володів нею на протязі більш ніж половини останнього року й не насильно, не таємно, не прекарним способом.

154. Для відновлення порушеного володіння звичайно дається інтердикт в тому випадку, коли хто-небудь втратив посідання внаслідок насильства. Цим інтердиктом, той хто вигнав примушується повернути посідання витісненому із своєї ділянки, якщо тільки останній не володів нерухомим майном того, хто вигнав не насильно, не таємно чи прекарним способом.

(При перекладі використано латинський та російський тексти за виданням: Гай. Институции /

Пер. с лат. Ф. Дадынского. – М.: Юристъ, 1997)

ДОДАТОК 3.
ДИГЕСТИ ЮСТИНІАНА
(фрагменти)

КНИГА ПЕРША

Титул 1. Про правосуддя та право

1. (Ульпіан). Тому, хто вивчає право, треба насамперед знати, звідки з'явилося слово «право» (jus). Право похідне від «правосуддя» (justitia), бо, згідно з чудовим визначенням Цельса, право є наука про добре та справедливе.

§ 2. Вивчення права складається з двох частин: публічне та приватне (право). Публічне право, те, що стосується становища римської держави, приватне те, що стосується інтересів окремих осіб: існує корисне для суспільства і корисне приватне. Публічне право включає в себе святині (sacra), служіння жерців, стан магістратів. Приватне право складається з трьох частин, бо його складають або з природних приписів, або (з приписів) народів, або (з приписів) цивільних.

§ 4. Право народів (jus gentium) це те, яким користуються народи людства; легко можна зрозуміти його відмінність від природного права: останнє є спільним для всіх тварин, а перше лише для людей (в їхніх стосунках) між собою.

3. (Флоріан). Ми повинні давати відсіч насильству і протиправності, бо правом визначено, що коли хтось зробить що-небудь для захисту свого тіла, то вважається таким, що вчинив правомірну дію: і, оскільки природа встановила між нами якусь спорідненість, то послідовно (вважати) злочином (гріхом), якщо одна людина творить зло іншій.

6. (Ульпіан). Цивільне право не відокремлюється геть від природного права або від права народів і не у всякому дотримується його: якщо ми щось додаємо до спільного права або що-небудь з нього виключаємо, то створюємо власне, тобто цивільне право.

7. (Папініан).

§1. Преторське право – це те, яке ввели претори для сприяння цивільному праву або для його доповнення або виправлення з метою суспільної користі;

8. (Марціан). Бо й саме преторське право є живим голосом цивільного права.

10. (Ульпіан). Правосуддя є незмінна і постійна воля надавати кожному його право.

§ 1. Приписи права суть такі: жити чесно, не завдавати шкоди іншому, кожному віддавати те, що йому належить.

§ 2. Правосуддя є пізнання божественних і людських справ, наука про справедливе та несправедливе.

11. (Паул). Слово «право» вживається у декількох значеннях: по-перше, «право» означає те, що завжди є справедливим і добрим – яким є природне право. В іншому значенні «право» – це те, що корисне усім або багатьом у кожній державі – таке цивільне право. Не менш вірно у нашій державі «правом» називається «*jus honorarium*». Кажуть, що претор висловлює право (виносить рішення), навіть якщо він вирішує несправедливо; це (слово) стосується не того, що претор зробив, але того, що йому належало зробити.

Титул III. Про закони, сенатусконсульти та тривалі звичаї

1. (Папініан). Закон є загальний (для всіх) припис, рішення досвідчених людей, стримування злочинів, які створюють навмисно або із незнання, загальна (для усіх громадян) обіцянка держави.

5. (Цельс)... право має бути головним чином пристосоване до того, що трапляється часто і легко, а не вельми рідко.

7. (Модестін). Дія (сила) права; веліти, забороняти, дозволяти, карати.

8. (Ульпіан). Права встановлюються не для окремих осіб, а взагалі.

17. (Цельс). Знати закони означає сприймати не їх слова, але їхній зміст і значення (силу і владу).

18. (Цельс). Є більш справедливим таке тлумачення законів, при якому охороняється їхня воля.

24. (Цельс). Невірно приймати рішення або давати консультацію на підставі якоїсь частки закону, без розгляду закону в цілому.

25. (Модестін). Ні в якому разі сенс закону або справедливість не допускають, щоб те, що прийняли для користі людей, ми обертали шляхом жорстокого тлумачення у суворість, всупереч благополуччю людей.

29. (Паул). Вчиняє проти закону той, хто робить заборонене законом; вчиняє в обхід закону той, хто, зберігши слова закону, обходить його зміст...

31. (Ульпіан). Принцепс вільний від (дотримання) законів.

32. (Юліан). Якщо ми не маємо писаних законів для якихось справ, то слід дотримуватись встановленого мораллю і звичаєм; а якщо цього немає для якоїсь справи, то (слід дотримуватись) найбільш близького і такого, що слідує з останнього (правила); якщо ж і цього немає, то слід застосовувати право, яким користується місто Рим.

41. (Ульпіан). Усе право Стосується або придбання, або збереження, або зменшення; йдеться про те, яким чином щось стає належним комусь, або яким чином хтось зберігає свою річ чи право, або яким чином хтось відчужує чи втрачає.

Титул V. Про становище людей

1. (Гай). Усе право, яким ми користуємося, стосується або осіб, або речей, або дій. (actiones).

4. (Флорентін). Свобода є природна здатність кожного робити те, що йому заманеться, якщо це не заборонено силою або правом.

5. (Марціан). Становище (усіх) рабів однакове; з вільних людей одні є вільнонародженими, а інші звільненими з рабства, і

25. (Ульпіан). Ми повинні визнати вільнонародженим навіть того, про кого (в цьому відношенні) висловився суд, хай би він був звільненим з рабства: бо судові рішення приймається за істину.

Титул VI. Про тих, хто є персонами свого або чужого права

1. (Гай) деякі особи є особами свого права, деякі підпорядковані чужому праву. Розглянемо, хто підпорядкований чужому праву; бо якщо ми знаємо які вони, то зрозуміємо, хто є особами свого права.

§ 1. Підвладними хазяїв є раби, і ця влада ґрунтується на праві народів: адже у всіх народів ми можемо однаково спостерігати, що хазяї мають над рабами владу життя та смерті; і те, що набувається через раба, набувається паном.

§ 2. Але зараз нікому, хто знаходиться під римським пануванням, не дозволяється бути надто жорстоким до рабів без причини, визнаної законом.

3. (Гай). Також під нашою владою знаходяться наші діти, котрих ми породили у законному шлюбі; це є правом, що належить римським громадянам.

4. (Ульпіан). З римських громадян деякі є батьками сімейства, а деякі синами сімейства, деякі матері сімейства, деякі дочки сімейства. Батьки сімейства це ті, хто мають свою владу, є вони повнолітніми чи неповнолітніми; подібно до цього, матері сімейства, сини сімейства і дочки сімейства знаходяться під чужою владою. Бо той, хто народжується від мене і моєї дружини, знаходиться під моєю владою; так само той, хто народжується від мого сина і його дружини...

Титул VII. Про всиновлення та звільнення з-під влади і про інші способи припинення влади

1. (Модестін). Синами сімейства робить не лише пригода, а й всиновлення.

12. (Ульпіан). Хто звільнився з-під батьківської влади, той не може бути поверненим під владу інакше, як шляхом всиновлення.

16. (Яволен). Всиновлення може мати місце стосовно тих осіб, відносно яких і за природою це може мати місце...

Титул VIII. Про поділ речей та їх властивості

1. (Гай). У найбільш загальному вигляді речі поділяють на дві частини: одні є речами божественного права, інші – людського права....

Речі божественного права не входять до складу чийогось майна. Те, що віднесено до речей людського права, частіше є чийм-небудь майном; але ці речі можуть і не бути чиймось, бо речі які відносяться до спадку, не є чиймось майном, поки не з'явиться спадкоємець.

Титул ІХ. Про сенаторів

4. (Помпоній). Хто не гідний нижчого звання, той тим більше не гідний вищого звання.

КНИГА ДРУГА

Титул І. Про юрисдикцію

2. (Яволен). Кому надано юрисдикцію, тому надано й те, без чого юрисдикцію не може бути здійснено.

10. (Ульпіан). Той, хто здійснює юрисдикцію, не може виголошувати рішення ні у своїх справах, ні у справах своєї дружини або своїх дітей, ні своїх вільновідпущених або інших осіб, котрі знаходяться при ньому.

Титул ІІ. Які правові положення хтось встановлює іншим, такі можуть бути застосовані і до нього

1. (Ульпіан). Цей едикт встановлює положення найвищої справедливості і не може викликати чогось обґрунтованого незадоволення: бо хто ж не згоден, щоб у його справі було винесено таке ж рішення, яке він сам виносить для інших або доручає винести.

§1. Зрозуміло, що те право, котре хтось вважає справедливим застосувати до іншої особи, повинно визнаватись дійсним і для самого себе...

Титул ІV. Про виклик до суду

5. (Паул). Мати завжди є відомою, якщо вона зачала поза шлюбом, але батько це той на кого вказує шлюб...

21. (Паул). Хоча той, хто знаходиться у себе вдома, може бути викликаним до суду, однак ніхто не може бути вилученим зі свого дому.

Титул Х. Про того, чий дії завадили комусь з'явитись до суду

1. (Ульпіан). Претор визнав необхідним найсправедливішим чином карати того, хто зловмисне завадив комусь з'явитись до суду.

Титул XIII. Про повідомлення

1. (Ульпіан). Хто хоче подати позов, той повинен попередньо заявити про нього відповідачеві: бо найсправедливішим є такий порядок, при якому той, хто збирається подати позов, має заявити про це відповідачеві, щоб той знав, чи повинен він поступитись або вести подальшу суперечку, і якщо він вважає, що варто сперечатись, то щоб він прийшов (до суду) приготвленим до розгляду справи, вивчивши позов, поданий про нього...

Титул XIV. Про договори (Про угоди)

1. (Ульпіан). Справедливість цього едикту слідує із самої природи. Бо що більше відповідає людській порядності, ніж дотримуватись того, про що вони (люди) домовились.

§1. Слово «*actum*» подить від «*actio*», звідти походить і слово «*рах*».

§2. Договір є бажання двох або декількох осіб одного й того ж і їхньою згодою.

§3. Слово «*conventio*» має загальне значення й стосується всього, про що домовляються ті, то ведуть справи з метою укладення угоди або мирової домовленості... Слово «*conventio*» (згода) є настільки загальним, що, як сказав Педій, немає ніякого контракту, зобов'язання, де б не було згоди, незалежно від того, здійснюється вона передачею речі або слів, бо й стипуляція, котра здійснюється за допомогою слів, нікчемна, якщо немає згоди.

2. (Паул). Лабеон каже, що можна досягти згоди або передачею речі, або письмово, або навіть за допомогою посланця (*numtius*), якщо сторони не знаходяться в одному місці; визначається також, що можна досягти узгодження мовчазною згодою: так, що моему боржнику я поверну боргову розписку, то, зрозуміло, що між нами є згода про те, що я не буду звертатись з вимогою, і йому у майбутньому надається можливість заявити есцепцію, яка ґрунтується на домовленості.

3. (Модестін). Після того, як зalog повернули боржнику, якщо гроші не було сплачено, то немає сумніву, що можна стягувати борг (якщо не доведено, що інше було предметом особливих переговорів).

4. (Паул). Так само, оскільки мають силу навіть мовчазні узгодження, то встановлено, що принаймі житла у містах все те, що завезено і занесено (наймачем), є заставою для наймодавця, хоча б і не було ніякої спеціальної домовленості. §1. Відповідно до цього і німий може укласти договір...

5. (Ульпіан). Маємо три види угод; вони укладаються внаслідок або державних чинників, або приватних чинників: приватні угоди є або законними, або ґрунтуються на праві народів. Державна угода- це та, яка укладається внаслідок миру...

6. (Паул). Законна угода – це те, що закріплено якимось законом, іноді з договору виникає або договором погашається чи підтримується законом або сенатусконсультом.

7. (Ульпіан). Угоди, що ґрунтуються на праві народів, іноді породжують позови, іноді – екsepцію.

§ 1. Ті, які породжують позови, не залишаються при своїй (загальній) назві (раста), але позначають найменуванням, присвоєним цьому виду контрактів, наприклад: купівля-продаж майна, *societas*, *commodatum* схов та інші подібні контракти.

§ 2. Але якщо дана справа не підпадає під якийсь контракт, але залишається сутність договору, то згідно з правильною відповіддю Аріста Цельсу, зобов'язання є. Наприклад, я дав тобі річ, щоб ти дав мені іншу річ, дав (тобі річ), щоб ти щось зробив: це є синалагмою, і звідси виникає цивільне зобов'язання.

§ 7. Претор каже: «Я буду охороняти договори, які укладено не внаслідок зловмисництва і не всупереч законам, плебісцитам, сенатусконсультам, деректам, едіктам принципів і не в обхід якогось з правил».

§ 9. Претор каже, що не буде охороняти договір, укладений зло- вмисне (зі злим умислом). Злий умисел здійснюється шляхом лукавства та обману і, як каже Педій, є укладений зловмисне такий договір, при якому для того, щоб обійти іншого, робиться одне, а симулюється інше...

17. (Паул). § 1. Деякі позови погашаються шляхом договору і в силу самого права (*ipso jure*) наприклад, позов, який слідує з кривди, з крадіжки...

25. (Паул)...§ 1. Лабеон каже, що особистий договір не поширюється на іншу особу, так само, як і на спадкоємця...

27. (Паул). § 4. Договори, які містять сороміцьку підставу, не підлягають виконанню; наприклад, якщо я укладу договір, що не буду подавати позов з крадіжки або завдання кривди, коли ти вчиниш таку дію, треба, щоб був страх покарання за крадівство або за кривду: але коли ці дії уже вчинено, ми можемо укласти договір.

28. (Гай). Договори проти правил цивільного права не мають сили.

38. (Папініан). Публічне право не може бути змінено договорами приватних осіб.

57. (Флорентін). Хто узяв з боржника проценти за майбутній час, той вважається таким, що уклав мовчазну угоду про те, що протягом цього часу він не буде вимагати капітал.

58. (Нерацій). Немає сумніву, що можна відступитись від покупки, продажу найму (та інших схожих забов'язань) з дотриманням договору зі згоди тих, хто взаємно зобов'язався...

Титул XV. Про мирові угоди

1. (Ульпіан). Хто укладає мирову угоду, той вступає у домовленість про сумнівну справу та про таке, що знаходиться у непевному стані і незакінченій суперечці...

9. (Ульпіан)... § 1. Якою б не була мирова угода, вважається, що вона укладена лише відносно тих предметів, про які сторони домовлялись...

КНИГА ТРЕТЯ

Титул I. Про подання вимог до суду

1. (Ульпіан). § 2. Подавати до суду вимогу це означає викласти свої або свого друга прохання суду, особі, яка має юрисдикцію, або заперечувати проти прохання іншої особи.

Титул II. Про тих, хто оголошений непорядним

1. (Ульпіан). Слова претора такі: «Визнається непорядним той, хто за ганебні вчинки був звільненим; війська, який виступає на сцені, звеселяючи людей, хто займається звідництвом, хто засуджений державним за наклеп або за те, що захищаючи чийсь інтереси у суді, увійшов у недозволену згоду з іншою стороною, хто був особисто засуджений за крадіжку, грабунок, кривду, зловмисництво й оману або уклав договір у зв'язку з вчиненням таких дій, хто був засуджений за поданим до нього позовом з договору *societas*, опіки, доручення, схову... хто свою підвладну дочку після смерті зятя видав заміж протягом звичайного строку жалоби і до завершення перебігу цього строку, або ж хто свідомо, не за наказом того, у чий владі він знаходиться, взяв жінку заміж до завершення її жалоби за чоловіком...

4. (Ульпіан). Сабін і Кассій дали відповідь, що атлети не займаються звеселенням людей, бо вони виступають задля своєї доблесті...

§4. Наклепник лише тоді оголошується непорядним, коли його було засуджено за наклеп; не досить наклепу...

Титул III. Про прокураторів та захисників

1. (Ульпіан). Прокуратор це той, хто керує чужими справами за дорученням хазяїна. § 1. Прокуратора можна призначати або для всіх справ, або для однієї справи. Призначається шляхом особистого звернення, або через посланця (nuntius), або письмово...

58. (Паул). Прокуратор, якому загалом надано право вільного керування справами, може подавати вимоги, робити новацію, замінювати одну річ на іншу.

59. (Паул). Але, очевидно, йому надається й повноваження задовольнити кредиторів.

63. (Модестін). Прокуратор, якому доручено керувати всім майном, не може відчужувати речі хазяїна (ні рухомі, ні нерухомі, ні рабів), без спеціального доручення хазяїна, за винятком плодів або інших речей, що легко псуються...

74. (Ульпіан). Представник громади не може вести громадські справи через прокуратора...

77. (Паул). Кожного, кого захищають, відборонити відповідно з поглядами доброго мужа.

78. (Африкан). Тому не може бути визнаним таким, що діє відповідно до поглядів доброго мужа той, хто на суді заплутує позивача, щоб розбіжність не могла бути зведена до вирішення.

Титул IV. Про позови від сукупності або проти неї

1. (Гай). § 1. Ті, кому дозволено утворити спілку під найменуванням колегії, товариства або під іншим найменуванням того ж роду, набувають властивості мати за зразком громади (res publica) спільні речі, спільну скарбницю і представника (actor) або синяка, через яких, як і у громаді, робиться і діється те, що повинне робитись і діятись (виконуватись) разом.

2. (Ульпіан). Якщо посадові особи муніципії або якась сукупність призначають представника (actor) для подання позову, то не слід розглядати це, як зроблене декількома особами: бо він виступає в інтересах громади (res publica) або в інтересах сукупності, а не в інтересах окремих осіб.

3. (Ульпіан). Як претор дає позови від імені громадян муніципії, він так само найсправедливішим чином вважає, що і проти них (може бути подано позов).

§ 1. Якщо є борг на користь сукупності, то це не є боргом окремим особам.

§ 2. Стосовно цекуріонів (або інших сукупностей) не має значення, чи усі вони залишаються, чи залишається частина, чи весь склад змінився. Але якщо (навіть) сукупність зведено до однієї людини, то у більшості випадків визнається, що можна подати до нього вимогу у суді, оскільки право усіх зосередилось у одному і залишається ім'я сукупності.

8. (Яволен). Якщо особи, котрі керують справами громади, не захищають громаду і немає нічого тілесного (тілесних речей), що знаходилось би у володінні об'єднання, то позивачі (кредитори) громади мають бути задоволені шляхом (переуступки їм) позовів до боржників громади.

9. (Помпоній). Якщо спадок дістався тобі разом з громадянами муніципії, то між вами має бути проведено судовий поділ спадкового майна. Те ж саме слід сказати й про судові справи, котрі стосуються розмежування ділянок та незатоплювання ділянки, яка знаходиться нижче.

Титул V. Про ведення справ

2. (Гай). Якщо хтось займався справами відсутнього, хоча б цей відсутній і не знав про це, і здійснив витрати з користю для справи або прийняв на себе перед іншою особою зобов'язання в інтересах відсутнього, то він має на цій підставі позов. Отже, у цьому випадку для обох сторін виникає позов, який називається позовом з ведення справ. І звичайно, справедливо, щоб він сам звітував і відповідав, якщо він вчинив щось неналежним чином і утримав для себе щось з цих угод. З іншого боку також справедливо, якщо він провадив справи з користю, дати йому те, що внаслідок ведення (чужих) справ він втратив або ще втратить.

2. (Ульпіан). Претор каже: «Якщо хтось буде вести справи іншого або вести справи, що залишились після чиєїсь смерті, я дам йому на цій підставі позов».

КНИГА ЧЕТВЕРТА

Титул 1. Про реституцію

1. (Ульпіан). В цьому титулі претор неодноразово надає допомогу людям, які помилились або були обмануті, або зазнали шкоди внаслідок страху, або (чужого) лукавства, або віку, або своєї відсутності.

2. (Паул). Або внаслідок зміни їхнього (юридичного) стану, або внаслідок правомірної (justum) помилки.

3. (Модестін). Претор обіцяє реституцію (повернення у первісний стан) в усіх випадках на підставі вивчення справи, тобто вста-

правомірність цих чинників та їхню правдивість, і на цій підставі (претор) надає допомогу окремим особам.

Титул II. Про те, що вчинено внаслідок страху

1. (Ульпіан). Претор каже: «Я не визнаю дійсним те, що вчинено під впливом страху»... вчинене під впливом грубої сили має розглядатись так само, як вчинене під впливом страху.

3. (Ульпіан). Отже, якщо хтось вчинити щось внаслідок примушування до того силою, то на підставі цього едикту відновлюється (в первісний стан).

9. (Ульпіан). Ми повинні визнавати лише наявний страх, а не побоювання того, що страх з'явиться в майбутньому...

§ 5. Юліан... висловлює думку, що той, кому передали річ під впливом (навіяного ним) страху, повинен не лише повернути річ, але й прийняти відповідальність за свій умисел...

21. (Паул)... § 5. Якщо страх змусив мене прийняти спадок, то я думаю, що я став спадкоємцем: хоча я і не виказав би бажання, аби я користувався свободою, але, будучи змушеним, я все ж виказав свою волю, за допомогою претора я підлягаю відновленню у первісному стані, щоб мені було надано владу утриматись (від прийняття спадщини).

22. (Паул). Якщо хтось ув'язнить іншого, щоб примусити його до чогось, то зроблене на цій підставі не має ніякої сили.

Титул III. Про зловмисництво (Про злий умисел)

1. (Ульпіан). Цим едиктом претор виступає проти двурушних та зловмисників, які шкодять іншим яким-небудь лукавством: підступність перших не повинна приносити їм користі, а простота других не повинна завдавати їм шкоди.

§ 1. Слова едикту такі: «Відносно того, про що буде заявлено, як про вчинене зловмисне, якщо за цими справами не надається іншого позову і буде зрозуміла справедлива підстава, я дам позов.»

§ 2. Зловмисність (злий намір). Сервій визначив так: це є якась хитрість для введення іншого в оману, коли удавана видимість одне, а робиться інше...

§ 3. Претор не задовольнився тим, що сказав «намір» («умисел»), але й додавив «злий», оскільки древні вживали термін «добрий намір» (умисел) (*dolus bonus*) і вживали це слово у значенні хитрості, особливо якщо хтось користувався нею проти ворога або розбійника...

15. (Ульпіан)... § 1. Але викликає сумнів чи можна подати позов про зловмисництво проти громадян муніципії (сукупності). І я думаю, що на підставі їхнього умислу не можна подати позов... Але коли щось до них надійде внаслідок умислу (зловмисництва) тих, хто керує їхніми справами, то я вважаю, що можна надати позов. Внаслідок зловмисництва надається позов про умисел (зловмисництво) до самих декуріонів.

§ 2. Коли щось надійшло до хазяїна внаслідок умислу (зловмисництва) прокуратора, то надається позов про зловмисництво проти хазяїна у розмірі набутого їм, бо прокуратор без сумніву є відповідним за своє зловмисництво.

36. (Марцелл). Якщо двоє чинили (одне проти одного) зловмисництво, то вони не можуть подавати одне одному позов про зловмисництво.

37. (Ульпіан). Те, що продавець говорить, щоб похвалити (свій товар), слід розглядати як не сказане і не обіцяне. Але якщо це зроблено для введення покупця в обману, то слід вважати, що не виникає лозова проти сказаного та обіцяного, але виникає позов про зловмисництво...

Титул IV. Про осіб до 25 років

1. (Ульпіан). Згідно з природною справедливістю, претор встановив цей едикт, за допомогою якого він надає захист юним, оскільки усім відомо, що в осіб цього віку розсудливість є неміцною і піддається можливостям багатьох обманів: цим едиктом претор обіцяв їм допомогу і захист проти обману.

§ 1. Претор постановив: «Я буду звертати увагу відповідно з характером справи на те, що згідно із свідченнями, буде вчинено з особою, яка не досягла 25 років.»

§ 2. Зрозуміло, що така допомога обіцяна особам, які не досягли 25 років, оскільки не викликає сумніву, що після досягнення цього віку вже досягнуто міцності мужа.

§ 3. Таким чином, зараз особи, які не досягли вказаного віку, направляються (у своїх справах) допомогою і піклувальників і до досягнення цього віку їм не слід довіряти управління їхніми справами, хоча б вони добре вели свої справи.

9. (Ульпіан)... § 2... слід визнати, що при правопорушеннях не варто надавати неповнолітнім допомогу і така їм не надається. Бо якщо він украв або протиправне завдав шкоди, то допомога не надається...

§ 4. Папініан говорить, що коли особа, яка досягла 25 років, продала себе у рабство, тобто якщо вона отримала частину ціни, то вона не може бути відновлена., оскільки справа не допускає відновлення, коли особа змінює свій (юридичний) стан...

24. (Паул)... § 1. Не завжди те, що вчинене з юним, підлягає ліквідації, але це має бути розглянуто відповідно з чесністю і справедливістю, щоб не було заподіяно більшої шкоди людям цього віку, оскільки (інакше) ніхто не укладав би з ними договорів і їм була б деякою мірою заборонена участь у обігу. Отже, претор не повинен втручатись у ці справи, якщо немає явного обману або якщо юні вели справи з очевидною недбалістю...

44. (Ульпіан). Не все, що вчиняють молодші 25 років, надійне, але тільки те, що слід вважати недійсним після розгляду справи, наприклад, коли вони втратили те, що мали внаслідок обману з боку інших або своєї довірливості, або

втрапили вигоду, яку могли набути, або прийняли на себе обтяження, які не слід було приймати.

Титул V. De capite minutis

1. (Гай). Зменшення правоздатності є зміною (юридичного) стану.
2. (Паул). Існують три види зменшення правоздатності: найвище, середнє, найменше, оскільки ми маємо три (якості) свободу, громадянство, приналежність до familia. Тому, коли ми втрачаємо все це, то зменшення правоздатності є максимальним, коли ж ми втрачаємо громадянство, але зберігаються і свобода, і громадянств, а змінюється лише familia, то, зрозуміло, що зменшення правоздатності є най- меншим.

Титул VIII. Про прийняття обов'язків третейського судді

1. (Паул). Домовленість сторін про передачу їхнього спору на розгляд третейського суду (compromissum) це схоже на судовий порядок і має на меті закінчення спору.

46. (Паул). Третейський суддя може виносити рішення у тих справах, розрахунках і спорах, які мали бути спочатку (до домовленості) між особами, які домовились, але не у тих, що виникли пізніше...

Титул IX. Хай повернуть отримане хазяї кораблів, постійних дворів тощо

1. (Ульпіан). Претор каже: «Якщо хазяї корабля, готелю тощо не повернуть те, що взяли від когось на схов, то я дам на цій підставі позов».

§ 1. Цей едикт вельми корисний, оскільки звичайно доводиться покладатись на їхню чесність і довіряти їм речі для схову. І хай ніхто не думає, що це правило є суворим, оскільки від розсуду цих осіб залежить не брати (речі) від кого-небудь.

5. (Гай). Хазяї корабля і готелю тощо отримують плату не за збереження (речей), але хазяїн корабля-за перевезення пасажирів, хазяїн готелю-за дозвіл мандрівникам залишатись у готелі,.. і, однак, вони відповідають за збереження (речей). Бо й «валяльщик», і кравець отримують платню не за збереження, а за своє ремесло, але від- повідають за позовом ех Iocato за збереження.

6. (Паул). Хай би тебе безоплатно перевозили на кораблі або ти безоплатно знаходився у готелі, разом з тим не можна заперечувати, що ти маєш actiones in factum, якщо тобі протиправно завдано шкоди.

7. (Ульпіан). Хазяїн повинен відповідати за дії усіх членів свого екіпажу, вільні вони чи раби і справедливо він відповідає за них, оскільки залучив їх сам свій ризик.

КНИГА П'ЯТА

Титул 1. Про суди, куди подають і де відповідають за позовами

1. (Ульпіан). Якщо (сторони) підпорядковують себе якійсь юрисдикції і домовляються про це, то відносно тих, що погодились має юрисдикцію будь – який суддя, котрий очолює судове місце або має іншу юрисдикцію.

5. (Ульпіан). Якщо хтось з викликаних до претора підпорядкований чужій юрисдикції, то він має з'явитися..., бо претор по- винен встановити чи має він (у даній справі) юрисдикцію, і той, кого викликали, не може ставитись з неповагою до влади претора. Бо й послі, й інші особи, які мають право вимагати, щоб звернення до них було у їхньому домі, знаходяться у такому становищі, що у разі виклику до суду, мають з'явитися, щоб послатися на свої привілеї.

20. (Паул). Слід вважати, що будь-яке зобов'язання має розгляд датись як контракт: у якому б місці хтось не прийняв на себе зобов'язання, він вважається таким, що уклав контракт, якщо навіть його борг виник не з позики...

30. (Марцелл). Де було почато судовий розгляд, там його потрібно й завершати...

КНИГА ШОСТА

Титул 1. Про віндикацію речі

1. (Ульпіан). п. 1. Цей спеціальний речовий позов (*actio in rem*) має місце стосовно усіх рухомих речей, як живих, так і тих, що позбавлені душі, і речей, які з'єднані з ґрунтом.

§.2. Шляхом цього позову не можуть бути витребувані вільні особи, які є особами нашого права...

6. (Паул). Якщо хтось подає речовий позов, то він повинен вказати річ і те, чи вимагає він річ цілком, чи у частині і у якій саме частині: найменування речі означає не рід, але дану річ (*speciem*).

9. (Ульпіан). Обов'язок судді при розгляді такої справи полягає у тому, щоб розглянути, чи є відповідач посесором. Не стосується справи питання про те, з якої підстави він володіє; коли я довів, що річ моя, то посесор повинен віддати річ, якщо не протиставить якоїсь екцепції... Я думаю, що можна витребувати (річ) від кожного, хто тримає річ і має можливість її віддати.

23. (Паул). Речовий позов належить тому, хто набув власність на підставі права народів або на підставі цивільного права.

24. (Гай). Той, хто збирається витребувати річ, повинен подумати, чи не може він отримати володіння річчю за допомогою якогось інтердикту. Адже набагато зручніше; володіти самому і змусити су- противника нести обтяження позивача, ніж подавати позов про власність, коли володіє інший...

36. (Гай) Хто подає позов про витребування речі, для того, щоб позов його не був марним, повинен з'ясувати, чи є той, до кого позов, посесором (або особою, яка перестала бути посесором невмисно).

Титул 2. Про Publiciana in rem actione

(Ульпіан). Претор каже: «Якщо хтось вимагає те, що в силу правильної підстави (justa causa) передане йому (власником) і ще не засвоєне за давністю, – я дам захист».

§.1. Правильно претор каже «ще не засвоєне за давністю», бо якщо давність пройшла, то особа має цивільний позов і не потребує actio honoraria.

§.2. Але чому претор згадує лише про передачу і перехід за давністю, коли є досить багато правових постанов, завдяки яким може набуватись власність...

17. (Нерацій)... позов був створений не для того, щоб річ була відібрана у власника: доказом цього є, по-перше, справедливість, а по-друге, ексцепція, «якщо ця річ не належить посесору»; – але для того, щоб особа, яка купила добросовісно і отримала на цій підставі володіння річчю, краще зберігала за собою річ.

КНИГА СЬОМА

Титул 1. Про узуфрукт та як він здійснюється

1. (Паул). Узуфрукт є право користування чужими речами та отримання від них плодів із збереження у цілісності субстанції речей.

2. (Цельс). Узуфрукт є право на тілесну річ (jus in corpore), разом із зникненням якої він і сам необхідно знищується.

Титул 7. Про роботи рабів

1. (Гай). Узуфрукт, встановлений на людину (раба), обіймає його роботу і плату за роботу.

Титул 8. Про користування та проживання

1. (Гай)... §.1. Встановлюється й голе користування, тобто без права на плоди; воно встановлюється таким же чином, як узуфрукт.

КНИГА ВОСЬМА

Титул 1. Про сервітути

1. (Марціан). Сервітути суть або сервітути осіб, як-то: користування й узуфрукт або сервітути речей, як-то: сервітути сільських маєтків і міських...

4. (Папініан). Сервітути в силу самої суті права не можуть бути встановлені ні починаючи з певного моменту, ні до певного моменту, ні під умовою, ні з настанням певної умови, наприклад, «поки я хочу»...

15. (Помпоній)... §.1. Природа (суть) сервітуту не у тому, щоб хтось вчинив для нас якусь дію..., але у тому щоб особа терпіла щось або не робила чогось...

Титул 2. Про сервітути міських маєтків

2. (Гай). Права міських ділянок такі: будувати вище певної висоти і закривати світло сусіду або не будувати вище певної висоти, а також відводити дощову воду на дах або на двір сусіда або не відводити, а також обперти балку на стіну сусіда і, нарешті, висувати балкон або дах на ділянку сусіда та інші схожі на ці.

Титул 3. Про сервітути сільських маєтків

1. (Ульпіан). Сервітути сільських маєтків такі: прохід, прогін, проїзд, проведення води... §.1. До сільських слід віднести користування водою, прогін худоби на водопій, право пасти, випалювання вапна, копання піску...

2. (Нерацій). Сервітути сільських маєтків: дозволяти зводити будівлі вище певної висоти і затемнювати сільський дім сусіда або дозволити проведення стоку нечистот через дім або дачу сусіда, або дозволити мати виступ будівлі над ділянкою сусіда.

3. (Помпоній)... §.3. Право брати воду є право не людини, а маєтку...

Титулі 4. Загальні правила маєтків, як міських, так і сільських

1. (Ульпіан). Міські будови ми називаємо маєтками... §.1. Ці сервітути називають сервітутами маєтків, тому що при відсутності маєтків вони не можуть бути встановлені; бо ніхто не може набути сервітута міського або сільського, якщо у нього нема маєтку; і ніхто, хто немає маєтку, не може бути обтяжений сервітутом...

КНИГА ДЕСЯТА

Титул 1. Про встановлення межі

2. (Ульпіан)... §.1 Там, де суддя у справі про встановлення межі не може їх знайти (старі), йому дозволяється вирішити суперечку шляхом присудження. І якщо для усунення колишньої неясності суддя хоче провести межу по іншому місцю, то він може це зробити шляхом присудження...

Титул 3. Поділ спільного майна

3. (Ульпіан)... §.1. Що вони самі встановили між собою незловмисно, то суддя повинен насамперед виконати і при поділі спадку, і при поділі спільного майна.

8. (Паул). І якщо не всі, хто мав спільну річ, але деякі з них бажають поділу, то може мати місце позов між ними...

14. (Паул)... §.2. Якщо була угода про те, що поділ взагалі не буде проводитись, то здається цілком ясным, що такий договір не має сили: якщо ж угода стосувалась (не поділу) протягом певного строку і це йде на користь якості самої речі, то угода дійсна...

Титул 4. Про пред'явлення

1. (Ульпіан). Цей позов... введено головним чином для віндикації.

2. (Паул). «Пред'явлення» означає пред'явити річ публічно, щоб тому, хто подає вимогу, було надано можливість здійснити свою вимогу.

3. (Ульпіан). При цьому позові позивач повинен знати (про річ) все і повідомити ознаки речі, відносно якої подано позов.

КНИГА ТРИНАДЦЯТА

Титул 7. Позов про заставу

1. (Ульпіан). Відносини застави виникають не лише шляхом передачі (речі), але й шляхом голої угоди, хоча б річ і не була передана.

9. (Ульпіан). §.1. Застава може бути не лише при грошовому борзі, але й з іншої причини, наприклад, якщо хтось дав іншому заставу, щоб той за нього поручився.

§.2. У власному значенні ми називаємо заставою те, що переходить до кредитора, при іпотечі ж до кредитора володіння не переходить.

2. (Ульпіан)... §.1. Якщо відбулась новація зобов'язання, яким встановлено борг, то застава знищується, хіба що була угода про те, що відносини застави поновлюються...

35. (Флорентін).. §.1. Відносини застави, зберігаючи власність боржника, переносять на кредитора лише володіння, однак боржник може користуватись своєю річчю на засадах прекарія і по найму.

КНИГА ЧОТИРНАДЦЯТА

Титул 1. Про позов до хазяїна корабля

1. (Ульпіан)... Оскільки ми внаслідок необхідності у морських перевозках укладаємо договори з капітаном (кораблів), не знаючи їх- нього (юридичного) становища і хто вони, то було б справедливим встановити, що той, хто призначив капітана корабля, ніс відповідальність, як відповідають ті, хто призначив завідуючого крамницею або якоюсь справою...

п.4. Не має значення, до якої категорії людей відноситься капітан, вільний він чи раб, раб хазяїна корабля чи іншої особи; не має значення вік: той, хто призначив має звинуватити себе... п.6. Під кораблем ми повинні розуміти і морське судно, і річне, і судно, яке плаває по озеру, і пліт.

п. 7. Але не у всіх випадках претор дає позов до хазяїна корабля, але стосовно лише тих справ, для яких призначено капітана...

Титул 2. Родоський закон про викидання

1. (Паул). Родоським законом встановлено, що коли з метою полегшення корабля викинуто товари, то це відшкодовується шляхом внеску всіх, оскільки викидання вчинено в інтересах усіх.

2. (Папініан). Якщо мачту або інший предмет спорядження корабля викинуто для усунення спільної небезпеки, то має бути проведено розподіл (інтересу)...

Титул III. Про позов через завідування

1. (Ульпіан). Оскільки ми одержуємо вигоду від дій завідуючих, то претору здавалось справедливим, щоб внаслідок укладених останніми договорів на нас (хазяїв) покладались зобов'язання і до нас покладались позови. Але не однаково встановлює претор стан того, хто призначив завідуючого, стосовно подачі позовів. Якщо хтось мав завідуючим свого власного раба, то його інтереси оберігаються набуттям ним позовів; а якщо (завідуючим був) чужий раб або ж вільна людина, то у нього (хазяїна) немає позову: але позов може бути по- дано до самого завідуючого або до його хазяїна на підставі

договору порученця або підставі ведення чужих справ (*negotium gestio*), однак Марцелл говорить, що треба дати позов тому, хто призначив завідуючого, до тих, хто уклав договори з останнім...

3. (Ульпіан)... Немає великої різниці, призначено завідуючого для завідування крамницею чи будь-якою іншою справою.

7. (Ульпіан)...§ 1. Практично не має значення, хто є завідуючим чоловік чи жінка, вільна людина чи раб свій або чужий.

11. (Ульпіан) §2. Якщо висить об'ява, що зданою особою не має бути укладено угоди, то ця особа не розглядається як така, що призначена для керування якоюсь справою...

§ 3. «Висить об'ява» означає, що вона має бути написана ясними літерами, так щоб це могло бути добре прочитано з поверхні землі, і це має висіти не у віддаленому місці, а у місці, яке знаходиться перед

очима (грецькими чи латинськими літерами). Я думаю, – відповідно до умов даної місцевості, щоб ніхто не міг виправдовуватися незнанням літер. Зрозуміло, що коли б хтось сказав, що він не знає літер або не помітив того, що вивішено, в той час коли багато людей це читали і в той час, як об'ява висіла, то таку особу не слід вислуховувати.

Титул V. Про угоди з чужими підвладними

1. (Гай). Проконсул робить все для того, щоб особа, яка уклала угоду з тим, хто є під чужою владою, навіть якщо відсутні більш сильні позови, тобто позов до хазяїна корабля тощо все ж таки отримало своє, оскільки справа відповідає чесності та справедливості. Якщо угоду укладено за наказом того, кому він підвладний, то на цій підставі проконсул обіцяє позов у повторному обсязі; якщо не за наказом, але мало місце надходження до його майна, то дається позов про те, що надійшло у певних розмірах до майна, якщо ж нема ні того, ні іншого, то (проконсул) дає позов про пекулій.

Титул VI. De senatus consulto Macedoniano

1. (Ульпіан). Слова С-К *Macedoniano* так: «Оскільки Македон поміж інших причин злочину... назвав також і борги, і оскільки той, хто дає гроші у позику без певних підстав, щоб не сказати гірше, часто дає людям поганої вдачі чинник до злодійства, то постановлено: якщо хто-не- будь дав гроші у позику сину сімейства, то тому, хто дав позику, не на- дається позов і вимити навіть після смерті батька цього сина, під чиєю владою останній був: хай ті, хто показує поганий приклад шляхом на- дання процентових позик, знають, що ніколи борг сина сімейства не обернеться на дійсний шляхом покладення надій на смерть батька...»

3. (Ульпіан)...§ 3. Лише той порушує сенатусконсульт, хто дав сину сімейства позику, але не той, хто уклав із ним інший договір, наприклад, продав, передав у найм або іншим чином уклав договір, бо надання грошей здається небезпечним для батьків.

КНИГА П'ЯТНАДЦЯТА

Титул I. Про пекулій

1. (Ульпіан) § 1. Цей едікт є потрійним, бо позов надається або з пекулія, або внаслідок того, що договір з підвладним укладено за наказом (хазяїна)

4. (Помпоній). До пекулію входить не те, чому раб веде рахунок окремо від хазяїна, але те, що пан сам відокремив, відрізняючи свій рахунок від рахунку раба.

§ 2 зрозуміло, що до пекулію відносять не те, що раб буде мати без відома пана, але те, що (раб має) з відома хазяїна; інакше і те, що раб викрав у пана, увійшло б до пекулію, а це невірно.

41. (Ульпіан). Ні раб не може бути боржником, ні по відношенню до раба не можна бути боржником: але якщо ми неточно вживаємо таке слово «борг», то ми швидше вказуємо на фактичний стан, ніж відносимо зобов'язання до цивільного права. Таким чином, те, що є боргом рабу, пан правильно вимагає від сторонніх; якщо раб винен сам, то внаслідок цього дається позов на пекулій, а коли щось від цього надійшло у майно пана, то надається позов до останнього.

Титул III. De in rem verso

1.(Ульпіан). Якщо підвладні чужому праву нічого не мають у пекулії, бо пекулій недостатній, то відповідають ті, хто має владу над вказаними особами, якщо до їхнього майна надійшло одержане (за угодами), начебто договір розглядався як укладений ними.

Титул IV. Що наказано

1. (Ульпіан). Якщо пан дав наказ, то проти нього обґрунтовано надається позов у повному обсязі, адже певним чином договір укладається з тим, хто наказує. § 1. Наявність наказу ми визнаємо у тих випадках, коли хтось наказав у

присутності свідків або письмово, або на словах, або через посланця, або спеціально у якомусь одному контракті, або загальним чином. Тому, якщо хтось зробив таке розпорядження: «Укладай на мій ризик, яку бажаєш угоду з моїм рабом Стихом», то це розглядається як наказ, що стосується усіх угод... § 6. Якщо хтось схвалив те, що вчинив його раб або син, то надається позов, який ґрунтується на віддані наказу...

КНИГА ШІСТНАДЦЯТА

Титул 1. Ad senatus consultum Velleianum

1. (Паул). У С-К найповнішим чином сформульовано правило про те, щоб жінки не входили у чийсь зобов'язання (не брали на себе чужий борг). § 1. Оскільки звичаєм жінок позбавлено громадських обов'язків і у більшості випадків (виконувані ними зобов'язання) не мають сили на підставі самого права, то внаслідок цього ще більшою мірою слід позбавити їх того обов'язку, який був пов'язаний не лише з їхньою роботою і заняттями як такими, але й з небезпекою для сімейного майна...

21. (Калістрат). Якщо жінка увійшла у чуже зобов'язання, але одержане (по цьому зобов'язанню) надійшло до її майна, то не має місця ексцепція, яка б ґрунтувалася на сенатусконсульті, позаяк вона не зробилася біднішою.

Титул II. Про залік (компенсації)

1. (Модестіан). Компенсація є взаємний розрахунок борга та вимоги.
2. (Юліан). Кожен усуває подані йому вимоги кредитора, який разом з тим є і боржником, якщо він готовий провести розрахунок.
3. (Ульпіан). І борги природні (натуральні) теж йдуть у залік.

КНИГА ДВАДЦЯТА

Титул 1. Про пігнус та іпотеки, як вони встановлюються та припиняються

4. (Гай). Іпотека укладається шляхом договору, коли хтось погоджується, щоб його речі внаслідок якого-небудь зобов'язання були обтяжені іпотекою; не стосується справи, якими словами здійснено (іпотеку)

так само як це має місце у тих зобов'язаннях, що укладаються шляхом згоди (домовленості). Таким чином, річ, відносно якої є домовленість, стає зобов'язаною й без письмового документа. Але про це складаються документи, щоб за їхньою допомогою можна було легше довести те, що вчинено.

5. (Марціан). Слід знати, що речі можуть бути переданими у іпотеку при якому завгодно зобов'язанні...

9. (Гай) § 1. Що може бути предметом купівлі-продажу, те може бути і предметом застави.

13. (Марціан) § 2. Встановлено, що можна прийняти у заставу і уже заставлену річ...

14. (Ульпіан) § 1. У тих випадках, коли існує натуральне зобов'язання, продовжує існувати й застава.

15. (Гай). І те, що поки не існує, але буде існувати, може бути переданим в іпотеку...

Титул IV. Хто має переваги відносно пігнусу та іпотеки

2. (Папініан). Хто загалом прийняв майно боржника у заставу, має перевагу перед тим, кому пізніше передано (у заставу) маєток, який входить до складу цього майна, хоча він може стягнути свої гроші за рахунок іншого майна...

11. (Гай). Відносно застави користується перевагами той, хто раніше дав гроші у позику (і отримав іпотеку)...

Титул VI. Як припиняється пігнус та іпотека

6. (Ульпіан). Право застави припиняється, якщо борг сплачено або у цьому відношенні дано задоволення. Те саме можна сказати, якщо відносини застави припинились внаслідок закінчення перебігу строку або якщо з якихось підстав припинилось зобов'язання, у зв'язку з яким встановлено заставу.

8. (Марціан). Як із знищенням тілесної речі, так і з припиненням узурфрукту застава або іпотека зникають...

КНИГА ДВАДЦЯТЬ ШОСТА

Титул 1. Про опіку

1. (Павл). Як визначав Сервій, опіка є встановлена і дозволена цивільним правом сила та влада над вільною особою для захисту того, хто внаслідок віку не в змозі захищатись самостійно...

13. (Помоній). Може бути призначено і піклувальника особі, яка має опікуна, внаслідок хвороби опікуна або його похилого віку; призначений вважається скоріше таким, що керує справами, ніж піклувальником.

§ 1. Буває й помічник по опікунству, призначати якого претор дозволяє опікунам, котрі самі не можуть подужати управління опікою; однак... вони призначають на свою відповідальність.

(При перекладі використано видання: Дигести Юстиніана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И. С. Перетерского. – М., 1984)

ДОДАТОК 4.

ДИГЕСТИ

Д. 9, 2, 52, 1 (Алфен Вар): Крамар вночі на камені посеред шляху виставив світильник. Хтось забрав його.

Переслідуючи невідомого, і намагаючись його утримати, крамар вимагав повернути викрадене. Але той не тільки не повернув світильника, але й став шмагати крамаря батоном.

Внаслідок бійки, що спалахнула, крамар вибив око супротивникові. Крамар питає, чи вважатиметься шкода, яку він спричинив, неправомірною, адже йому першому завдали удару батоном.

Я відповів: якби він вибив око ненавмисно, не стали б вважати, що він спричинив цю шкоду неправомірно, тому що винен той, хто завдав удару першим.

Однак, якби йому не було нанесено побоїв, а він перший розпочав бійку, щоб вихопити світильника, вважається, що це відбулося за вини крамаря.

Д. 19, 1, 26 (Алфен Вар): Якщо хтось, продаючи земельну ділянку, вказав у якості приналежності сто бочок, які на його твердження, знаходились на ділянці, то, хоча б там і не було жодної, він буде винен ці бочки покупцеві.

Д. 19, 2, 30, 3 (Алфен Вар): Той, хто замовив побудову будівлі, окремо вказав в договорі: »Кожен, раз, коли буде потреба в камінні, за каміння і за

роботу замовник дасть підрядчику по сім (сестерцій) за кожен фут»; Питається, як провадити вимірювання: чи у випадку лише остаточного виконання замовлення або ж навіть у випадку, якщо замовлення не було виконано? Відповів, що навіть якщо не було виконано. Ульпіан «Коментар до Едикту»

Д. 9, 2, 7, 5 (Лабеон): Але якщо хтось вдарить хворого раба і той загине, Лабеон вірно каже, що він повинен відповідати за Аквілієвим законом, бо для різних те, що несе смерть, різне.

Д. 18, 1, 21 (Лабеон): Лабеон пише, що незрозумілість (неясність) пакту має шкодити скорше продавцю, який його склав (сформулював), ніж покупцю, тому що він повинен був говорити ясніше до початку виконання угоди.

Д. 18, 6, 1, 2 (Лабеон): Требацій говорить, якщо покупець опечатав бочку, вона вважається такою, що передана. Лабеон – навпаки, і це вірно. Печатка зазвичай прикладається для того, щоб уникнути підміни, а не для того, щоб товар вважати таким, що переданий.

Д. 19, 2, 19, 4 (Лабеон): Якщо той, хто наймає житло, прибудує ворота або іншу будівлю, який позов має місце? І Лабеон написав, що в даному випадку має бути позов із договору найму, щоб тому, хто наймає, було дозволено забрати все, що покращує, але за умови, що він дасть гарантію того, що не погіршить будівлі, не спричинить шкоду, забираючи те, що покращило будівлю, що він поверне будівлю у первісному стані.

Коментар до преторського едикту

Д. 19, 1, 13, 4 (Ульпіан): Якщо продавець з умислом зробить щось, щоби продати річ дорожче, наприклад, збреше про те, що раб навчений ремеслу або має пекулій, він несе відповідальність за позовом із купівлі, для того, щоб забезпечити покупцеві суму, яку він переплатив за раба, якби той дійсно мав пекулій або був навчений ремеслу.

Д. 18, 1, 37 (Ульпіан): Якщо хтось продав ділянку, що дісталася йому у спадок, таким чином: «Нехай буде куплена тобою за таку ціну, за яку її купив заповідач», а потім виявиться, що її було подаровано заповідачеві, вважається, що продаж було укладено без ціни взагалі, тому що вона буде подібною до продажу, укладеного під умовою; такий продаж є недійсним, якщо умову не буде виконано.